

CULTURA

Fundația Culturală Augustin Buzura

www.revistacultura.ro

SERIA A IV-A

nr. 14/2018 (596)

sinteze
și reflecții

Marea Unire. De la
un concept cultural
la o realitate
geopolitică

SINTEZE ȘI REFLECȚII

Marea Unire. De la un concept cultural la o realitate geopolitică

DOSAR COORDONAT DE NICU ILIE / 3

ANALIZE ȘI EVALUĂRI

ADA CORNEA, ROXANA BRATU, DARIE CRISTEA

Valori, percepții și reprezentări ale populației în România și Statele Unite ale Americii / 21

TEME ÎN DEZBATERE

CARMEN CORBU

Fenomenul literar. Poeți, cititori, critici, instituții. Interviu cu Igru Zelti / 33

REVIEW

DORU MĂRGINEANU

David Graeber – „Bullshit Jobs”. Obstinație ideologică, succes de public / 45

PUNCTE DE VEDERE

VIRGIL ȘTEFAN NIȚULESCU

Muzeul Centenarului... / 48

MONICA SĂVULESCU VOUDOURI

Despre lumi și limbaj(uri) / 50

CONTRIBUȚII

ILEANA MARIN

Poemele cenzurate ale lui Marin Sorescu în engleză. Sau Despre (re)interpretarea ideologică a unei traduceri / 53

ROMÂNI DE PRETUTINDENI

TEODOR STAN

Fizica vieții și profilul unui jucător performant / 58

OTILIA BARABOI

Jurnalul Festivalului de Film Românesc din Seattle / 61

FCAB

Variațiuni pe o temă dată. Tinerii și Centenarul Marii Uniri / 64

AUGUSTIN BUZURA

JEAN ASKENASY

La un an și jumătate de la trecerea în nemurire / 68

cultura.augustinbuzura.org
www.revistacultura.ro

Publicație editată de
Fundația Culturală Augustin Buzura
Președinte:
ANAMARIA MAIOR-BUZURA

Editori:
DANA BUZURA
CARMEN CORBU
NICU ILIE
ANA MARIA VULPESCU

Machetare:
VIZUAL GRAFICANTE PUNCT RO

Adresa:
STRADA ION CREANGĂ, NR. 15-17,
SECTOR 5, BUCUREȘTI

E-mail:
cultura@augustinbuzura.org

ISSN 2285 – 5629

ISSN-L 1584 – 2894

Revista CULTURA

promovează diversitatea de opinii,
iar responsabilitatea afirmațiilor făcute
în cuprinsul ei aparține autorilor articolelor.

Această ediție utilizează fotografiile
realizate de echipa de redacție sau obținute prin
bunavoința colaboratorilor.

Ilustrația ediției: Petruț Călinescu, proiectul „Periferia B”

Petruț Călinescu este fotograf independent, este reprezentat de agenția Panos Pictures, a obținut câteva premii și a derulat mai multe proiecte situate în preajma fotojurnalismului. S-a remarcat în România cu cercetarea artistic-antropologică „Mândrie și Beton”, iar recent a finalizat studiul, „Periferia B”. Lucrează în echipă cu Ioana Călinescu.

sinteze și reflecții

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

DOSAR COORDONAT DE NICU ILIE

Care a fost traseul de la un construct cultural la un proiect politic, care au fost resursele implicate (demografice, economice, instituționale), care au fost momentele esențiale din contextul internațional care au favorizat apariția „României Mari”? Aceste întrebări conturează o modelare a procesului prin care s-a trecut de la proiecte eminamente culturale, cu mize politice de uz intern (latinitatea românilor în Transilvania ca argument în revendicarea unor drepturi politice și romanitatea sau „vechea Dacie” ca măsuri de contracarare a panslavismului) la

un proiect geopolitic consolidat și viabil, acela al unei României independente, consolidată prin punerea împreună a unor vechi provincii care avuseseră trasee istorice distincte.

Sunt de interes detaliile care au dus la schimbarea unor realități politice defavorabile, acțiunile culturale, ideile și propagarea lor, evoluția demografică și dinamica economică a acelei perioade, logica pe care modernizarea și democratizarea (al căror vector era ideea națională) o aveau pentru viața de zi cu zi a fiecăruia dintre actorii implicați.

De la unitatea culturală la unitatea politică Antecedentele Marii Uniri de la 1918

FLORIN NICOLAE ARDELEAN

Anul acesta, când se împlinesc 100 de ani de la Marea Unire din 1918, este un moment prielnic pentru o privire retrospectivă asupra trecutului nostru comun. Cât de departe în timp trebuie să privim pentru a înțelege momentul 1918? Este o întrebare legitimă, de la care trebuie să pornească orice analiză temeinică a unui proces istoric precum cel care și-a atins apogeul la sfârșitul Primului Război Mondial.

Cât de veche este ideea unității politice la români? Cum s-a ajuns la o asemenea idee? Aceste întrebări i-au preocupat pe istorici, și nu numai, de multe generații. Răspunsuri au fost multe și continuă să apară, mai ales că trăim în „epoca post-adevărului” și a istoriei contrafactice. Este normal ca fiecare generație să reia aceste întrebări, să analizeze critic răspunsurile mai vechi și chiar să găsească altele noi. Rămâne însă necesar apelul la izvoarele

istorice, la mărturiile vremii. Doar pe baza lor se pot construi argumente valide, ce pot fundamenta o narațiune coerentă despre trecut.

Ideea unității spațiului românesc are o istorie surprinzător de îndelungată. Este o idee ce s-a transformat odată cu trecerea timpului. De la „proiectele dacice”, concepute de intelectuali și diplomați la sfârșitul Evului Mediu, s-a ajuns la proiectele „daco-românești” din Epoca Modernă. Aceste proiecte s-au născut tocmai din necesitatea indivizilor, dar și a comunităților, de a-și găsi o identitate prin apelul la trecut. *Conștiința națională*, modernă, a fost precedată de o *conștiință de neam*, după cum afirma Nicolae Iorga. Unitatea politică a fost precedată de un proces îndelungat de consolidare a unei identități culturale comune la români. Formularea proiectelor dacice și daco-românești, a asociaționismului cultural (în special la românii ce trăiau sub stăpânire străină), promovarea idealului național de către elita intelectuală românească, reprezintă câțiva din factorii care au asigurat tranziția ideii de unitate românească din plan cultural în plan politic. ■

Intelectualii și Marea Unire Mărturii în oglinzi paralele

ANA-MARIA STAN

„Ideile de atunci au fost comoara unei generații întregi, merindea cu care au pornit pe drumul învierii” spunea, la un sfert de veac după momentul 1 decembrie 1918, Silviu Dragomir, titular al catedrei de istorie sud-europeană la Universitatea românească din Cluj. El însuși participant direct la evenimentele emblematice din toamna și iarna lui 1918, la fel ca numeroși alți intelectuali transilvăneni, profesorul

Dragomir a încercat să reconstituie pentru posteritate desfășurarea acelor clipe emblematice, străduindu-se să se îndepărteze cât mai puțin de crezul profesiei sale de istoric, anume acela de a „înregistra fapta și de a interpreta rostul ei”.

Detaliind succesiunea de episoade care a culminat cu Adunarea de la Alba Iulia, al cărei secretar general a fost, Silviu Dragomir evidențiază câteva lucruri cheie, fără de care reușita proclamării Unirii celei Mari nu ar fi fost posibilă. Înainte de orice, universitarul clujean insistă asupra consensului, a înțelegerii care domnea la sfârșitul Marelui Război între diferitele categorii socio-profesionale din Transilvania:

„Generația de atunci a românilor ardeleni are meritul incontestabil că a fost perfect pregătită pentru rolul ce i l-a rezervat istoria. Prăbușirea monarhiei habsburgice ne-a găsit deplin solidari pentru a aștepta clipa izbăvitoare și pentru a înfrunța orice primejdie. În timp ce procesul de disoluție progresa, semănând anarhia în mulțimi, poporul românesc și-a păstrat nu numai sănătatea sufletească, ci a avut tăria să-și croiască drum spre destinul către care îl îndrepta toată logica evoluției sale. Pătura conducătoare purificată deplin de focul războiului mărturisea un unison de gândire care o califică pentru acțiunea din momentele hotărâtoare. Dacă în cei patru ani ai stării de asediu s-a abținut de la orice mișcare politică, ea nu a rămas cătuși de puțin pasivă în fața lozincilor, care se impunea cu putere poruncitoare.[...] Comitetului național [român] nu-i rămâne decât să verifice situația și să transpună pe plan politic forța morală a poporului. Numai dacă ținem seama de caracterul acesta particular al acțiunii românilor din Ardeal, în preajma eliberării lor, ne putem explica desfășurarea ei disciplinată, fără nicio defecțiune și atingerea țintei în acord desăvârșit cu interesele superioare ale românismului”.

Un alt aspect important a fost cel al dialogului și aprecierii reciproce între generații, fiind găsit un echilibru perfect între impetuoșitatea tinerilor și experiența maturilor, deja căliți în luptele politice din Imperiul austro-ungar și fini cunoscători ai mecanismelor și cutumelor de pe scena internațională, europeană. „E un privilegiu acela al tinereții de a se dăruia cu totul idealurilor mari, fără a ține seama de contrarietatea împrejurărilor. În momentele hotărâtoare ale neamului însă, calmul judecății reprezintă un factor tot atât de important: cântărește rece puterile proprii și ale dușmanului, evită sacrificiul inutil, suportă mai ușor decepțiile inerente oricărei acțiuni omenești și se descurcă, chibzuind, din situațiile cele mai dificile. De aceea, este un merit deosebit al generației tinere din Ardeal, că a îmbrățișat, fără nicio ezitare, acțiunea politică a Comitetului Național [Român] și i-a dat avânt, servind-o cu însuflețire până la capăt”.

Alături de Silviu Dragomir, regăsim multe alte nume de personalități culturale din Transilvania

care au participat la momentul Unirii din decembrie 1918 și care au contribuit, fiecare după puteri, la buna desfășurare a Marii Adunări de la Alba-Iulia, această „cetate istorică a neamului”.

Intelectualii au fost atunci, poate mai mult ca oricând, implicați în plan public, în viața politică, chiar dacă nu întotdeauna alegeau să se afilieze unei formațiuni politice. Vocea lor se făcea însă auzită și era una respectată, ei reprezentau modele de urmat pentru mulți dintre conașionarii și consătenii lor. Viața intelectualilor era, adesea, strâns legată de lumea satului sau de localități urbane mici și mijlocii, locuri ce reprezentau adevărate nuclee de coagulare a sentimentelor patriotice.

Așa a fost cazul, spre exemplu, cu Blajul, o capitală a culturii din Transilvania, cu atâtea școli renumite, care au dat țării nume importante ale științei și culturii. Unul dintre delegații care au reprezentat orașul Blaj la adunarea de la Alba-Iulia a fost botanistul Alexandru Borza, viitor profesor universitar și director al Grădinii Botanice de la Universitatea din Cluj. Pe atunci doar profesor de științe naturale și chimie la Liceul greco-catolic de băieți (Preparandia) din Blaj, Borza era deja un savant renumit și respectat pe plan internațional.

Pentru 1 decembrie 1918, Alexandru Borza a făcut de fapt o întoarcere acasă, în orașul său natal, și s-a arătat la înălțimea momentului. El descria, într-o manieră expresivă, dar cu modestie, rolul însemnat pe care l-a jucat în acele zile. Ajuns în „Bălgradul străvechi”, unde se născuse și crescuse, și pe care îl cunoștea „mai bine decât oricare altul” și găzduit în casa unor rude, profesorul Borza a luat legătura imediat cu reprezentanții Comitetului Național din localitate, care dezbăteau necesitatea de a redacta o gazetă specială, intitulată *Alba Iulia: „M-am angajat să scriu un articol: *Alba Iulia pe timpul romanilor*, care a și apărut. [...] Cu două zile înainte de Unire am avut o delicată misiune de împlinit la Alba Iulia. În timpul acela se retrăgeau armatele germane, care ținuseră ocupată România veche. Toate drumurile erau ocupate de coloane ce mășălăuiau prin Sibiu - Alba Iulia - Cluj spre patria lor. Prezența unor trupe înarmate în Alba*

**«Afară, pe platoul
din dosul cetății,
episcopii Cristea și
Hossu, precum și
alți fruntași au dat
citire «punctelor»
adică hotărârilor
votate deja în Sala
Unirii. Sutele de mii
de țărani din tot
Ardealul, Banatul
și Porțile Ungariei
le-au acceptat
între aclamații
nesfârșite.»**

Iulia pe timpul Marii noastre Adunări Naționale ar fi putut prilejui eventual incidente neplăcute. Pentru aceea am fost însărcinat să invit pe conducătorul coloanei ce urma să treacă prin Alba Iulia să se oprească la Sebeș și în satele învecinate [...]. Ofițerul a oprit retragerea prin Alba Iulia în timpul evenimentului epocal din zilele următoare”.

O altă mărturie interesantă despre atmosfera de acum 100 de ani este cea dată de avocatul Valer Moldovan, lider al Partidului Național Român și viitor profesor de drept bisericesc și administrativ

la Universitatea românească din Cluj. Acesta a reprezentat la Alba Iulia regiunea Turda, fiind unul dintre membrii care au asistat, în Sala Unirii (fosta cazină militară a ofițerilor din armata austro-ungară) la dezbaterile și adoptarea Rezoluției Unirii. „Aici [în Sala Unirii] s-a desfășurat programul oficial sub prezidența lui Badea George de Băsești. Au ținut discursuri naționaliste: Vasile Goldiș, Ștefan Pop și Iuliu Maniu. Când Vasile Goldiș a rostit sacramentalele cuvinte: « *Neamul românesc din Ardeal și Ungaria aleargă la sânul mamei sale, România !* », nici un ochi al auditoriului nu a rămas uscat. Afară, pe platoul din dosul cetății, episcopii Cristea și Hossu, precum și alți fruntași au dat citire « punctelor » adică hotărârilor votate deja în Sala Unirii. Sutele de mii de țărani din tot Ardealul, Banatul și Porțile Ungariei le-au acceptat între aclamații nesfârșite. Așa a decurs această zi istorică. A doua zi, Comitetul de 100 s-a întrunit în sala primăriei pentru a alege un comitet executiv de 15 persoane, care s-a numit « Consiliul Dirigent ». În fruntea acestui consiliu a fost desemnat cu unanime aplauze, omul prezentului și al viitorului: Iuliu Maniu”, consemna în memoriile sale Valer Moldovan. Și cunoscutul istoric Ioan Lupaș, unul dintre viitorii directori ai Institutului de Istorie Națională de la Cluj, s-a numărat printre martorii oculari ai Adunării de la 1 decembrie. Alături de episcopii Iuliu Hossu și Miron Cristea, Ioan Lupaș a fost unul dintre cei care, în odăjdii preoțești și urcat pe o estradă, a transmis mulțimii de români de pe Platoul Romanilor hotărârile Unirii Transilvaniei cu România, moment immortalizat într-un tablou al pictorului sibian Cabadaeff. Ulterior, Lupaș a devenit membru al Marelui Sfat Național al Transilvaniei și secretar general al Resortului de Culte și Instrucțiune Publică din cadrul Consiliului Dirigent.

Mulți alți intelectuali transilvăneni și din Vechiul Regat și-au adus aportul la înfăptuirea idealului național român și au susținut apoi, sub diferite forme, România cea Mare. Eforturile lor se alătură celor depuse de oamenii politici ai vremii, elitele de atunci demonstrând o solidaritate ieșită din comun pentru țară și neam. Astăzi, faptele lor rămân un exemplu de patriotism și de profesionalism, din care generațiile actuale și viitoare se pot inspira pentru dezvoltarea țării. ■

Cultura națională la românii din Transilvania în prima parte a secolului XX

ANDREEA DĂNCILĂ INEOAN

Lupaș, Onisifor Ghibu, Octavian Tăslăuanu, Ion Agârbiceanu, Sextil Pușcariu, Aurel P. Bănuț, Ion Montani, Horia Petra Petrescu, Zaharia Bârsan etc.

Cultura națională a reprezentat, în Transilvania începutului de secol XX, o umbrelă suficient de generoasă astfel încât să cuprindă spectaculoase intersecții ale câmpului literar cu cel politic. Decorul – în care această sintagmă a funcționat – a oscilat adeseori între un peisaj strict cultural, centrat pe chestiuni de producție de bunuri culturale, de canon, de orientări literare și o zonă tensionată a unei culturi care s-a definit uneori în formula extraparlamentarismului politic. Responsabil de această situație la începutul secolului XX a fost în bună măsură decorul neoactivist¹ care a produs unele dintre cele mai interesante conjuncții cultură-politic pe scena transilvăneană. În societăți cu o firavă reprezentare politică, cu un exercițiu al puterii politice încorsetat, pare de altfel previzibilă transformarea sferei culturale într-o supapă de manifestare a politicului.

Cum să împaci *arta pentru artă* cu *ideea națională*? – aceasta pare a fi fost frământarea majoră a elitei culturale transilvănene încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La începutul secolului XX, această cărturărie românească era deja obișnuită să funcționeze în paradigma supraviețuirii naționale, investită de altfel ca miză a actului creator.

Pe 1 iulie 1902 apărea la Budapesta primul număr al celei ce avea să fie ulterior considerate una dintre revistele culturale de referință ale Transilvaniei antebelice, *Luceafărul*. Momentul este unul semnificativ pentru că marchează prima ieșire în scenă a unei tinere generații culturale transilvănene, ancorată, prin acest demers, într-un proiect ambițios. În comitetul redacțional al revistei *Luceafărul* vom regăsi primul nucleu în jurul căruia se vor coagula figurile reprezentative ale elitei culturale transilvănene din prima parte a secolului XX: Octavian Goga, Ioan

Există un traseu consacrat al devenirii acestei generații, iar o schiță de portret de grup al acesteia ar arăta astfel: studii secundare într-unul din centrele recunoscute ale Transilvaniei (Brașov, Sibiu, Blaj, Năsăud), apoi o experiență universitară (la cei mai mulți, Facultatea de Litere a universității budapestane), esențială pentru sudarea grupului în cadrul Societății Studențești „Petru Maior”, proiecte publicistice comune, precum *Luceafărul*, *Țara Noastră* etc. Întorși în Transilvania, după studii, îi regăsim apoi pe acești studioși în poziții importante ale câmpului cultural, în cadrul unor asociații (cu precădere *Asociația Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român* – ASTRA), institute, societăți, reuniuni culturale.

Această tânără generație a fost una care s-a gândit întotdeauna pe sine ca executoarea unui vast proiect cultural, cu implicații naționale, de aici și entuziasmul cu care liderii ei produc soluții culturale. Este o generație care caută cu asiduitate scena publică, locul ei predilect de manifestare. Membrii acesteia se încadrează în tiparele intelectualului angajat, care combină activitatea reflexivă cu activismul cultural și politic.

Modelul de devenire al acestei elite culturale transilvănene era scriitorul militant, care coboară în cetate și care își însoțește fiecare gest creator cu un mesianism specific proiectelor naționale: „Literatura noastră ni se prezintă ca un templu vechi în care nu se mai roagă nimeni”, „condeiul scriitorului nu ascultă de patima omului flămând, ci el lucrează cu sfințenia ce se cuvine unei arme de apărare”². În condițiile în care scriitorii erau definiți drept „avangarda care deschide bătălia”³, opera literară a acestora poate fi definită, în termenii lui Dumitru Micu, drept o „invazie a culturalului în estetic”⁴. Des invocatul motiv al *împrejurărilor nefavorabile* va funcționa ca justificare

**«Elita
transilvăneană
a începutului
de secol XX este
una profund
interogativă în ce
privește propria-i
partitură, de
un didacticism
obsedant, propriu
de fapt, oricărui
proiect național.»**

pentru un proiect literar nesupus artei pure, gândit în termenii unui prezent fierbinte, în care literatura servește drept mijloc de luptă: „Îmi dau seama tot mai bine că Ardealul nostru, lumea noastră mică și simplă are lipsă mai mult de dascăli astăzi. Artă e încă un lux inutil. Artă, câtă brumă ne taie capul, să facem acolo, la voi, la București.”⁵

Este de reținut ipostaza educativ-comunitară pe care scriitorii-redactori și-o arogau atunci când coborau în lumea satului. În unele texte se simte chiar dorința de a stabili un monopol al acestei misiuni: „Noi înțelegem nevoile lumii noastre.[...] Noi avem și glasul jertfei și cel al milei.[...] **Numai noi** putem fi sfătuitoarii acestor oameni.”⁶ Multe dintre textele apărute în paginile revistei *Luceafărul* stau sub semnul unei pedagogii culturale naționale manifestată într-o societate ai cărui cărturari aveau încă reflexele unei tagme tinere, care invocau mai mereu laitmotivul a numai câteva decenii de școlarizare și al unor rădăcini adânc înfipte în solul rural „Noi toți câți învârtim condeiul astăzi avem un tată sau un moș care se poartă în opinci.”

Elita transilvăneană a începutului de secol XX este una profund interogativă în ce privește propria-i partitură, de un didacticism obsedant, propriu de fapt, oricărui proiect național, insistență în a-și conștientiza *misia sacră* care îi era rezervată și care se traducea în formula propusă de Liviu Malița: „pentru literatul ardelean antebelic a fi scriitor însemna a fi util neamului”⁷. Atunci când la premiera primului volum de poezii al lui Octavian Goga în cadrul Academiei Române, Titu Maiorescu, rostea sentița: „patriotismul [...] poate fi în certe împrejurări, născător de poezie”⁸, tinerii scriitori transilvăneni aveau confirmarea că orientarea lor literară e în perfect acord cu cerințele vremii.

Încercând să explice delimitările culturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea dintre Budapesta și Viena, Peter Hanák, unul dintre cei mai prolifici cercetători în istoria culturală a Monarhiei Austro-Ungare, propunea două reprezentări, substitute metaforice ale acestor spații. Dacă estetismul vienez era sugerat de ezoterismul unei „grădini”, unde contemplativul era prioritar, efervescenta culturală a Budapestei, atât de orientată înspre social și politic, era redată prin imaginea „atelierului”.⁹ Grădina și atelierul descriau astfel două temperaturi culturale ale unei monarhii care trăia la începutul secolului din această exuberanță a contrastelor sale. Metafora propusă de Peter Hanák pentru a descrie pulsul cultural al centrului estic al imperiului este însă una operabilă la nivelul tuturor minorităților naționale ale monarhiei, antrenate în a folosi literatura pentru a-și imagina viitorul națiunii.

Atelierul transilvănean al începutului de secol XX producea cu frenezie proiecte culturale, reinventând cu insistență pledoarii asupra unicei formule permise în această supraviețuire națională, cultura națională. Paradoxal, atunci când scriitorii români transilvăneni militau pentru principiul național în artă erau ferm convinși că răspund unui „postulat al gustului modern”.¹⁰

Foarte bine articulat este în scrisul acestor cărturari transilvăneni de la începutul secolului XX motivul exploatat intens de către poporaniști, acela al datoriei intelectuale față de neamul din care face parte: „Vremea noastră e o vreme de luptă. Aceste zile nu

au ciasuri menite pentru truda migăloasă a sporurilor încete. Noi nu trăim astăzi viața orânduită a vremilor de pace, când munca se desfășura în matca tainică, hotărâtă de pornirile firești ale sufletului. Azi sunt trebuințe de împlinit care chiamă, care tulbură orice inimă simțitoare. În vreme de război dascălii se ridică de la masa lor de scris, poeții se despart de musă, pictorii își aruncă penelul și păstrând în suflet visul lor, ei se înșiruie alături de oșteni pe câmpul de bătaie. Astfel e vremea noastră. Ne cere tuturora o înfrățire de forțe, o strângere a rândurilor pentru apărarea unei averi comune. Sunt zile de jertfă zilele noastre...¹¹ Era acesta manifestul intelectualului transilvănean. Implicarea lui în societate era reclamată de un prezent războinic care îi forța pe cărturari la sacrificii de creație și îi transforma în „oșteni” a căror armă de luptă era cuvântul scris.

În momentul în care profesorul Nicolae Iorga, un reper pentru tinerii studioși din Transilvania, le trimitea acestora chiar în redacția revistei *Lucașfărul* următoarele povețe – „La D-Voastră preocupările estetice nu trebuie să joace rolul de căpetenie și nu sunteți în așa împrejurări, încât să vă consacrați artei pure. Sunteți în luptă și trebuie să vă luptați. Mai mult decât noi, trebuie să vă îndreptați toate puterile, pentru a vă cunoaște cât mai bine și a întări astfel conștiința națională, de care atârnă totul.”¹² - , orientările culturale ale acestei generații erau gata trasate.

Textul unei scrisori redactate de Octavian Goga în anul 1910 și destinate prietenului Ioan Lupaș este unul exemplar pentru modul în care se construiește retorica angajării scriitorului în societate: „Îmi povestești de frământările de pe pământul meu și-mi spui așa de frumos să rămân cât mai mult departe,

să-mi scald sufletul în lumina Occidentului și să cobor cât mai rar pe arena îngustă a hărțuielilor noastre de acasă, care sunt mici și ingrate.[...] Să păstrez distanța... Cât de înțelept e sfatul tău, iubite prietene și poate că ai dreptate, dar eu n-am să-l urmez niciodată. Viața care curge dinaintea mea mă cheamă, îmi sbuciumă inima și-mi înfierbântă tâmpile.”¹³

Această translație lină înspre spațiul politic, în sensul analizei și evaluării sale sau chiar al participării la jocul electoral, se produce urmând un firesc al profilului literatului transilvănean, mult aplecat spre social și etic, obișnuit cu imaginea „educatorului” maselor, resimțind cu putere tentația intrării în cetate, în condițiile în care a fi „numai scriitor” reprezenta o dezertare în plan civic¹⁴. Scriitorul dublat de redactor va reprezenta o tipologie consacrată în epocă, actul publicistic fiind perceput de acești tineri drept o „anticameră a literaturii”, presa reprezentând de fapt „placa turnantă între literatură și politică”¹⁵.

Atâta vreme cât și cultura și politicul urmăresc prioritar în spațiul transilvănean supraviețuirea națională, întâlnirea lor până la suprapunerea completă nu pare deloc rodul unui raționament hazardat: „politica noastră întreagă nu este altceva decât o luptă pentru cultură pusă în slujba organizației noastre culturale, a bisericii, a școlii, a cărții românești. Eliminat motivul cultural din politică, ea și-ar pierde orice caracter național și-am putea foarte bine lupta alături de unguri pentru revendicațiile de natură economică și socială”¹⁶. Pentru ca ecuația păstrării identității să poată funcționa, în reflecțiile cărturarilor transilvăneni, cultura trebuia să se încarce de prerogativele politicului și invers. Ambele erau câmpuri care, la orizontul anilor 1900-1914, supraviețuiau din permanentul transfer care se producea între ele. ■

1 În anul 1905 în cadrul unei Conferințe naționale a Partidului Național Român din Transilvania s-a hotărât renunțarea la boicotul politic asumat de acest partid și participarea la alegerile electorale din Ungaria cu candidați din cadrul P.N.R. Decizia a marcat intrarea în epoca numită neoactivism (după lunga perioadă de pasivism) și a însemnat familiarizarea lumii românești transilvănene cu fervoarea jocului și a discursului politic modern.

2 *Cronică, Lucașfărul*, II, nr. 11, 1903, p. 189.

3 Octavian Goga, *O deosebire în Lucașfărul*, VI, nr. 6, 1907, p. 110.

4 O. Goga, *Însemnările unui trecător*, Arad, Institutul Tipografic Nichin și Cons., Arad, 1911, p. 214.

5 Dumitru Micu, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, București, Saeculum, 2000, p.169.

6 Daniela Poenaru (ed.), *Octavian Goga în corespondență*, vol. II, Minerva, București, 1976, p. 90.

7 O. Tăslăuanu, *Asociațiunea*, în *Țara Noastră*, nr. 1, 1907, p. 8.

8 Liviu Malița, *Eu, scriitorul: condiția omului de litere din Ardeal între*

cele două războaie, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1997, p. 44.

9 Titu Maiorescu, *Poeziile d-Lui Octavian Goga*, în *Critice*, vol. III, București, Socec, 1928, p. 298.

10 Peter Hanák, *The Garden and the Workshop: Essays on the Cultural History of Vienna and Budapest*, Princeton University Press, 1998.

11 Valeriu Braniște, *Modernul în artă*, în *Anuarul Societății pentru fond de teatru român pe anul 1905-1906*, pp. 18-19.

12 O. Goga, „Pe drum nou”, în *Țara Noastră*, nr. 1, 1909, p. 1.

13 „Redacțional”, în *Lucașfărul*, nr. 1, 1902, p. 16.

14 O. Goga, *Însemnările unui trecător...*, pp. 5-7.

15 Leon Volovici, *Apariția scriitorului în cultura română*, Curtea Veche, București, 2004, p. 21.

16 Marius Lazăr, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*, Limes, Cluj, 2002, p. 37.

17 *Politică ori cultură*, în *Tribuna*, nr. 40, 1909, p. 1.

Proiectele dacice la sfârșitul Evului Mediu și începutul Epocii Moderne

FLORIN NICOLAE ARDELEAN

„Proiectele dacice” constituie un subiect fascinant ce nu putea fi descoperit și valorificat decât de cei care s-au aplecat cu atenție asupra documentelor din epocă. O asemenea inițiativă nu putea să vină decât din partea celor care apelează la sursele istorice, pornind de la premisa că doar ele ne pot ajuta în reconstituirea și înțelegerea trecutului.

În istoriografia românească au existat mai multe încercări de a desluși această problemă. Nu este nici locul și nici momentul pentru o analiză sistematică a literaturii de specialitate dedicată acestei tematici. Mă voi limita la a aminti câteva nume care au adus contribuții semnificative precum Ștefan Andreescu sau Adolf Armbruster și voi stăruii asupra câtorva argumente și exemple care ilustrează în mod sugestiv evoluția ideii de restaurare a Daciei antice în Evul Mediu și Epoca Modernă Timpurie.

Conceptul „Daciei refăcute” s-a născut în contextul Renașterii artistice și intelectuale, ce promova modelele Antichității, inclusiv la nivel politic. Proiectele de reunificare a spațiului nord-dunărean – materializate de cele mai multe ori prin alianțe politice și militare – au cunoscut o amploare fără precedent odată cu creșterea amenințării otomane. Un moment semnificativ a fost căderea Constantinopolului, în anul 1453. La nivelul discursului politic se insista asupra unor soluții de consolidare a taberei creștine, inclusiv prin constituirea unor entități statale capabile să reziste în fața expansiunii otomane. În acest context, trebuie amintită o lucrare recentă, intitulată *Re de Dacia*, semnată de istoricii clujeni Ioan Aurel Pop și Alexandru Simon. O contribuție majoră a acestei lucrări în dezbateră dedicată „proiectelor dacice” constă în identificarea originilor acestui concept.

Pornind de la analiza unui document redactat în cancelaria milaneză, la începutul anului 1489, autorii constată faptul că proiectul politic al Daciei s-a conturat în deceniile 1490-1530, în contextul politic internațional dominat de necesitatea apărării „Republicii Creștine” de amenințarea otomană. Documentele elaborate în cancelariile statelor din peninsula italică, în special în Veneția, demonstrează faptul că proiectul unui stat construit după modelul Daciei antice, în zona Dunării de Jos, era o soluție avută în vedere de cei interesați de oprirea expansiunii otomane în Europa.

Asocierea arealului geografic cuprins de Transilvania, Moldova și Țara Românească cu Dacia antică se întâlnește la un număr mare de autori ce proveneau din mediile intelectuale apusene. Dintre aceștia, unii au avut contact direct cu spațiul carpato-dunărean, îmbinând în scrierile lor erudiția livrescă cu observațiile directe. Nu puțini au fost cei care au constatat cu această ocazie și originea latină a românilor. Este foarte relevant cazul cronicarului maghiar din Transilvania István Szamosközi care, într-o lucrare mai timpurie, dedicată Antichității, făcea o legătură clară între teritoriul provinciei romane Dacia și cele trei provincii istorice românești: *Dacia... hodie Transylvania, Transalpina et Moldavia est*. Această asociere o face și cronicarul Nicolae Istvánffy, referindu-se la războaiele lui Petru Rareș cu turcii: *Duas Valachias, que hoc tempore Moldaviae et Transalpiniae nominae censentur, simul cum Transilvania, veteres uno Daciae nomine appellabant*.

Corelarea realităților politice antice cu cele medievale târzii a fost făcută și de autori ce proveneau din arealul cultural ortodox, sud-est european, aceasta fiind cea mai probabilă filieră de pătrundere a conceptului „Daciei refăcute” în cultura țărilor române, după cum observa profesorul Ștefan Andreescu. În traducerea *Geografie* lui Ptolemeu, realizată de egumenul Macarie, teritoriile locuite de români se suprapun vechilor „țări dacice”. În lucrarea biografică dedicată

lui Maxim Brancovici, apărută în anul 1516, Moldova și Țara Românească erau numite „cele două Dacii”.

Aceste câteva exemple, alături de multe altele, ilustrează existența unei viziuni destul de clare despre istoria și poziția geografică a Daciei antice în cultura medievală târzie. Conceptul era prezent însă, după cum am văzut mai sus, și în gândirea politică a vremii. Era un proiect despre care se discuta la curțile statelor europene, preocupate de amenințarea otomană. Astfel, unirea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești era privită ca o posibilitate reală în anumite medii diplomatice, dar și de către unii domnitori și principii tentați de oportunitățile unui asemenea proiect. O formulare cât se poate de clară a acestui proiect o întâlnim la raguzanul Michael Bocignoli, într-o scrisoare adresată unui secretar al împăratului Carol Quintul, la 29 iunie 1524. Bocignoli recomanda unirea Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească sub conducerea voievodului Ioan Zápolya, adăugând faptul că valahii și moldovenii erau numiți daci.

Planul reconstituirii Daciei a inspirat o serie de acțiuni politico-militare concrete. Fie că a fost vorba de alianțe, colaborări militare sau vremelnice uniuni dinastice, toate au contribuit la constituirea unei tradiții politice unitare și la consolidarea legăturilor culturale dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților. Politica lui Petru Rareș este un bun exemplu în acest sens. În urma campaniilor militare din a doua jumătate a anului 1529, domnul Moldovei a devenit stăpânul *de facto* al Transilvaniei, lucru pe care îl afirma chiar el, dar îl recunoșteau și reprezentanții stărilor ardeleni, în special secuii și sașii. O cucerire prin forța armelor nu putea aduce, la vremea respectivă, rezultate durabile, astfel că, în 1542, domnitorul Moldovei a propus o confederare a celor trei țări (Moldova, Transilvania și Țara Românească) pe temeiul intereselor comune în politica externă.

Avantajele unificării spațiului carpato-danubian, în contextul conflictului turco-habsburgic din anii 1591-1606, îi erau foarte evidente principelui ardelean Sigismund Báthory. Odată ce a reușit să convingă stările ardeleni, cu vorba bună dar și cu forța, de beneficiile alianței cu Liga Sfântă, conducătorul

Transilvaniei a dus o politică consecventă de consolidare a legăturilor cu Moldova și Țara Românească. Planurile și realizările sale nu au trecut neobservate nici în rândul românilor, după cum o demonstrează o însemnare de pe un exemplar al lucrării *Pannoniae historia chronologica*, de Jean Jaques Boissard, apărută la Frankfurt am Main, în 1596. În dreptul portretului principelui, un cititor al lucrării a scris, în limba română, următoarele observații: „Acesta iast(e) Jicmon Crai, care au stăpânit Țara Ungurească cu Ardealul, împreună și cu Țara Muntenească și Moldova tocma până la Chilia” – este o însemnare care demonstrează că ideea unității spațiului carpato-danubian exista în mediul cunoscătorilor de carte români din Transilvania la acea vreme.

Mihai Viteazul s-a apropiat cel mai mult de realizarea unei unități politice a celor trei țări, după modelul proiectului dacic. Nu se pot nega rațiunile de ordin personal, strategic sau chiar logistic (presiunea exercitată de numeroasa armată de mercenari a domnitorului) ce au stat în spatele acestei realizări, însă măsurile luate de domnitor în favoarea românilor din Transilvania sunt un semn al existenței unui *conștiințe de neam*, pe care s-a fundamentat această unire vremelnică. Trecerea Bisericii ortodoxe din Transilvania sub oblăduirea Mitropoliei Țării Românești, ridicarea limbii române la statut de limbă oficială alături de maghiară și latină, drepturile de pășunat acordate românilor, toate aceste măsuri nu pot fi explicate altfel decât prin conștientizarea legăturii de neam dintre românii de la nord și sud de Carpați.

Momentul Mihai Viteazul a fost un punct de cotitură în istoria încercărilor timpurii de unificare a spațiului carpato-dunărean. Impulsionate probabil de acest model, tentativele din secolul al XVII-lea sunt din ce în ce mai numeroase. Nu de puține ori inițiativele vin din partea principilor maghiari ai Transilvaniei, care erau conștienți de ponderea demografică a românilor din acest areal geografic. Foarte semnificativă a fost inițiativa lui Gabriel Bethlen de a încuraja trecerea românilor ardeleni la Reformă. A fost o încercare a principelui de a omogeniza societatea principatului transilvănean în spiritul „politicii de confesionalizare”, specifică acestei

***Ideea unității
spațiului locuit de români
nu a apărut subit
și întâmplător, în preajma
Primului Război Mondial.
Este o idee cu o istorie
destul de îndelungată.***

perioade. Principele ardelean îi cere patriarhului de la Constantinopol să îi încurajeze pe românii ortodocși din Transilvania să treacă la protestantism, argumentând că o țară în care nu există deosebiri de credință între locuitori este o țară mai puternică. Lukaris a refuzat să dea curs acestei cereri, motivând că, datorită legăturii de sânge dintre românii transilvăneni și cei din Moldova și Țara Românească, domniile acestor țări s-ar opune unui asemenea proiect.

Nu întâmplător, lui Bethlen i-a fost atribuit planul constituirii unei „Dacii protestante”. Într-un raport al ambasadorului venețian Marco Antonio Padavin, redactat pe parcursul anului 1624, este menționat un proiect al Habsburgilor de a-l sprijini pe Gabriel Bethlen în încercarea de a deveni rege peste Transilvania, Moldova și Țara Românească. Era o tentativă a Casei de Habsburg de a-l îndepărta pe principele ardelean de tabăra protestantă, alături de care luptase în primii ani ai Războiului de 30 de Ani. Același proiect este menționat și într-o scrisoare din 15 ianuarie 1625, a bailului de la Istanbul, Zorzi Giustiniani. Chiar Bethlen confirmă că a primit o asemenea ofertă din partea Habsburgilor. O altă mențiune explicită a „proiectului dacic” o face cardinalul Petru Pázmány, într-o scrisoare adresată lui Ferdinand al II-lea. Înaltul prelat catolic susținea însă că planul urma să se realizeze cu acceptul și sprijinul Porții.

Chiar dacă aceste planuri nu s-au materializat, rămâne semnificativă viziunea principelui Gabriel Bethlen în ceea ce privește legăturile dintre principatul pe care îl conducea și cele două țări românești vecine. Această viziune este clar exprimată în testamentul politic al principelui, menționat de cronicarul sas Georg Kraus: „dacă Transilvania vrea să rămână în pace și liniște... atunci țara să nu se lepede niciodată de Poartă. Deoarece ajutorul german și orice alt ajutor străin este prea departe și, până ar sosi acestea la vremuri de nevoie, țara ar trebui să piară, mai ales dacă Moldova și Țara Românească n-ar ține cu ea, de aceea, niciun principe n-ar trebui să intre în încurcătură în chip ușuratic cu aceste două țări sau să dea vreo pricină de dezbinare, căci aceste țări sunt ochii și bucătăria împăratului turc.”

Proiectele de „unificare” a provinciilor istorice românești în Evul Mediu și, mai ales, în Epoca Modernă Timpurie au luat diverse forme. Unele s-au concretizat în tratate de alianță între conducătorii Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. Aceste tratate aveau clauze pragmatice: asistență militară, asigurarea unui loc de refugiu (în special a domnilor extra-carpatici ce se adăposteau în Ardeal), relații comerciale, sprijin diplomatic la Poartă. Între conducătorii celor trei state nu a existat întotdeauna „bună înțelegere”. Mai degrabă, cei trei protagoniști se aflau într-un soi de competiție pentru putere. Fiecare dorea să își impună propria versiune de colaborare, ce implica controlul asupra vecinilor săi. Asta însă nu schimbă cu nimic faptul că, la nivelul gândirii politice, „unificarea” celor trei state era privită ca o soluție realizabilă. De asemenea, toți cei care au conceput asemenea proiecte au avut în vedere realitățile demografice specifice acestei regiuni, dominate de prezența masivă a românilor.

Planurile domnitorilor și umaniștilor de la finalul Evului Mediu nu aveau cum să coincidă cu idealurile românilor de la 1918. Este evident însă faptul că ideea unității spațiului locuit de români nu a apărut subit și întâmplător, în preajma Primului Război Mondial. Este o idee cu o istorie destul de îndelungată, o idee ce a suferit metamorfozele specifice diverselor epoci în care s-a manifestat. ■

Unde dezbină legea, unește cartea, lumina...
**Rolul ASTREI în mișcarea de emancipare națională
a românilor din Transilvania**

OANA HAVOR

„Semnul timpului nostru e progresul... și nu suferă nicio îndoială că fundamentul întâi al înfloririi fiecărui stat este cultivarea morală și luminarea poporului și bunăstarea lui prin aceasta condiționată”. Cu atari gânduri se deschidea, în 10 mai 1860, la Sibiu, *Rugămintea mai multor bărbați frunțași ai națiunii noastre către înalta Locotiniția c.r. Transilvană, pentru a se da voia la ținerea unei adunări consultatoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului român*. Pe document erau însemnate 176 de nume, printre care s-au remarcat cele ale episcopului ortodox Andrei Șaguna, mitropolitului greco-catolic Alexandru Sterca Șuluțiu, eruditului canonic Timotei Cipariu, revoluționarului pașoptist Axente Sever, juristului Ilie Măcelariu, medicului Pavel Vasici etc. Dornici de a continua râvna Școlii Ardelene și călăuziți de avântul generației de la 1848, acești „frunțași” erau convinși de faptul că unitatea și solidaritatea națională se pot manifesta și desăvârși pe tărâmul prielnic al culturii.

Apariția asociaționismului cultural și științific a fost pregătită de epoca Luminilor. Românii din Transilvania și Banat au crezut în ridicarea calitativă a națiunii lor prin intermediul culturii și educației. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, instituționalizarea culturii și-a găsit expresie în forma de organizare a societăților, asociațiilor, academiilor. La Sibiu, în 1789, medicul Ioan Piuariu Molnar a gândit

o societate a literaților. Ani mai târziu au fost proiectate alte societăți: „Societatea filosoficească a neamului românesc în marele prințipatul Ardealului” (Sibiu, 1795), „Asociația medicală transilvăneană de la Cluj” (1833), „Societatea pentru mișcarea literaturii românești” (Pesta, 1843), „Societatea teologilor români” (Viena, 1844) etc. Cazul românilor nu a fost singular. În cadrul monarhiei habsburgice, cu menirea de a cultiva conștiința națională, sârbii, croații, polonezii, cehii, slovacii au creat renumitele lor *matice*.

Revoluția de la 1848 a adus în prim plan conceptul romantic de națiune care reclama înglobarea mulțimii poporului în cadrele națiunii. La Marea Adunare Națională de la Blaj, Simion Bărnuțiu puncta relația dintre „libertatea națională și cultura națională” subliniind: „Dacă vor rămâne români în această unitate națională, atunci vor ridica cu puteri unite fonduri naționale, școli pentru comunități, gimnazii, academii, universități, institute de artă, societăți economice, de științe și prin aceasta își vor atrage respect și valoare în lume”. Avram Iancu, Simion Balint și Axente Sever, cei trei prefecți ai revoluției din Transilvania, au donat 2500 de florini pentru înființarea unei societăți literare române. În vederea unei reuniuni pentru cultura poporului român a pledat în 1860 și Ioan Pușcariu.

Diploma imperială din octombrie 1860 și patenta imperială din februarie 1861 vesteau zorile unor „zile mai senine, visate și dorite de vâjnoasa generație de la 1848”. Legile au vizat, printre altele, restaurarea autonomiei țărilor și provinciilor din monarhie. După mai multe stăruințe, dar și o chibzuită prudență, în toamna anului 1861, înțelegând rostul vremii, că în tovărășie este puterea de înaintare, a fost întemeiată, la Sibiu, „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA). Până la Primul Război Mondial aceasta avea să reprezinte cea mai importantă societate științifică a românilor din Transilvania.

Actul constituirii a fost perceput drept „o iluminare de orizonturi și un început de înseninare”. Obiectivul declarat era acela de „înaintare a literaturii române și culturii poporului român în deosebitele ramuri prin studiul și elaborarea de opuri, prin premieri și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea”. În fapt, tot procesul educativ a stat sub adăpostul dimensiunii naționale. În vremuri în care accesul la viața parlamentară era restrictiv, „energia națională își căuta și își afla alt câmp de acțiune, un câmp mai neted și mai mănos, câmpul nesfârșit și veșnic roditor al culturii” (Andrei Bârseanu). Membru al societății putea fi oricine, fără deosebire de naționalitate sau confesiune.

De-a lungul activității sale, ASTRA a susținut principiul solidarității naționale, surmontând deosebirile profesionale, cele două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică) colaborând pe teren cultural. Acest fapt a fost ilustrat prin alegerea ca președinte a episcopului ortodox Andrei Șaguna, iar în calitate de vicepreședinte a canonicului Timotei Cipariu.

Asociațiunea a plecat la drum cu resurse materiale modeste. Cultura națională a fost sprijinită prin intermediul comunității. Pe parcurs, sumele au provenit din donații, vânzarea publicațiilor, fonduri culturale constituite testamentar, spectacole etc. Banca „Albina” a fost cel mai însemnat susținător al ASTREI.

Având caracterul unei societăți savante, membrii ASTREI au proiectat, pentru început, trei secțiuni științifice: filologică, istorică și științe fizico-naturale. La începutul secolului XX, după reorganizarea structurii, numărul secțiilor a crescut la opt: literară, istorică, școlară, științifică, economică, medicală, de științe sociale și tehnică-industrială.

Secția literară a inclus în programul său cercetări lingvistice, literare și de folclor. Pentru ca „tot numai una să fim, una rațiune, una limbă, una literatură”, încă din 1862 s-a pus problema unificării ortografiei cu litere latine. Unificarea limbii a fost privită drept o chestiune de deosebită importanță națională. Secția istorică a lansat un program de investigații asupra originii, continuității și unității poporului român,

istoria fiind considerată „diploma de legitimațiune cu care un popor se prezintă în societate și în concertul celorlalte popoare”. Însemnătatea înaintării economice în lumina progresului general a determinat susținerea de conferințe și publicarea de studii asupra modernizării lucrărilor agricole. Științele exacte, studiile din sfera medicinei au făcut la rândul lor parte din vastul calendar al ASTREI.

Preocuparea pentru cultura majoră s-a transpus în publicații valoroase. În 1868 s-au pus bazele revistei „Transilvania”, publicație științifică, literară, dar și de popularizare. „Enciclopedia Română” (1898-1904), apărută sub conducerea lui Cornel Diaconovici, unică în Sud-estul Europei, a adunat peste 37.000 de articole, semnate de 172 de autori. Teodor V. Păcățian a publicat „Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară”. Un compendiu al istoriei moderne a Transilvaniei, „Cartea de Aur” a cuprins în paginile sale discursurile deputaților români din Dieta Ardealului și din Parlamentul Ungariei, textul Supplexului etc. În 1909 a ieșit de sub tipar „Dicționarul numirilor de localități cu populațiune românească din Transilvania” alcătuit de Ioan Pușcariu.

Paralel cu atenția acordată creației savante a existat tendința de popularizare a științei. Programul cultural și educațional al ASTREI a fost diseminat la nivel regional prin intermediul despărțămintelor și agenturilor sale. Sfera de acțiune a fost organizată în zone mici tocmai pentru a facilita accesul la informație și de a crea o legătură cât mai puternică între liderii mișcării naționale și comunitatea sătească. La sfârșitul secolului al XIX-lea, ASTRA și-a extins influența și în Banat, Crișana și Maramureș, la începutul veacului următor, despărțămintele atingând cifra de 87. Adunările generale ale asociațiunii se organizau anual, în alt oraș, transformându-se în adevărate sărbători naționale, marcate prin concerte, expoziții etc.

Conducerea ASTREI a pus foarte mult accent pe instruirea tinerilor acordând burse de studii și răsplătind cele mai valoroase cercetări privitoare la istoria românilor, studii literare etc. A susținut tinerii doritori de învățatură, dar lipsiți de mijloace

și un număr însemnat de ucenici și calfe, elevi ai școlilor de meserii. Înființarea Școlii Civile de Fete cu Internat a jucat un rol esențial în educarea femeii române. „Biblioteca populară”, „Biblioteca Tineretului”, revista „Țara Noastră” au reprezentat un important program adresat țăranilor. Acoperind tematici diverse (literatură, istorie, cultivarea pământului, igiena țăranului român etc.), cartea românească a reușit să fie răspândită în toate satele.

În ceea ce privește învățământul superior, în 1871, a fost schițat un memoriu adresat Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii maghiar în vederea înființării unei universități pentru națiunea română. De asemenea, ASTRA a cerut întemeierea unei catedre de limba română și literatura română la Universitatea din Viena și a solicitat predarea limbii române la Universitatea „Franz Iozsef” din Cluj.

Membrii ASTREI au intensificat eforturile în vederea conservării moștenirii culturale, prin adunarea și păstrarea amintirilor istorice ale neamului, cunoașterea felului de viață și aplecările artistice ale poporului. Colecții arheologice, numismatice, istorice, etnografice, de artă, bibliotecă, toate aveau să intre în componența Muzeului ASTREI, inaugurat în 1905 printr-o mare expoziție: port popular, obiecte de lemn și de cult etc. Iosif Sterca Șuluțiu, președinte ASTRA, reliefa la momentul respectiv faptul că muzeul e arsenalul cel mai puternic, cu care își apără un popor originea și individualitatea. Expozițiile etnografice organizate de ASTRA au pus în valoare progresele materiale ale românilor în domeniul precum meșteșugurile, creația populară etc.

ASTRA a cuprins în structurile sale personalități reprezentative ale culturii românești, tot ce avea mai bun clasa intelectuală din Transilvania. La începutul secolului XX numărul membrilor (activi, pe viață, fondatori, ajutători, onorari, corespondenți) depășea cifra de 10.000. Ne mărginim să îi menționăm pe președinții societății până la Marea Unire: mitropolitul ortodox Andrei Șaguna (1861-1867); Vasile Ladislau Pop (1867-1875) – președinte al Tribunalului Suprem al Transilvaniei; Iacob Bologa (1875-1877) – membru fondator și președinte

al Băncii „Albina”; Timotei Cipariu (1877-1878) – „părintele filologiei românești”; George Barițiu (1888-1893) – întemeietorul presei românești din Transilvania; Ioan Micu Moldovan (1893-1901) – canonic greco-catolic, unul dintre autorii Pronunciamentului de la Blaj; Alexandru Mocioni (1901-1903) – susținător al înființării Partidului Național al Românilor din Banat și Crișana; Iosif Sterca Șuluțiu (1904-1911) – președinte al Băncii „Albina”; pedagogul, folcloristul Andrei Bârseanu (1911-1922).

Istorici, lingviști, pedagogi, economiști, literați, funcționari, medici, prin intermediul prelegerilor, conferințelor, cursurilor de alfabetizare, distribuirii gratuite a scrierilor de popularizare au reprezentat „verigile care duc pulsațiunile centrului spre periferie”. Toți aceștia au creat o adevărată școală a conștiinței naționale, angajând toate păturile sociale în sfera militantismului național.

Alături de ASTRA, un rol esențial în procesul de reviriment național l-au jucat Asociația pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Societatea pentru Literatura și Cultura Română din Bucovina și Asociația Națională Arădeană pentru Cultura Poporului Român. În timpul regimului dualist au luat ființă societăți de lectură, reuniuni învățătoresți, reuniuni de femei, toate contribuind la fortificarea conștiinței naționale, la conservarea obiceiurilor și limbii române. Punți către ceilalți români, preocupați de ideea unității naționale au fost și membrii asociațiilor culturale din marile centre universitare ale monarhiei habsburgice: Societatea Academică „Petru Maior” (Pesta), Societatea Academică Literară „România Jună” (Viena).

Întâlnirea cu românii din teritoriul extracarpatic a însemnat o oportunitate de a discuta strategia mișcării de emancipare națională. Legăturile cu frații de peste munți au fost statornicite prin participarea multor munteni și moldoveni la adunările generale ale ASTREI. În revista „Transilvania” au publicat, printre alții, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Ion Heliade Rădulescu, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu. Asociații precum „Societatea Transilvania din București pentru

sprijinul studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria”, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” au întreținut, pe bazele culturii naționale, conștiința de solidaritate în întreg neamul românesc. Schimbările au fost reciproce. Academia Română, întemeiată pe aceeași idee de unitate culturală și solidaritate națională, i-a ales în rândurile sale, printre alții, pe Timotei Cipariu, George Barițiu, Alexandru Mocioni, Vincențiu Babeș, Alexandru Roman etc.

ASTRA a reprezentat o lucidă și înțeleaptă sinteză a mișcării naționale românești. Redacția revistei „Transilvania” consemna faptul că ziua de 1 Decembrie 1918, prin „hotărârea epocală de la Alba Iulia... a dat cea mai firească soluție năzuințelor noastre politice”. Emanciparea politică a românilor ardeleni a fost precedată de o amplă operă de emancipare culturală și unitate spirituală. Românii ardeleni s-au împotrivit politicii de deznaționalizare prin cultură. „Puterea minții și a geniului, științele sunt, care în zilele noastre dau popoarelor tărie și le asigură viitorul”, sublinia mitropolitul Andrei

Șaguna. Nu întâmplător, pe sigiliul Asociațiunii apare Minerva, zeița înțelepciunii, artelor, științei și meșteșugurilor. Cultura a fost purtătoarea ideii naționale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în contextul politicii de maghiarizare promovată de guvernul de la Budapesta, autoritățile au solicitat înlocuirea în statute a sintagmei „poporului român”, cu cea de „locuitorii cu baze valahe ai Ungariei”. Conducerea Asociațiunii a răspuns că acest lucru nu e cu putință, întrucât „poporul este identic cu naționalitatea”.

Reazem puternic limbii și culturii române, centru destinat a ține în legătură toate tendințele culturale, ASTRA rămâne, după cum sintetiza Andrei Bârseanu activitatea societății, cu ocazia vizitei Regelui Ferdinand și a Reginei Maria (Sibiu, 1919), „cea mai veche și cea mai mare însoțire culturală și de înălțare morală”. Acesta a avut meritul de a fi răspândit lumina și de a fi susținut viu sentimentul național în straturile largi ale poporului, „contribuind cu deosebire la ridicarea intelectuală, morală și economică a țărănimii”. ■

Unirea de dinaintea Unirii Proiectele daco-românești în secolele XVIII-XIX

DIANA LUTZ

Având o semnificație majoră și complexă pentru istoria românilor ca națiune, evenimentele din 1859 și 1918 nu au fost însă singurele proiecte ce aveau în vedere unirea provinciilor locuite de români într-un stat unitar. În fapt, ele au fost precedate de numeroase alte planuri fie ale marilor puteri ale vremii, pentru satisfacerea necesităților diplomatice, fie ale unor personalități autohtone. Dintre acestea, majoritatea nu au părăsit colile de hârtie ori, dacă s-au pus în practică, au eșuat din cauza conjuncturilor nefavorabile sau a netemeinicii lor. Cu toate

acestea, nu se poate trece cu vederea importanța lor, dat fiind faptul că ele conțin germenii și prezintă totodată modul în care s-a format și a evoluat ideea unirii provinciilor locuite de români într-un stat unitar.

Ideea de Daco-România în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

În secolul al XVIII-lea se remarcă, în primul rând, proiectul dacic al împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei din 1782. Acesta prevedea unirea Moldovei și a Țării Românești într-un stat tampon între Rusia și Austria, independența fiindu-i garantată de către ambele imperii. Acesta avea să se numească Dacia, după numele fostului regat antic. Pe tronul noului stat urma să fie întronat Grigori Potemkin, unul dintre favoriții împărătesei și inițiatorul planului.

În fapt, proiectul era în legătură cu planul grecesc al țarinei, la care își dăduse acceptul și împăratul austriac. Conform acestuia, în cazul unui război comun împotriva Porții, posesiunile europene și asiatice ale Imperiului Otoman aveau să intre în componența unui Imperiu Grecesc/Bizantin. Pe scaunul său ar fi fost instalat un împărat ortodox, mai exact nepotul împărătesei. Prin urmare, rolul „Daciei” ar fi fost cel de zonă neutră între cele trei imperii. Planul nu s-a materializat în cele din urmă din cauza turnurilor pe plan internațional.

La scurt timp, un alt eveniment aduce în discuție ideea unirii unor provincii locuite de români. Este vorba de răscoala lui Horea din 1784. Răscoala s-a pornit în urma nemulțumirilor legate de greutățile îndurate de iobagi și de anularea recrutării țăranilor români în regimentele grănicerești. În fruntea sa avea să se afirme un țăran numit Ursu Nicola, cunoscut ca Horea. Din cauza intervenției imperiale asupra răscoalei, care a dus la răspândirea dezamăgirii românilor față de împărat, dar și datorită calităților sale de lider, Horea a început să fie văzut de către țărani drept un „crai”. Pe lângă coordonarea acțiunilor din Transilvania, acesta a trimis emisari și în Banat, Moldova și Valahia pentru a strânge cât mai multe ajutoare. Din acest motiv, în câteva ziare contemporane a fost numit „rex Daciae”, iar altele i-au tradus titulatura ca „împărat”. În acest sens, exemplificatoare este o frază ironică din ziarul *Magyar Hirmondó* la adresa situației din Transilvania – „Noul împărat al românilor, Horea, începe război împotriva împăratului roman”, adică împotriva lui Iosif al II-lea. Chiar dacă e mai degrabă vorba de un titlu atractiv folosit de presă decât o dorință a mulțimii totuși, această chestiune arată conștientizarea la nivel internațional a caracterului distinct al provinciilor avute în discuție.

Planurile de realizare a unirii în prima jumătate a secolului al XIX-lea

În 1804 este înaintat un memoriu curții de la Viena care cerea unirea „țărilor române” în teritoriul fostei Dacii. Însă acesta a fost dat uitării, fără să fi avut prea mare ecou. Anii 1830-1840, caracterizați de numeroase mișcări conspirative, aduc din nou

în atenție ideea unirii a unor teritorii românești. Cel dintâi este planul lui Adolf David, un fruntaș al mișcării republicane democratice poloneze, care a ajuns în 1834 funcționar în Transilvania. Dându-și seama că românii, divizați asemeni polonezilor, sub imperii diferite, l-ar putea ajuta în înfăptuirea revoluției poloneze, introduce în planul să revoluționar ideea de republică română care să unifice toate teritoriile locuite de aceștia. În fapt, el dorea să pună bazele unei mișcări generale naționale în Europa, în care să fie cuprinse și mișcarea poloneză și cea românească. Astfel, a organizat o societate secretă, care avea drept scop o revoluție pentru unirea provinciilor românești într-o republică. Societatea însă nu și-a atins obiectivele din cauza intervenției autorităților austriece, dar și a Rusiei.

Un nou plan polono-român a fost redactat în jurul anului 1837, când omului politic polonez Adam Jerzy Czartoryski îi este prezentat un proiect de acțiune comună între cele două națiuni. Acesta viza inițial doar unirea Moldovei cu Țara Românească, în fruntea lor fiind întronat colonelul Ion Cîmpineanu. Acesta din urmă pune condiția atragerii celorlalte provincii românești în proiect. În vederea punerii în aplicare a planului, la Paris studenții moldoveni și munteni au înființat *Societatea pentru învățătura poporului român* în 1839, iar Cîmpineanu a făcut lobby la curțile europene. De asemenea, în 1840 Eftimie Murgu, personalitate bănățeană, se implică în acțiunile mișcării conspiraționiste, iar, alături de Nicolae Bălcescu, continuă planul chiar și după arestarea lui Cîmpineanu.

După câteva indicii furnizate de un document descoperit în casa lui Cezar Bolliac, s-ar părea că în mișcările acestor ani a fost implicat și George Barițiu, suspicioasă fiind totodată și călătoria lui Simion Bărnuțiu în august 1839 la sud de Carpați. În vederea întăririi argumentului colaborării elitelor din cele patru provincii vine și o remarcă a agentului consular francez la București, Felix Colson, care afirmă că „Valahii din Transilvania sunt români și trăiesc cu speranța de a se uni cu frații lor din Moldo-Valahia. Ideea unei uniri se popularizează din ce în ce mai mult”. Aceeși idee

se reiterează și în raportul trimis lui Czartoryski, în care se afirmă că „Idea reunirii tuturor românilor sub un singur sceptru ocupă toate mințile. Această idee este puternic întreținută de valahii din Transilvania, care vin aici [în Valahia] pentru ca să găsească de lucru și să-și valorifice destoinicia”. Nici planurile din această perioadă nu au avut finalitatea dorită, deși au fost ceva mai mult decât proiecte pe hârtie.

Această atmosferă este întreținută chiar până la Revoluția de la 1848, când noi planuri de realizare a „Daco-României” își fac apariția. Se remarcă trei documente cu caracter programatic. Primul dintre ele este Programul de la Craiova a lui Ioan Maiorescu din aprilie 1848. Acesta cerea formarea regatului „neatârnatu” al României, prin unirea principatelor române și a fostelor teritorii ale Moldovei (Bucovina și Basarabia), regat ce avea să rămân aliat Ungariei, datorită românilor din Transilvania, „pentru totdeauna”. De asemenea, el precizează că vocația celor două regate, al Ungariei și cel al României, după cum prevedea planul, era de a fi barieră împotriva panslavismului, motiv pentru care Ungaria ar trebui să asculte de această doleanță. Al doilea document este *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, în care se menționează în ultimul punct de unirea Țării Românești și a Moldovei într-un stat independent. Cel de-al treilea este *Memoriul națiunii române* către împăratul Francisc Iosif din februarie 1849, în care se preciza formarea unei „României Austriece”, adică a formării unui stat din unirea Moldovei, Țării Românești și a teritoriilor locuite de români din Austria pus sub egida Vienei.

Nu se pot trece cu vederea nici acțiunile lui Nicolae Bălcescu, unul dintre principalii exponenți ai ideii de unitate între provinciile locuite de români. Acțiunilor sale li s-au adăugat și strânsele colaborări cu alte personalități românești din diverse provincii în vederea realizării unei „Daco-României”, dar și cu lideri ai revoluției maghiare. Astfel, Vasile Alecsandri îi scria că ideea unirii „sub un singur guvern și sub aceeași constituție” cu Țara Românească începuse să prindă contur în rândul moldovenilor, lucru ce se regăsește și în corespondența sa cu Costachi Negri. O altă

personalitate a timpului, A. G. Golescu-Negru considera că trebuia desfășurată o companie de propagandă mai vehementă în vederea realizării unirii provinciilor „de către revoluționarii munteni în Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat”. Interesantă este și mărturia lui Vasile Arcescu, care, proaspăt venit din Sibiu, afirma că românii ardeleni „ard de focul patriotismului să ne vadă odată uniți”. Nu în ultimul rând, trebuie menționată și colaborarea cu Lajos Kossuth, lider maghiar revoluționar. În fapt, colaborarea româno-maghiară antihabsburgică avea să se mențină până la încheierea pactului dualist (1867). Chiar dacă idealul unității naționale nu este întâlnit în majoritatea documentelor pașoptiste importante, totuși apariția lor în unele acte amintite mai sus, precum și acțiunile unor revoluționari demonstrează că acesta a început să fie din ce în ce mai des vehiculat și mai consolidat.

Proiectul daco-românesc între Unirea din 1859 și Memorandum

În ciuda eșecului inițial al revoluției, la numai un deceniu distanță are loc materializarea unora dintre planurile daco-românești prin unirea Moldovei cu Țara Românească în 1859. Această primă unire, de dimensiuni relativ restrânse, nu a împiedicat apariția unor planuri de unificare mai ample. Este interesantă în primul rând colaborarea revoluționarilor maghiari cu diferite personalități și chiar și cu principele Cuza în vederea emancipării de sub dominație habsburgică. În timpul domniei acestuia s-au propus mai multe planuri care vizau Transilvania și alte teritorii din Imperiul Habsburgic locuite de români, printre care alipirea Bucovinei la Principate sau formarea unei confederații ungaro-sârbo-moldo-valahe. Însă cu excepția străngerii de armament și întăririi unor efective militare, proiectele nu s-au materializat din cauza problemei românilor din Transilvania și Ungaria.

Lucrurile iau o nouă întorsătură începând cu anii 1866-1867, când au loc o suită de evenimente care au accelerat mișcările naționale românești. De acum înainte nu mai este vorba doar de proiecte pe hârtie, care vizau două sau mai multe provincii, ci mișcări iredentiste care aveau în

vedere realizarea idealului național. În primul rând, se remarcă faptul că emigrația maghiară reia tratativele cu România odată cu întronarea principelui străin. Însă acest lucru nu durează mult, dat fiind faptul că în 1867 maghiarii ajung la încheierea compromisului cu austriei, lucru care le satisfăcea aproape în totalitate doleanțele.

Marile puteri, în special Austria, devenită acum Austro-Ungaria, devin mai vigilente cu privire la acțiunile României din mai multe motive. În anii 1866-1867 se pun bazele viitoarei Academii Române prin înființarea Societății Literare/Academice Române. Pe lângă faptul că momentul reprezenta afirmarea simbolică, la nivel cultural, a independenței, aceasta a atras atenția marilor puteri deoarece membrii săi proveneau din fiecare provincie locuită de români. Deși își declarase scopurile pur științifice încă din statute, imperiile limitrofe vedeau înființarea Academiei ca un pas înainte înspre independența și rotunjirea granițelor României cu provincii istorice sau în care exista populație românească majoritară din cuprinsul propriilor granițe.

Tot în această perioadă ajung la putere liberal-radicalii, al căror scop politic - obținerea independenței și realizarea unității politice a tuturor românilor, pe care îl afixau cu ostentație, avea să irite marile puteri. Au loc diverse acțiuni iredentiste mai mult sau mai puțin izolate, precum diverse discursuri ale unor politicieni, „comitetul daco-român” al lui Alexandru Popescu-Candiano, comitetul „transilvan” ce avea în vedere tot realizarea unor demersuri „panromânești” ori sprijinul acordat anumitor acțiuni ale românilor transilvăneni (așa cum este cazul Pronunciamentului). Însă multe dintre acțiunile așa-zis iredentiste ale românilor au fost și exagerate de presa și de autoritățile austro-ungare în special, din cauza agitației produse în rândul conaționalilor din cadrul imperiului. În acest context s-au făcut presiuni directe și indirecte asupra lui Carol, principele român, pentru a renunța la colaborarea cu „roșii”, așa cum mai erau cunoscuți liberal-radicalii în epocă. În urma lor, Carol a chemat la guvernare conservatorii (1871-1876), în timpul cărora problema românilor

din afara granițelor a fost minimalizată în vederea păstrării unor bune relații cu vecinul apusean, cu care se urmărea încheierea unor convenții.

În 1876, liberalii, acum coagulați într-un partid politic solid, ajung din nou la guvernare, parțial și datorită faptului că principele avea acum nevoie de un guvern care să știe să acționeze în vederea obținerii mult doritei independențe, iar personalitățile lui I. C. Brătianu și a lui C. A. Rosetti, conducătorii Partidului Liberal, se potriveau perfect acestor deziderate. Războiul ruso-turc din 1877-1878 a reprezentat un moment important în conștientizarea ideii de unitate națională la români prin numeroasele ajutoare direcționate din partea românilor din afara granițelor către România. Ajutoarele au constat nu numai în bunuri materiale și financiare, ci și în resurse umane și ele au fost cu atât mai prețioase cu cât autoritățile respectivelor teritorii au impus numeroase restricții.

În perioada următoare un nou succes pe plan național - proclamarea independenței și a regatului, dă imbold mișcării iredentiste românești. Acum se încearcă o formă de instituționalizare prin înființarea Societății Iridenta Română, care-și schimbă numele la scurt timp în Societatea Carpații din cauza presiunilor externe făcute asupra Bucureștiului. În cadrul acesteia au fost implicate în mod direct sau indirect personalități de vază, printre care Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Titu Maiorescu, Ion Creangă, Bogdan Petriceicu Hașdeu etc. S-ar părea că - în primă fază, cel puțin - societatea a fost susținută și de câteva nume de răsunet din guvern, precum I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. Scopurile sale erau promovarea culturii naționale, realizarea idealului unității naționale și creșterea prestigiului românismului pe plan internațional. În vederea realizării acestor scopuri, încă din 1882 a început pregătirea unei insurecții care să unească toate provinciile locuite de români, însă aceasta eșuează din cauza conjuncturii internaționale nefavorabile.

În perioada următoare, activitatea societății se diminuează, dar nu pentru mult timp. Ea redevine activă în 1884 prin publicarea unor broșuri și a unui ziar (*Unitatea Națională*) cu tentă iredentistă,

Inițial un proiect de cabinet menit a satisface necesitățile de politică externă a marilor puteri, crearea unei Daco-României a căpătat în secolul al XIX-lea o nuanță naționalistă, în conformitate cu spiritul timpului.

precum și a unei proclamații în 1885, intitulată *Proclamația Iredentei Române*, care se dorea a fi începutul unei noi insurecții. Evident, nici aceasta nu a avut succes din cauza presiunilor făcute de Austro-Ungaria asupra cercurilor politice de la București. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că România aderase în secret în 1883 la Tripla Alianță, ceea ce nu îi va mai lăsa mână liberă să se implice în acțiuni iredentiste. În perioada următoare se observă o depărtare și chiar o dezavuare a mișcărilor iredentiste de către unii membri ai Partidului Liberal, principalul promotor până atunci al idealului realizării unității naționale, astfel că după 1887, Societatea avea să își continue existența mai mult nominal.

Un ultimul proiect din secolul al XIX-lea ce trebuie adus în discuție este Liga pentru unitatea culturală a românilor, cunoscută sub denumirea prescurtată de Liga culturală. Înființată la București în 1890, aceasta avea scopul de întărire a unității culturale a tuturor românilor, însă în realitate lupta și pentru realizarea unității politice, după cum demonstrează și schimbarea denumirii sale în 1914 în Liga pentru unitatea politică a românilor. Conform lui Teodor Pavel, aceasta se dorea continuatoarea Societății Carpații, ducând numeroase acțiuni de propagandă iredentistă, dar într-un mod mult mai subtil, ceea ce i-a permis supraviețuirea, spre

deosebire de predecesoarea sa.

Nu în ultimul rând, trebuie adus în discuție și momentul Memorandumului (1892). Acesta reprezintă ultima acțiune de mare avergură a românilor ardeleni în planul loialității față de împărat. Memorandumul, un act prin care se protesta împotriva politicii de maghiarizare și se revendica recunoașterea drepturilor politice ale românilor din Ungaria, a fost dus la Viena de o delegație de aproximativ 300 de persoane, însă împăratul l-a expedit, fără a-l citi, lui Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român. Acțiunea s-a bucurat de susținerea opiniei publice din România, dar și de intervenția personală a lui Carol I la Francisc Iosif în sprijinul liderilor politici judecați și condamnați în 1894. În ciuda faptului că s-a finalizat cu un aparent eșec, momentul Memorandumului a avut certe urmări benefice mișcării panromânești: în primul rând s-a internaționalizat problema situației politice a naționalităților din Ungaria și, în al doilea rând, a marcat înlocuirea definitivă a Vienei cu Bucureștiul, ca reper și centru politic pentru românii din Ungaria.

Concluzii

Inițial un proiect de cabinet menit a satisface necesitățile de politică externă a marilor puteri, crearea unei Daco-României a căpătat în secolul al XIX-lea o nuanță naționalistă, în conformitate cu spiritul timpului. A existat o oarecare inconsecvență în exprimarea acestui ideal, uneori el făcând referire doar la anumite provincii (cel mai des Moldova și Valahia), altele fiind vizate toate ținuturile locuite de români. Acest lucru s-ar putea explica și prin faptul că Moldova și Țara Românească erau provincii cu o tradiție statală națională aflate sub suzeranitatea unui imperiu în declin. Chiar dacă planul „daco-românesc” care cuprindea toate provinciile nu s-a îndeplinit decât în veacul următor, analiza diferitelor proiecte (reușite ori eșecuri) din secolele XVIII-XIX demonstrează că momentul Marii Uniri din 1918 nu a fost o simplă întâmplare fericită, ci rezultatul unui proces istoric, e adevărat, ajutat de conjunctura internațională a momentului. ■

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

analize și evaluări

Valori, percepții și reprezentări ale populației în România și Statele Unite ale Americii

ADA CORNEA
ROXANA BRATU
DARIE CRISTEA

Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române și Laboratorul de Analiză a Războiului Informațional și Comunicare Strategică (LARICS), sub patronajul Academiei Române, au prezentat rezultatele unui studiu sociologic bazat pe două sondaje de opinie realizate simultan în societatea românească și în societatea americană.

Studiul intitulat „Valori, percepții și reprezentări ale populației din România și Statele Unite ale Americii”, realizat la comanda LARICS, reprezintă o contribuție științifică pentru consolidarea parteneriatului strategic dintre România și Statele Unite ale Americii, prin cunoașterea mai aprofundată, într-o abordare comparativă, a celor două societăți. Studiul relevă valorile, atitudinile, stările de spirit ale celor două societăți în anul 2018 și particularitățile fiecăreia.

Sondajul de opinie desfășurat în România a fost realizat de Inscop Research (www.inscop.ro) în perioada 12 - 23 octombrie 2018 pe un eșantion de 1050 subiecți reprezentativ pentru populația României, neinstituționalizată, cu vârsta de 18 ani și peste 18 ani. Eroarea maximă admisă a datelor este de $\pm 3\%$, la un grad de încredere de 95% pe un tip de eșantion multi-stratificat, probabilistic. Metoda de culegere a datelor a fost cea a sondajului de opinie pe baza unui chestionar aplicat de operatorii de interviu la domiciliul respondenților. Eșantionul a fost validat pe baza datelor oficiale ale Institutului Național de Statistică.

Sondajul de opinie desfășurat în Statele Unite ale Americii a fost realizat de The Polling Company (www.pollingcompany.com) în perioada 19-22 octombrie 2018 pe un eșantion de 1050 subiecți, reprezentativ pentru populația Statelor Unite ale Americii în vârstă de 18 ani și peste 18 ani. Eroarea maximă admisă a datelor este de $\pm 3\%$, la un grad de încredere de 95%. Datele au fost culese pe baza unui chestionar aplicat telefonic, 70% dintre respondenți fiind contactați pe telefoane fixe, iar 30% pe telefoane mobile.

Inscop Research – România și The Polling Company – SUA au încheiat un parteneriat de colaborare prin intermediul căruia își oferă sprijin reciproc în efectuarea de studii sociologice atât în România și în alte țări din regiune, cât și în Statele Unite ale Americii. Totodată, cele două companii colaborează pentru dezvoltarea unui set de metodologii inovative dezvoltate în SUA care pot fi aplicate pe piața românească și regională.

Studiul cuprinde trei secțiuni: prima conține întrebări similare aplicate atât în SUA cât și în România (I), a doua curpinde întrebări care au fost incluse exclusiv în sondajul aplicat în SUA (II) și cea de-a treia întrebări care au fost aplicate exclusiv în sondajul din România (III).

Secțiunea I Întrebări comune România – SUA

Direcția țării

19% dintre români consideră că direcția în care se îndreaptă România este bună, în timp ce 46% dintre americani au aceeași percepție în ceea ce privește țara lor. 74% dintre respondenții români sunt pesimiști în ceea ce privește direcția țării lor, comparativ cu sub jumătate dintre cei de peste Ocean.

Direcția Europei

43% dintre români sunt de părere că lucrurile se îndreaptă într-o direcție greșită în Europa. Un procent similar – 40% – consideră că lucrurile se îndreaptă într-o direcție bună în plan european, în timp ce 17% nu știu sau nu răspund. Procentul non-răspunsurilor la această întrebare înregistrat în rândul respondenților din SUA este de 40%. 35% dintre intervievații americani sunt de părere că lucrurile se îndreaptă într-o direcție greșită în Europa, în timp ce un sfert sunt optimiști cu privire la viitorul bătrânului continent.

Situația actuală generală din țară

72% dintre români apreciază că situația actuală generală din România este proastă sau foarte proastă, în timp ce aproape un sfert sunt de părere că situația actuală este bună sau foarte bună. Puțin sub jumătate dintre americani (47%) sunt de părere că situația actuală din țara lor este bună sau foarte bună. 44% apreciază că situația actuală generală din SUA este proastă sau foarte proastă.

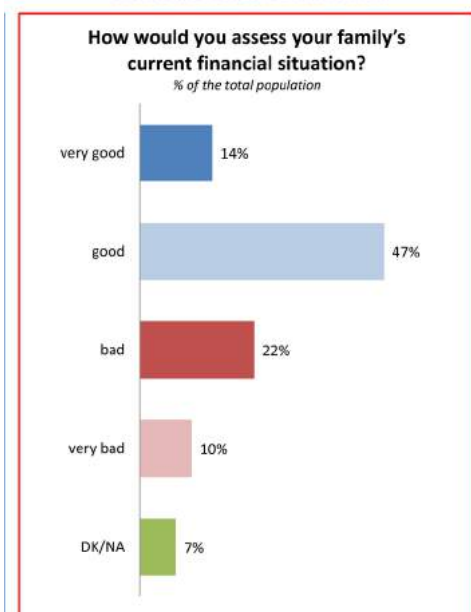
Situația economică actuală a țării

Peste 70% dintre respondenții din România consideră că situația economică actuală a țării lor este proastă (57%) sau foarte proastă (16%). Sub un sfert dintre cei chestionați evaluează pozitiv situația economică a României. Peste jumătate dintre americani apreciază că situația economică actuală a țării lor este bună (38%) sau foarte bună (18%). 35% evaluează negativ situația economică a SUA – 26% ca fiind proastă și 9% ca fiind foarte proastă.

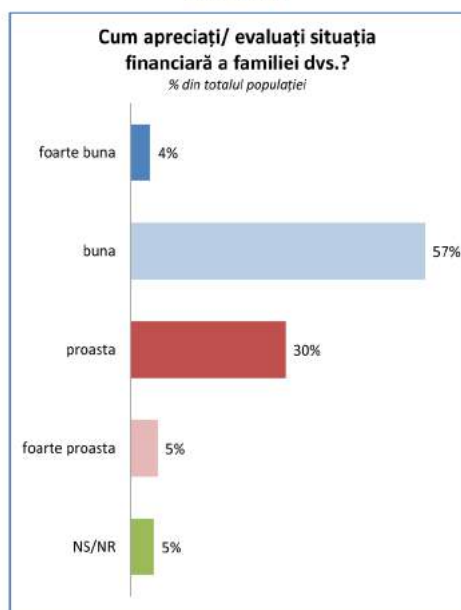
Situația financiară a familiei

Peste jumătate dintre români evaluează situația financiară a familiei lor ca fiind bună (57%) sau foarte bună (4%). 35% apreciază ca familia lor se află într-o situație financiară proastă (30%) sau foarte proastă (5%). Aproximativ 60% din cei chestionați SUA consideră că situația financiară a familiei lor este bună (47%) sau foarte bună (14%). Aproape o treime apreciază ca familia lor se află într-o situație financiară proastă (22%) sau foarte proastă (10%).

United States of America

Romania

Principalele 3 probleme ale țării

Printre principalele probleme ale țării menționate de români se numără: inflația/costul vieții de zi cu zi (alesă ca variantă de răspuns din cele trei posibile de 69% dintre cei chestionați), situația economiei (59%) și costul energiei (53%). Topul problemelor cu care se confruntă, în viziunea respondenților, România este completat de: nivelul taxelor și impozitelor, respectiv lipsa locurilor de munca. Schimbările climatice, imigrația și terorismul se numără printre problemele cel mai rar menționate de români.

În viziunea respondenților din SUA principalele probleme cu care se confruntă țara lor sunt: accesul la servicii medicale (menționat de 38% dintre cei chestionați), imigrația (38%) și inflația/costul vieții de zi cu zi (36%). Topul problemelor este completat de: terorism (28%), schimbările climatice (28%), situația economiei (23%), nivelul taxelor (20%). Costul energiei și lipsa locurilor de muncă se numără printre problemele cel mai rar menționate de americani.

Încredere în instituții

Încrederea în instituții a fost măsurată pe o scală specială, cu acordarea de note de la 1 la 5 în care 1 înseamnă și 5, foarte puțină.

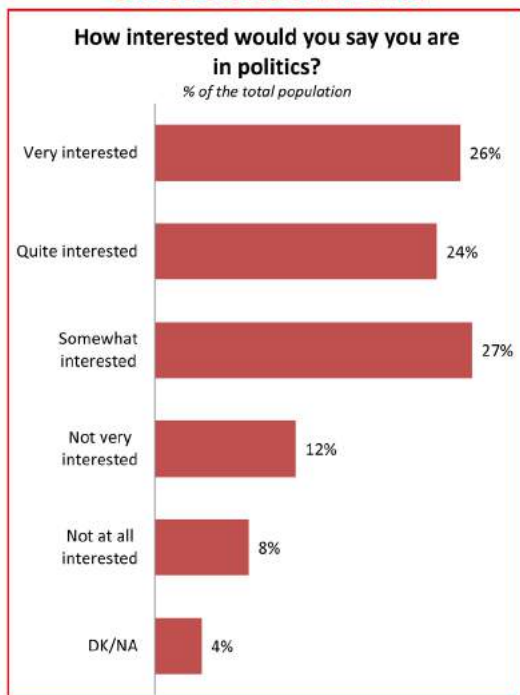
Instituția în care au cea mai multă încredere atât românii, cât americanii este Armata. Și Poliția beneficiază de un grad de încredere destul de ridicat în rândul celor două populații studiate. Dintre instituțiile politice românești enumerate, Președintele și autoritățile locale se bucură de cea mai mare încredere. Partidele politice și celelalte instituții centrale, Guvernul și Parlamentul, sunt privite mai degrabă cu neîncredere de către români.

În cazul SUA, autoritățile locale se bucură, de asemenea, de cea mai mare încredere dintre instituțiile enumerate. Americanii au mai degrabă puțină încredere în Guvern, Congres și partidele politice.

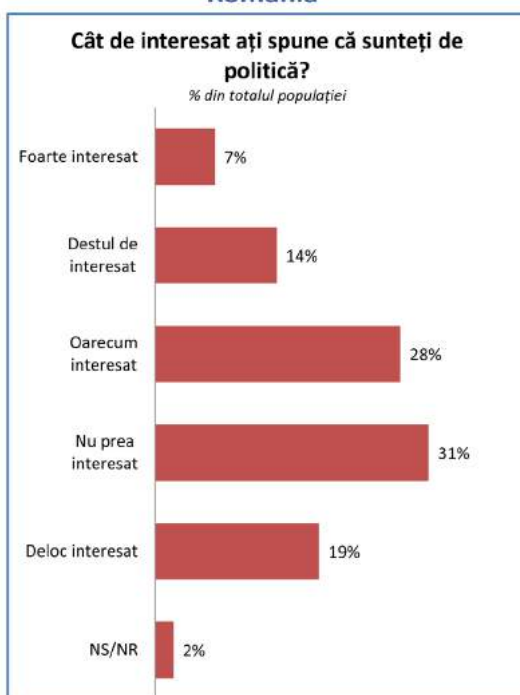
Încrederea românilor și americanilor în justiție este mai mare decât încrederea în alte instituții fundamentale precum Parlamentul/Congresul sau Guvernul central/federal. Și în România și în

SUA, un număr semnificativ de respondenți aleg răspunsul moderat, acordând nota 3, pe scala de la 1 la 5, în ceea ce privește încrederea. Încrederea românilor în presă este ușor mai mare decât cea a americanilor, în timp ce evaluările negative sunt mai accentuate în cazul americanilor.

United States of America

Romania

Interes pentru politică

Per ansamblu, românii sunt mai degrabă dezinteresați de politică. 19% dintre respondenții români se declară deloc interesați de politică, 31% nu prea interesați, iar 28% oarecum interesați. Doar 7% sunt foarte interesați de politică, respectiv 14% – destul de interesați.

La polul opus, populația SUA este mai degrabă interesată de politică. 26% dintre respondenții americani se declară foarte interesați de politică, respectiv 24% – destul de interesați.

Importanța democrației

Pentru români și americani este foarte important să trăiască într-un regim democratic, americanii răspunzând ceva mai ferm în această privință. Pentru jumătate dintre români este foarte important să trăiască într-o țară guvernată în mod democratic. Puțin peste 10% au ales variantele de răspuns 1 și 2, care corespund unei importanțe scăzute.

Peste trei sferturi dintre americani consideră că este foarte important să trăiască într-o țară în care există un sistem de alegeri libere. Doar 2% au apreciat că acest lucru are o importanță scăzută.

Libertatea presei

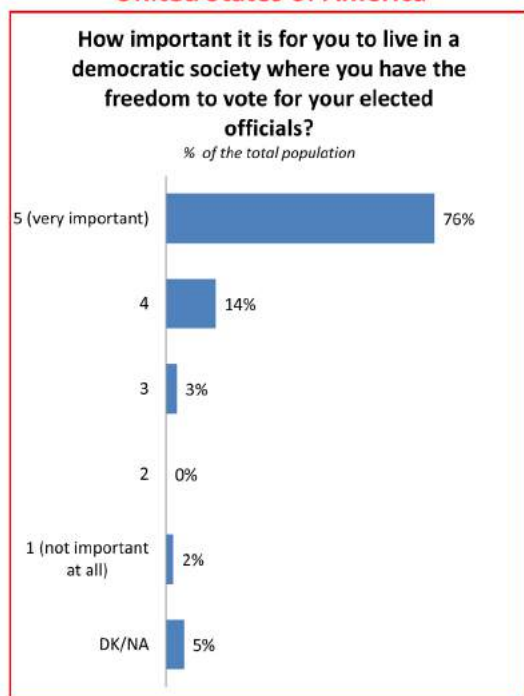
Americanii apreciază într-o proporție mult mai mare decât românii că presa din țara lor este liberă. Aproximativ 30% dintre români consideră că presa națională este foarte puțin sau puțin liberă. Spre comparație, 10% dintre respondenții din SUA sunt de părere că presa din țara lor este puțin sau deloc liberă.

Stiluri de conducere politică

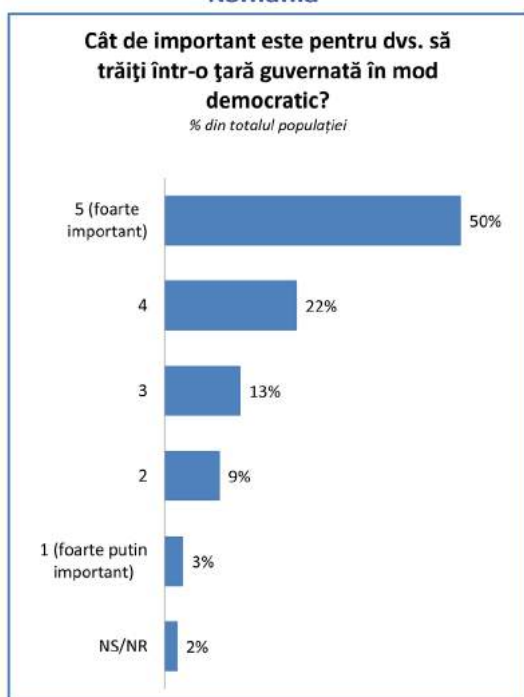
O pondere semnificativă atât a românilor, cât și a americanilor și-au exprimat acordul pentru un stil de conducere care presupune un lider/președinte care să gestioneze problemele țării cu o mână de fier. Astfel, 49% dintre români, respectiv 42% dintre americani consideră că ar fi util pentru țara lor un asemenea stil de conducere politică.

Totodată, aproape 60% dintre români ar prefera ca

United States of America

Romania

țara să aibă un conducător/președinte care să își asume rolul de mediator în societate. 60% dintre respondenții din SUA și-au exprimat preferința pentru menținerea echilibrului între puterile statului. 42% dintre români consideră că ar fi bine ca o echipă de specialiști (tehnocrați) să se ocupe de guvernarea țării, spre deosebire de 32% dintre

americani.

Atât respondenții din România, cât și cei din SUA sunt rezervați în ceea ce privește sporirea puterii forului legislativ din țara lor.

Bunăstare individuală

Românii consideră, într-o proporție mai mare decât americanii, că statul ar trebui să își asume mai multă responsabilitate pentru bunăstarea fiecăruia (68% versus 46%). În același timp, 75% dintre români, respectiv 64% dintre americani sunt de părere că fiecare individ ar trebui să își asume mai multă responsabilitate pentru propria bunăstare. Românii sunt mai încrezători decât americanii că oamenii pot, în timp, prin muncă, să își sporească bunăstarea (67% versus 57%). Pe de altă parte, peste jumătate dintre respondenții din România (60%) consideră este foarte greu să te îmbogățești doar prin muncă cinstită, spre deosebire de 46% dintre cei chestionați în Statele Unite.

Intervenționismul statului

Românii sunt de acord, într-o proporție mai mare decât americanii, cu un intervenționism sporit al statului în economie. Astfel, 70% din populația României este de părere că statul ar trebui să intervină mai mult în economie, în timp ce doar 30% din cea a SUA împărtășește această opinie. De asemenea, românii sunt de părere, într-o măsură mai mare decât americanii, că statul ar trebui să taxeze mai mult bogății (63% versus 52%), respectiv că diferențele între veniturile oamenilor ar trebui să se micșoreze (65% versus 39%). Aproximativ o treime atât dintre respondenții din România, cât și dintre cei din SUA sunt de acord cu limitarea anumitor drepturi și libertăți individuale în cazul unor amenințări puternice la adresa securității naționale. Așadar, acordul este unul destul de redus.

Rolul organizațiilor internaționale în soluționarea conflictelor globale

Românii apreciază, într-o proporție mai mare decât americanii, necesitatea existenței organizațiilor

internaționale, în general (51% versus 40%), și eficiența acestora în rezolvarea unor probleme globale (47% versus 31%). De asemenea, românii evaluează pozitiv, într-o proporție mai mare decât americanii, eforturile ONU pentru menținerea păcii (44% versus 27%) și garanția de securitate oferită de NATO țărilor membre (48% versus 31%).

Rolul statelor în soluționarea conflictelor globale

46% dintre români, respectiv 40% dintre americani consideră că, în calitate de mare putere a lumii, SUA au o mare responsabilitate pentru soluționarea conflictelor globale. Peste jumătate din respondenți atât din România, cât și din SUA consideră că toate statele, indiferent dacă sunt mici sau mari, poartă o anumită responsabilitate pentru soluționarea conflictelor globale. Românii sunt de părere, într-o proporție mult mai mare decât americanii, că țara lor ar trebui să se preocupe strict de problemele sale interne (48% versus 23%). Respondenții români

consideră, într-o măsură mai mare decât cei de peste Ocean, că este important ca țara lor să își respecte angajamentele internaționale, chiar și atunci când acestea sunt contrare politicilor stabilite la nivel național (50% versus 40%).

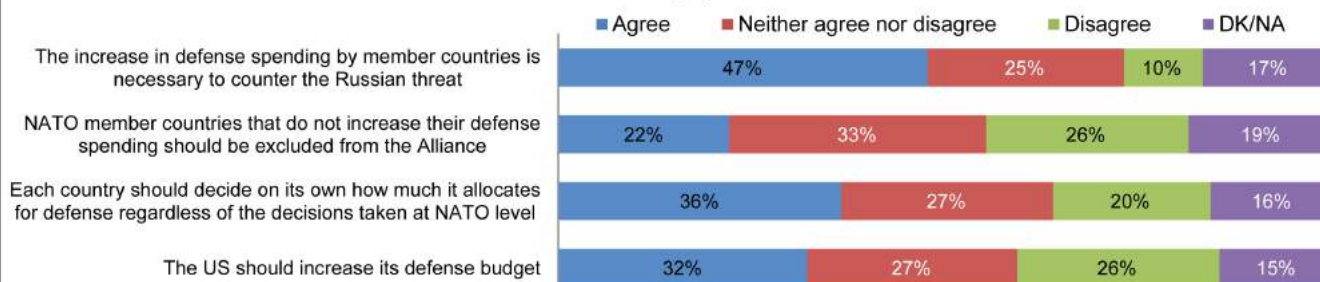
Creșterea fondurilor alocate de țările NATO pentru apărare

Americanii sunt de părere, într-o măsură mai mare decât românii, că majorarea fondurilor alocate de țările membre NATO pentru apărare este necesară pentru a contracara amenințarea Rusiei (47% versus 34%), respectiv țara lor ar trebui să crească suma de bani cheltuită pentru apărare (32% versus 23%). Sub un sfert dintre respondenții români și dintre cei de peste Ocean consideră că țările membre NATO care nu își majorează cheltuielile pentru apărare ar trebui excluse din Alianță.

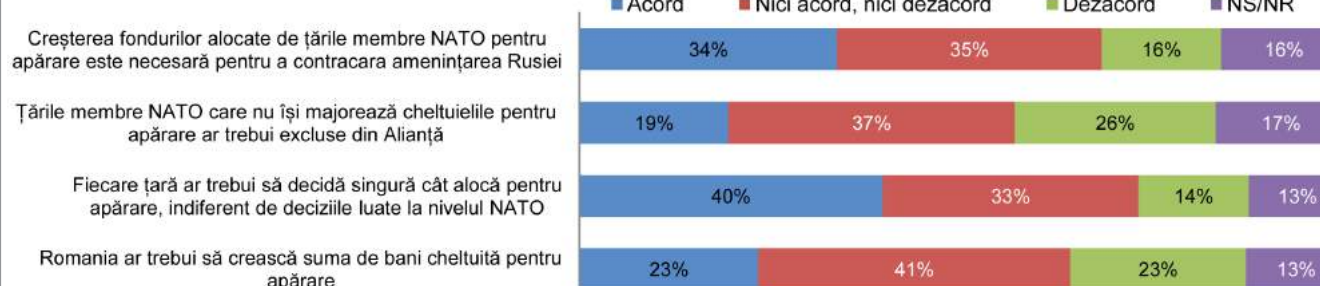
40% dintre români, respectiv 36% dintre americani sunt de părere că fiecare țară ar trebui să decidă

În ultima perioadă se vorbește, la nivelul NATO, despre creșterea fondurilor alocate de țările membre pentru apărare. Vă voi citi o serie de afirmații privind această chestiune și vă voi ruga să ne spuneți părerea dvs.. % din totalul populației

United States of America

Romania

singură cât alocă pentru apărare, indiferent de deciziile luate la nivelul NATO.

Menținerea sancțiunilor SUA împotriva Rusiei

Părerile românilor privind menținerea sancțiunilor SUA împotriva Rusiei sunt împărțite. O pondere similară (aproape 30%) dintre cei chestionați este de părere că menținerea acestor sancțiuni ar fi în avantajul României, respectiv că nu ar fi un lucru bun pentru țară. 26% consideră că menținerea acestor sancțiuni nu este nici în avantajul, nici dezavantajul României. De asemenea, se remarcă un procent ridicat al nonrăspunsurilor – 18%, ceea ce indică o slabă cunoaștere a subiectului. Aproape jumătate dintre respondenții americani consideră că menținerea sancțiunilor SUA împotriva Rusiei este benefică pentru țara lor. Ponderea nonrăspunsurilor este, de asemenea, ridicată în cazul respondenților din SUA.

Fenomenul știrilor false

Majoritatea respondenților atât din România (56%), cât și din SUA (52%) apreciază că știrile false sunt mai răspândite în mediul online decât pe canalele tradiționale.

Jumătate dintre americani, respectiv puțin peste jumătate dintre români consideră că în spatele răspândirii știrilor false se află, de cele mai multe ori, politicienii și partidele din țara lor. De altfel, distribuția răspunsurilor arată că politicienii și partidele sunt percepuți cel mai puternic ca fiind inițiatorii știrilor false.

Sub 50% atât dintre români, cât și dintre americani apreciază că în spatele răspândirii știrilor false se află, de cele mai multe ori, alte state.

Respondenții din România sunt de părere într-o măsură mai mare decât cei de peste Ocean că media răspândește știri false pentru a obține o audiență mai mare (56% versus 42%).

Oamenii obișnuiți sunt percepuți ca fiind propagatori ai știrilor false de către o pondere redusă a intervievaților, atât a celor din România, cât și a celor din SUA (puțin peste un sfert). Români sunt de părere, într-o proporție mai mare decât americanii, că amploarea problemei legate de știrile false este exagerată (48% versus 38%), că

aproape toată presa manipulează cum îi convine informația pe care o transmite (54% versus 45%) sau că este tot mai greu să faci diferența între știri adevărate și știri false (59% versus 49%).

De remarcat că ponderea non-răspunsurilor pentru acest set de întrebări este destul ridicată în cazul respondenților din SUA.

Disponibilitatea de a sesiza autoritățile în legătură cu o situație de pericol la adresa siguranței și ordinii publice

47% dintre români, respectiv 55% dintre americani declară că ar fi dispuși să sesizeze poliția sau alte autorități în cazul unei situații care constituie un pericol la adresa siguranței și ordinii publice. Români sunt mai reticenți în a sesiza autoritățile decât americanii. 16% dintre respondenții români (comparativ cu 4% dintre americani) declară că mai degrabă nu ar sesiza autoritățile pentru a nu-și crea complicații inutile, respectiv 6% (comparativ cu 1% dintre americani) pentru a nu fi văzut de cei din jur ca un turnător.

Echitatea societății

Doar aproximativ o optime dintre cei chestionați, atât în România, cât și în SUA, sunt de părere că trăim într-o societate dreaptă, care nu îi dezavantajează pe cei care nu au putere și respectă regulile.

Cei mai mulți respondenți (peste 50% dintre români, respectiv puțin sub jumătate dintre americani – 47%) consideră că societatea în care trăiesc este profund nedreaptă și îi avantajează pe cei care au putere și nu respectă regulile.

Puțin peste un sfert atât dintre români, cât și dintre americani apreciază că lumea nu e nici dreaptă, nici nedreaptă.

Religiozitate

Români se declară credincioși (cred în Dumnezeu) într-o proporție mai mare decât americanii (92% versus 76%).

85% dintre români, comparativ cu 60% dintre americani se consideră persoane religioase. 10% dintre respondenții din România se văd pe ei înșiși

ca fiind nereligioși, și doar 1% ca fiind atei convingși. În SUA, 26% dintre cei chestionați se consideră nereligioși, în timp ce 5% se declară atei convingși.

Imaginea SUA în lume

Peste jumătate dintre români consideră că SUA au o imagine mai degrabă pozitivă în lume, în timp ce doar puțin peste o treime (36%) dintre americani au aceeași percepție despre țara lor. Aproape jumătate dintre intervievații de peste Ocean sunt de părere că țara lor are mai degrabă o imagine negativă în lume.

Imaginea României în lume

Două treimi dintre români (66%) apreciază că România are imagine mai degrabă negativă în lume, în timp ce doar aproximativ un sfert (24%) consideră țara lor se bucură de o imagine pozitivă în lume.

Secțiunea a II-a Întrebări care au fost incluse exclusiv în sondajul de opinie efectuat în SUA

Despre România

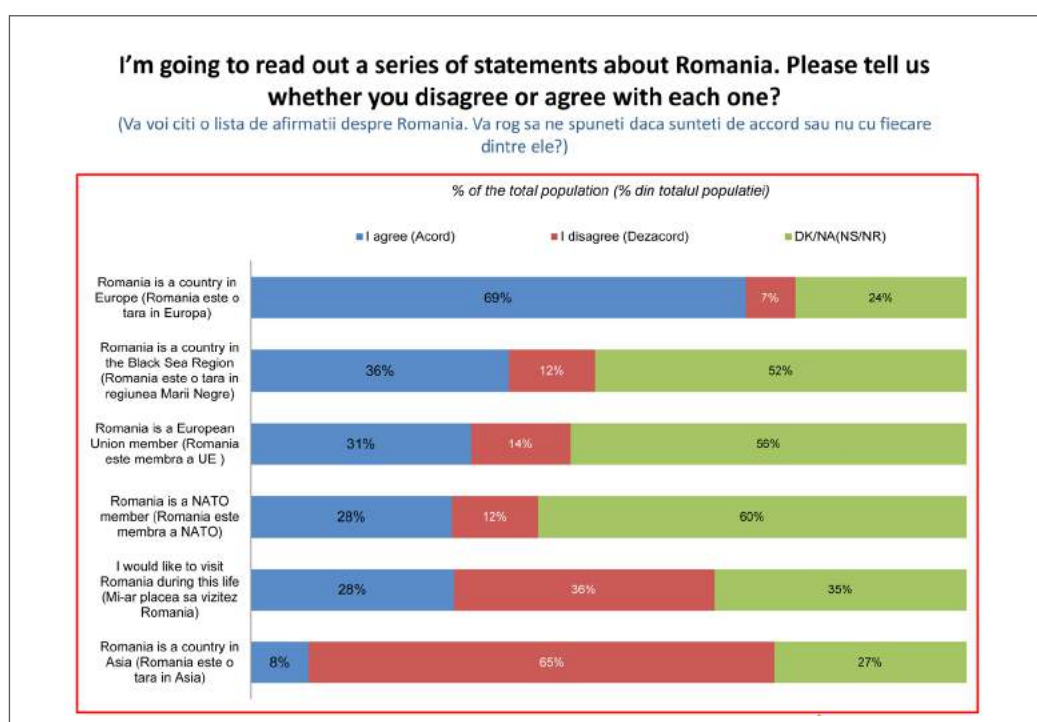
67% dintre americani declară că au auzit despre România, 20% că nu au auzit, în timp ce 12% nu știu sau nu răspund. Bărbații, cei cu o vârstă mai ridicată și cei din zonele urbane declară mai des decât celelalte categorii (femei, tineri, cei din zone suburbane/rurale) că au auzit despre România. De asemenea, procente mai ridicate ale celor care au auzit despre România se înregistrează în rândul respondenților din regiunile Nord-Est și Vest ale SUA, respectiv în rândul respondenților albi și asiatici.

Informații despre România

23% dintre cei intervievați declară că știu că România este o țară, 3% că este un stat fost-comunist. Tot 3% menționează că știu pe cineva din țara noastră. 4% dintre respondenți asociază numele României cu gimnastica, respectiv cu Vlad Țepeș/Dracula. 61% menționează că au auzit despre țara noastră într-un alt context.

Transilvania

71% din americani declară că au auzit despre Transilvania, 19% că nu au auzit, în timp ce 10% nu știu sau nu răspund. Dintre totalul celor intervievați, 35% consideră că Transilvania este o

regiune în România, 23% că este țara lui Dracula, 4% – o regiune în Ungaria, 3% – o regiune într-o altă țară din UE. 6% precizează că nu au auzit niciodată despre Transilvania, în timp ce 24% nu știu sau nu răspund. Bărbații, cei cu vârstă cuprinsă între 45 și 64 de ani, albi, locuitorii din regiunea Nord-Est și cei cu un nivel de educație mai ridicat identifică Transilvania ca fiind o regiune în România într-o măsură mai mare decât celelalte categorii.

Afirmații despre România

Rugați să își exprime acordul cu privire la o serie de afirmații despre țara noastră, 69% dintre americani identifică România ca fiind o țară din Europa, 36% – o țară în regiunea Mării Negre, 31% – o țară membră a UE, 28% – membră a NATO. Doar 8% consideră că România este localizată în Asia. 28% dintre cei chestionați se arată deschiși ideii de a vizita România. Bărbații și cei cu un nivel de educație mai ridicat identifică România ca fiind membră a NATO, respectiv o țară membră a UE sau o țară în regiunea Mării Negre într-o măsură mai mare decât celelalte categorii (femei, cei cu un nivel redus de educație). Deschiderea față de ideea de a vizita România este mai mare în rândul tinerilor și a celor cu un venit mai ridicat.

Îmbunătățirea părerii despre România

În topul informațiilor care ar putea cântări pentru îmbunătățirea părerii despre România se numără: faptul că soldații români luptă alături de cei americani în Afganistan (48% dintre respondenți au ales variantele 5 și 4 ale scalei, aferente unei importanțe ridicate), calitatea de membră a UE și NATO (46% au ales variantele 5 și 4 ale scalei), faptul că peste 70% dintre români au o părere bună despre Statele Unite (44%) și lipsa unor relații apropiate cu Rusia (43%). De remarcat că ponderi destul de ridicate dintre cei intervievați nu știu sau nu răspund. Bărbații, cei peste 35 de ani, cei cu un nivel de educație mai ridicat și locuitorii din regiunea Nord-Est sunt categoriile pentru care contează cel mai mult faptul că părerea predominant bună a românilor despre Statele Unite, respectiv care apreciază că acest lucru este important pentru îmbunătățirea opiniei despre România.

Secțiunea a III-a Întrebări care au fost incluse exclusiv în sondajul de opinie efectuat în România

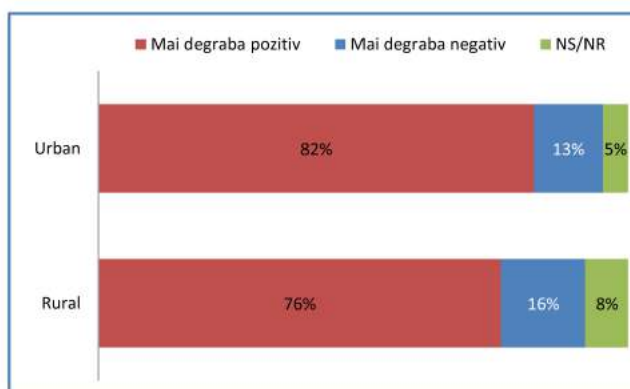
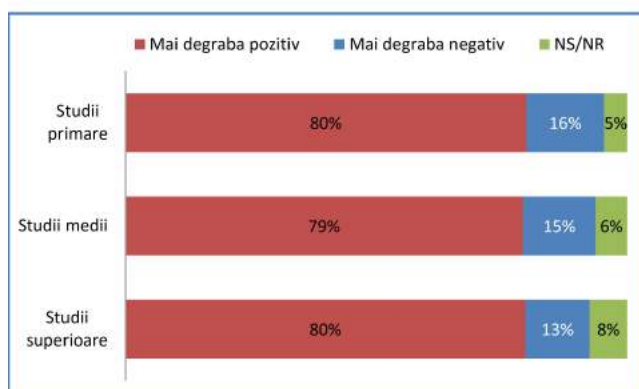
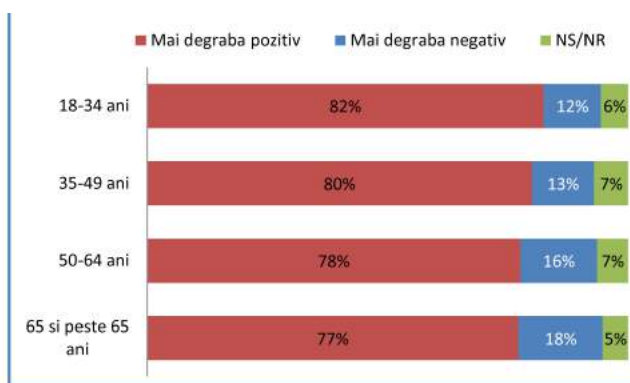
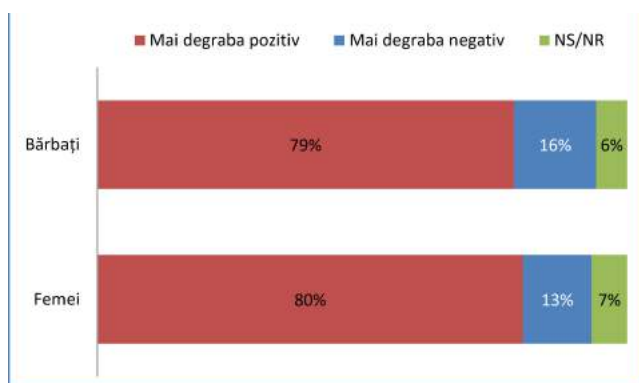
Sentiment față de Statele Unite ale Americii

Românii au, într-o majoritate covârșitoare (79%), un sentiment mai degrabă pozitiv față de SUA. Doar 14% declară că sentimentele lor față de statul american sunt mai degrabă negative. Tinerii și locuitorii din urban tind să aibă o orientare pro-americană într-o măsură mai mare decât vârstnicii și locuitorii din rural. În funcție de gen și de studii nu există diferențe majore în ceea ce privește sentimentele față de SUA. Locuitorii din regiunea de Vest a României au o orientare pro-americană mai puternică decât cei din celelalte regiuni ale țării. Locuitorii din Centru declară într-o proporție mai mare decât ceilalți români că au sentimente mai degrabă negative față de SUA. Liber profesioniștii și cei cu un venit ridicat (peste 3000 lei) declară într-o proporție mai mare că au sentimente mai degrabă negative față de SUA.

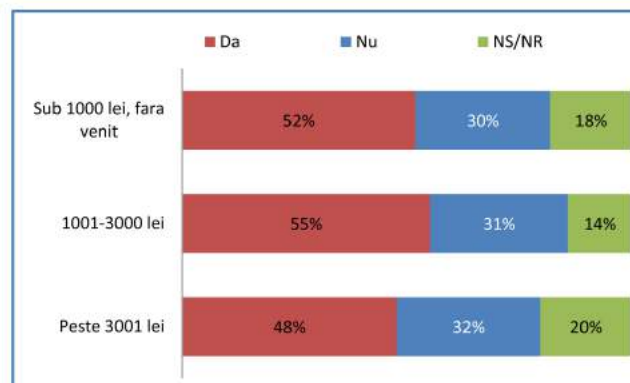
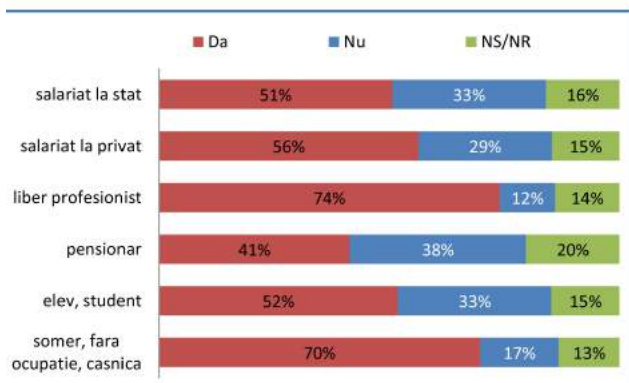
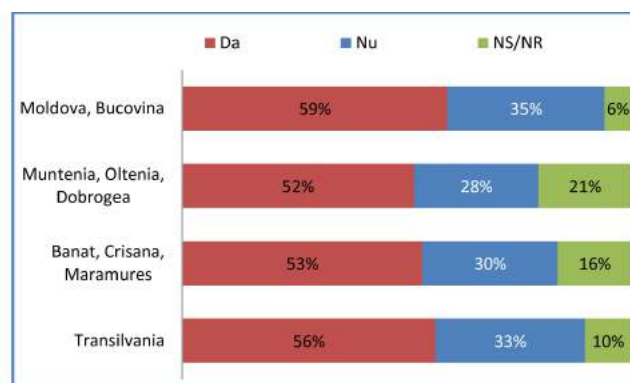
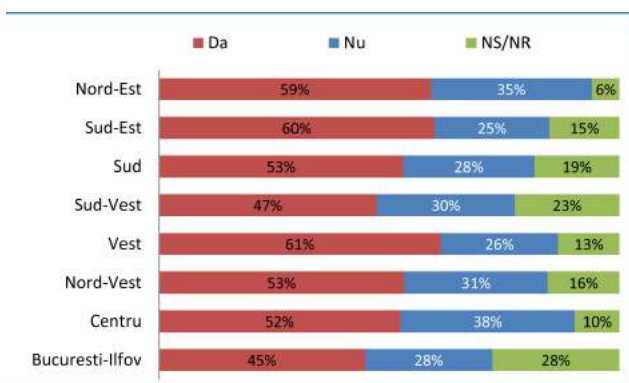
Prezența trupelor americane pe teritoriul României

Trei sferturi dintre români apreciază că prezența trupelor americane pe teritoriul României este importantă și foarte importantă, în timp ce doar 18% consideră această prezență militară puțin sau deloc importantă. Bărbații, cei cu vârsta între 35 și 49 de ani și cei cu studii medii sunt de părere într-o măsură mai mare decât celelalte categorii că prezența trupelor americane pe teritoriul României este importantă. Locuitorii din Sud-Vest și Centru, respectiv Transilvania apreciază într-o proporție mai mică decât români din celelalte regiuni/provincii istorice că prezența militară americană este foarte importantă. Cu cât crește venitul cu atât scade importanța atribuită prezenței militarilor de peste Ocean în România. Din punctul de vedere al ocupației, salariații la stat, pensionarii și studenții sunt de părere într-o proporție mai mică decât celelalte categorii că prezența trupelor SUA este foarte importantă.

Vă rugăm să indicați ce sentiment aveți față de Statele Unite ale Americii?

Ați dori să vă angajați la o companie cu acționariat majoritar american?

Investițiile companiilor americane în economia României

Aproape 80% dintre români consideră că investițiile companiilor americane în România sunt importante și foarte importante. Doar 18% văd acest investiții ca fiind puțin sau deloc importante.

Angajare în companie cu acționariat majoritar american

Peste jumătate dintre români și-ar dori să se angajeze la o companie cu acționariat majoritar american.

Tinerii și cei cu un nivel de educație redus sunt cei mai dornici/dispuși să lucreze într-o companie americană. În funcție de gen și de mediul de rezidență nu există diferențe semnificative. Din punct de vedere geografic, locuitorii din regiunea Vest, respectiv din provincia Moldova sunt cei mai dornici/dispuși să lucreze într-o companie americană.

Cei cu un venit ridicat sunt mai puțin dornici să se angajeze într-o astfel de companie decât cei cu venit redus.

Excluzând categoria șomer/fără ocupație/casnică, liber profesioniștii și salariații la privat declară într-o proporție mai mare decât celelalte categorii că și-ar dori să se angajeze la o firmă americană.

Rolul NATO

Cei mai mulți respondenți (42%) sunt de părere că, în cazul unui atac, țara noastră nu se poate apăra singură, fără ajutorul celorlalte țări membre NATO, în timp ce 31% nu sunt nici de acord, nici nu resping afirmația dată.

Doar 19% din cei chestionați consideră că România s-ar putea apăra singură în cazul unui atac.

Starea democrației

45% dintre români apreciază că în ultimii ani democrația în România nici nu s-a consolidat, nici nu a slăbit, 35% că a slăbit, iar 16% că s-a consolidat.

Intervenționism economic

35% dintre cei intervievați sunt de acord cu afirmația potrivit căreia statul ar trebui să favorizeze companiile autohtone, chiar și atunci când sprijinul oferit încalcă principiile unei concurențe libere, 31% au o poziționare ambiguă (nici acord, nici dezacord), iar 26% declară că nu sunt de acord cu afirmația dată.

Rolul țării pe plan internațional

Aproape 60% dintre respondenți consideră că țara noastră ar trebui să încerce să își facă vocea mai puternic auzită în plan internațional. 30% nu sunt nici de acord, nici în dezacord, în timp ce doar 7% își exprimă dezacordul față de această afirmație. Cât privește implicarea sporită a țării noastre în soluționarea conflictelor regionale și globale, 35% se declară de acord, 40% nici de acord, nici în dezacord, iar 19% își exprimă dezacordul.

„Centenarul României”

Fiind întrebați ce anume sărbătorim anul acesta prin ceea ce se numește „Centenarul României”, cumulat, peste 75% dintre cei intervievați au făcut referire, în răspunsul lor, în termeni mai mult sau mai puțin clari, la evenimentul Marii Unirii. Astfel, 34% au menționat că sărbătorim 100 de ani de la Marea Unire, 27% – Marea Unire, 12% – Unirea, 2% – crearea României Mari, 2% – Unirea României. De remarcat că un procent destul de ridicat – 12% dintre respondenți nu știu sau nu răspund.

Evenimentul cel mai important pentru România de la Marea Unire și până în prezent

45% dintre români consideră că Revoluția din 1989 este cel mai important eveniment pentru România de la Marea Unire și până în prezent. În topul evenimentelor menționate urmează, la mare distanță, aderarea României la UE (8%), al Doilea Război Mondial (5%), aderarea României la NATO (3%), comunismul (3%). Restul evenimentelor de pe listă sunt menționate de 1% sau sub 1% dintre cei intervievați. De remarcat că 30% dintre respondenți (un procent destul de ridicat) nu știu sau nu răspund.

Concluzii

46% din publicul american crede că în SUA lucrurile se îndreaptă într-o direcție bună. În România doar 19% din populație crede că lucrurile se îndreaptă într-o direcție bună, în scădere dramatică față de anii trecuți. Românii sunt mult mai optimiști în ceea ce privește viitorul Uniunii Europene decât americanii (40% față de 25%), lucru explicabil dacă ne gândim că România are o privire din interior asupra Uniunii și suntem printre cele mai euro-optimiste popoare membre ale UE. Dezbaterea politică din SUA cu privire la relația cu Uniunea Europeană influențează probabil percepția americanilor asupra viitorului construcției europene.

În mod cumva paradoxal, 61% din populația României și același procent în cazul SUA apreciază situația financiară a propriei familii ca bună sau foarte bună (cu considerabil mai mulți americani decât români care merg pe varianta „foarte bună”). Desigur, fiecare public se raportează la dezvoltarea economică a propriei societăți, subiectivismul în evaluarea propriei situații fiind evident.

În ceea ce privește încrederea în instituții se observă: lipsă de încredere comparabilă în partide, guvern și Parlament/Congres. Există deci o criză a modelului democrației reprezentative în ambele țări, ca de altfel în întreaga lume euroatlantică. Chiar și în președite gradul de încredere este similar – și nu foarte mare, deși mai mare decât în cazul altor instituții politice, sub rezerva faptului că președintele american este încă în prima jumătate a mandatului, în timp ce în cazul României intră în ultimul an de mandat. Încrederea în Armată rămâne cea mai ridicată, atât în România, cât și în SUA. De asemenea, încrederea în Justiție și în presă este mai mare în România decât în SUA.

Americanii sunt însă mult mai interesați de politică decât românii (50% la 21%), ceea ce explică diferența de implicare în alegeri și de absentism dintre cele două modele, precum și complexitatea implicării politice și a civismului din SUA. Acest indicator subliniază diferența majoră de cultură

politică, dincolo de cele derivate din diferențele de sistem politic și electoral. De asemenea, americanii par ceva mai atașați decât românii de ideea de democrație, deși în cazul ambelor societăți s-a înregistrat un grad ridicat de apreciere a importanței de a trăi într-un regim democratic. Ambele culturi politice sunt atașate de ideea unui președinte puternic.

Cel puțin discursiv, raportarea la muncă și responsabilitate nu este foarte diferită în cele două populații, poate doar nunața potrivit căreia, dacă americanii pariază mai degrabă pe individ decât pe stat, românii cred că și persoana și statul sunt la fel de responsabile pentru bunăstarea individuală, ceea ce este cumva un răspuns foarte comod și conform.

Economic însă, românii sunt mai intervenționiști decât americanii, ceea ce nu este neapărat o atitudine est-europeană, ci una europeană tipică.

Pe de altă parte, americanii percep ca mai stringentă alocarea suplimentară de fonduri pentru NATO pentru combaterea amenințării rusești decât românii. În chestiuni general umane – religiozitate, credința într-o lume dreaptă – sau mai degrabă nedreaptă – nu există diferențe semnificative între cele două populații.

Americanii sunt mult mai exigenți cu propria țară și doar 36% cred că America are o imagine pozitivă în lume, în timp ce 60% dintre români cred că America are o imagine mai degrabă pozitivă.

În ceea ce privește percepția României în SUA, deși cei mai mulți americani știu că există o țară cu acest nume, lipsește un brand comun care să ajute identificarea acesteia. Transilvania și Dracula funcționează în acest sens mai degrabă prin mecanismul recunoașterii decât prin cel al reproducerii – ele sunt asociate cu România nu automat, ci dacă oamenii sunt întrebați despre ele în acest context.

În ceea ce privește publicul din România, este probabil unul dintre puținele din UE care este simultan și într-o proporție semnificativă și proamerican și pro-UE.

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

teme în dezbatere

Fenomenul literar

Poeți, cititori, critici, instituții

Interviu cu Yigru Zeltl

CARMEN CORBU

Yigru Zeltl este unul dintre cei mai tineri poeți români. A publicat volumele de versuri „cacao” și „unei de palmier” și lucrarea „A Bibliography of Conceptual Writing”. În proiectul „institutul / rupere de rând/” cercetează și arhivează producția de carte de poezie din România

Pentru început: Cartea ta de poezie. Coperta.

Cei de la editură nu au acceptat inițial ideea îndrăzneță de a pune pe coperta întâi un colofon sec la o carte mult prea banală (colofonul servind

mai ales edițiilor pentru bibliofili). Așa că am îndulcit pilula, ca să zic așa, făcând din descriere gest, scurtcircuitând contractualul prin afectiv. Colofonul este un element care apare, în mod normal, la sfârșitul sau începutul unei cărți, dar nu copertă. Aici este menit să atragă atenția asupra cărții ca obiect, așa cum poeziile din interior conțin bruiaje care perturbă contractul devenit standard în poezia de la noi: „eu, poetul, îmi scot afectele și viscerele și le pun pe tavă ție, cititorule”. Coperta a putut da impresia unora dintre cei care mi-au citit în ultimii ani articolele despre poezia conceptuală că ar marca neapărat apartenența plachetei la curentul respectiv, ceea ce este o capcană. De fapt, poeziile din „ulei de palmier” sunt eminentemente lirice, conțin mult autobiografic și au adeseori la bază niște stări paroxistice, dar fac adeseori exces

**«Oricât
de demodat
sau de elitist
ar părea,
pentru mine
contează
insolitarea.»**

de *zoom in* sau, dimpotrivă, de *zoom out*. Sunt transgresiuni acolo care nu puteau fi exprimate decât prin asemenea modalități opacizante. Poate textul care rezumă cel mai bine alienarea care constituie substanța cărții este „sfintirea”. Cine este intimidat de copertă, sau chiar doar de numele meu, nu se va simți confortabil în mijlocul acestor texte, care se abat de la multe obișnuințe de lectură. Oricât de demodat sau de elitist ar părea, pentru mine contează insolitarea. Îmi place să scriu și să citesc cărți „alunecoase”, care opun rezistență lecturilor naive și/sau superficiale. Fără sadomasochismul acesta, literatura e... „radio-TV” de anostă.

Ai pe „Institutul /rupere de rând/” o statistică a volumelor de poezie apărute, care vorbește despre mii de cărți într-un an. De ce faci cercetarea respectivă? Și cum mai scrii poezie, după?

Din plăcere, din compulsie... o obsesie frumoasă și, uneori, un chin. Sunt perioade în care las treaba asta deoparte ca să mai dorm și eu, adeseori se adună prea multe ore de stat în fața ecranului... Forma „primitivă” a proiectului a început prin 2011, cu un blog unde m-am gândit să pun un altfel de top al cărților de poezie apărute în anul trecut, în care cărțile nu erau ordonate ierarhic și unde încercam cu selecția să merg puțin dincolo de autorii și editurile de poezie pe care le favorizează,

conștient sau inconștient, criticii literari, chiar și cu riscul de a „promova” titluri mai degrabă provinciale sau, mă rog, neinteresante pentru adepții celor mai „avansate” genuri de poezie contemporană. În timp, am renunțat la ideea de selecție. Neștiind cât de mult ar putea să dureze, m-am hotărât să cataloghez cât mai multe volume de versuri care apar în limba română. Mai rău, de la anii 2010 am ajuns să merg înapoi până la 1918. Din fericire, încă de acum aproape zece ani, începusem să colecționez de pe okazii.ro sau de la casele de licitații diverse imagini, copertele unor ediții princeps ale avangardiștilor și nu numai. Dar, oricum, nu m-am apucat serios de treabă decât foarte târziu.

Deja anumiți oameni și-au exprimat interesul în a se folosi de cercetările mele de îndată ce voi termina în parte proiectul (partea istorică, anii din urmă, evident că vor apărea în continuare alte și alte cărți și va trebui tot timpul să actualizez). Totuși, nu m-am străduit să particip la vreun concurs de proiecte, nu am dat din coate să ies din provizorat și să obțin niște bani. Ar fi fost bine pentru acest proiect să pot accelera pasul, să nu mai trebuiască să lucrez la alte proiecte și, dincolo de lucrul acasă, să pot merge și prin bibliotecile din țară, fiindcă în ele se pot găsi destule volume de poezie care n-au ajuns și nu știu dacă vor ajunge vreodată pe okazii. Foarte puține biblioteci vor/pot să digitalizeze, să scaneze coperte, însă mie mi-e de ajuns o cameră foto și nici nu am pretenția de a avea o rezoluție grozavă. Important acum este să poți vizualiza o carte așa cum a apărut ea.

Când o mare parte din producția unui an sau a unei întregi perioade se poate vizualiza astfel, se pot face și analize, așa cum, dacă țin minte bine, a încercat să o facă Felix Nicolau, analizând estetica anumitor volume de poezie din anii 2000; se mai poate și din perspectiva designerului grafic, care să explice, de exemplu, cum au tranzitionat editurile mai mici de poezie de la copertele acelea bazate exclusiv sau aproape exclusiv pe text, imediat după Revoluție, până la cele din ziua de azi cu fotografii de stoc. Sau, de exemplu, despre cazurile excepționale, despre editurile timișorene fondate la sfârșitul anilor 1990 (BrumaR, Marineasa,

Planetarium) care au scos unele dintre cele mai bine realizate sau chiar opulente cărți de poezie, despre efemera editură ieșeană Eis Art sau despre „cărțile la borcan” promovate de Humanitas. S-ar putea povesti multe chiar rămânând la nivelul acesta superficial.

Prin demersul pe care îl fac, am avut parte, din postura de cititor de poezie, și de surprize interesante, însă mai există și satisfacția ironică de a explora sacul fără fund al veleitarilor, mult mai numeroși decât al scriitorilor mai mult sau mai puțin serioși. Chiar și în 2018, există numeroase reviste și cenacluri de facturi îndoelnice prin toată România și prin diasporă (un etern mister pentru mine cât de anacronici pot fi unii oameni până și în mijlocul celor mai trepidante metropole).

Poeții „de circuit” sunt în minoritate numerică față de mulțimea de... cum să spun fără să-i jignesc prea de tot? Hai să-i enumerăm: inși care scot 10 plachete pe an, politicieni sau rude de politicieni, sepepiști, masoni care publică la intervale regulate cărămizi cu rondeluri sau sonete cu dedicații pentru Mugur Isărescu și alte asemenea personaje, autori de poeme filosofice sau ezoterice absolut delirante, naționaliști care se folosesc de tricolor aproape ca de inimioarele Maggi, alături de o producție în exces de *haiku*, epigrame sau versuri pentru copii, ca și de poezii siropoase de dragoste... etc. (Totuși, ne-am și globalizat: suntem și noi în *trend* cu poezia de Instagram, am tradus din Rupī Kaur și Amanda Lovelace, iar Black Button Books l-au convins pe John Freeman să publice și în România primul său volum de versuri, lansat simultan în mai multe țări). Asta rămâne încă o ipoteză de demonstrat statistic, dar, din cercetarea mea de până acum, pare că înmulțirea volumelor de versuri a continuat încă și mai abitir în anii de (post-)criză financiară (în parte, „meritul” este al editorilor șmecheri, ca acela de la Tipo Moldova, care scotea sute de volume groase în același timp în care firma se afla în insolvență). Nici în anii celui de-al doilea război mondial nu încetinise mult ritmul. Producția a început să se niveleze în 1948, când s-au instituit edituri de stat la noi și dincolo de Prut, apoi a crescut din nou, dar între anumite limite, odată cu perioada de

**«Aceste cauze fac
mai explicabilă
explozia de cărți
de la așa-zisa
revoluție încoace,
chiar și în condițiile
în care s-au cam
pierdut privilegiile
(și au rămas
doar câștigurile
simbolice,
mângâierea
vanităților).»**

„dezgheț”. În 1970 se înființează și editura Litera, ca *vanity press* unde autorii publicau pe banii lor, dar bătaia continuă să fie pe publicarea la editurile „serioase”, unde debutanții vor fi tratat înghesuiți în volume colective, indiferent de nivelul lor. Pe deasupra, fiindcă însemna altceva să publici și să fii recunoscut ca scriitor, erau tot mai mulți aspiranți, iar statul, pe de altă parte, a finanțat reviste în mai toate reședințele de județ și cenacluri peste tot unde se putea. Aceste cauze fac mai explicabilă explozia de cărți de la așa-zisa revoluție încoace, chiar și în condițiile în care s-au cam pierdut privilegiile (și au rămas doar câștigurile simbolice, mângâierea vanităților), iar breasla s-a divizat și dezarticulat progresiv. Altminteri, conservatorismul exacerb și educația precară fac ca perpetuarea inerțială a unor concepții prăfuite (din punctul meu de vedere) asupra poeziei și provincialismul arogant să fie mai peste tot și să persiste, indiferent dacă autorii care dau dovadă de așa ceva se mută dintr-un oraș de provincie în

**«Nu îmi fac iluzii că
pot fi împiedicați
oamenii
să fie publicați
când vor,
doar ei se pot regla,
și pentru asta
ar fi necesar
un grad mult
mai mare de
educație estetică
decât se poate
imagina acum...»**

Paris sau la Montreal. Singura diferență este că în unele orașe (București, Cluj, chiar Bistrița) se mai organizează (și prind acces la resurse) și oamenii care scriu lucruri mai actuale, în loc să se izoleze, în timp ce veleitarii se descurcă peste tot, se perie reciproc și merg la sigur cu publicul rămas la stadiul vedetelor din poezia perioadei ceaușiste.

Nici în liceu și nici în facultate nu am întâlnit oameni alături de care să fac emulație. Așa că, de nevoie, m-am dezvoltat singuratic ca poet, pornind de la postura de cititor de poezie (pentru

mult timp, prea relativist și deschis la minte ca să manifest discernământ, ceea ce am dobândit în timp tot pe cont propriu, nici nu se sinchiseau cei care îmi criticau lecturile să-mi explice de ce nu sunt „ok”). Am adoptat/tradus în textele mele câte ceva din poeticile pe care le-am asimilat în lectură. Ca să parez acuzele de plagiat și neoriginalitate, am ajuns să citesc suficient de mulți poeți diferiți încât să-i pot dispune într-o configurație „a mea”. Acum vreau să depășesc frica de neoriginalitate, deși sunt încă timid în devenirile mele întru traducere, pe de o parte, și poezia conceptuală, pe de altă parte – dar asta ar fi o altă discuție. Îmi place să cred că sunt mai puțin intimidat decât atâția alții de faptul că, de facto, sunt nenumărate posibilități de a scrie (încă mai diverse decât cele actualizate în peisajul editorial de la noi).

Întrebarea aș fi pus-o altfel: cum se mai poate „publica” poezie după conștientizarea acestui peisaj? Literalmente peisaj, dacă mă gândesc la pădurile de lemn din care provine hârtia irosită cu toate aceste producții... Primele mele texte le-am publicat pe Internet și mi-ar fi plăcut poate să pot rămâne „poet de ebook”; încă sper că mediul va fi luat mai în serios și la noi, că se va putea impune cineva ca poet și fără a fi tipărit. Am făcut și niște volume pe hârtie în regie proprie sau în colaborare cu prieteni, dar am ajuns să public și două plachete cu ISBN și tot tacâmul. Voi mai publica și altele, dar nu exagerez. Dacă ar fi existat și la noi un serviciu de print-on-demand (tipărire la cerere), poate publicam mai des (prea des?) și mai dezinhibat (prea iresponsabil?). Într-un fel, e mai bine că nu pot sări calul, dar uite că nu-și pun problema asta cei care publică volume cu sute de sonete sau plachete îngroșate cu hârtie dublă și pagini albe între poeme... Totuși, trăim într-o țară liberă, capitalism, nenică... Nu îmi fac iluzii că pot fi împiedicați oamenii să fie publicați când vor, doar ei se pot regla, și pentru asta ar fi necesar un grad mult mai mare de educație estetică decât se poate imagina acum în țara asta falimentară...

Cum e lumea literară în România azi, cum ar trebuie să fie pentru a fi, cum zici la un moment dat, „o lume literară funcțională”?

Mai puține cutume și „mici înțelegeri”, mai multe reglementări transparente și de care să se țină cont. Anticorupția nu prea ne-a vizitat breasla (ar face multe victime, dacă acestea nu ar fi protejate la nivel înalt, și cu asta nici măcar nu fac aluzie la o teorie a conspirației, ci la dovezi în văzul lumii). Nu mai spun de instituții și funcții – oare au apărut agenții literari mult-așteptați? Mi se pare că nu, deși poate că mă înșel (știu că sunt prozatori care obțin contracte de traducere, dar prin edituri ca Polirom). Dincolo de aceste disfuncții, avem prea multe solidarități ipocrite și prea puține solidarități mai autentice... De pildă, oamenii din breaslă, cu excepția unora la fel de marginal(izați), nu s-au înghesuit până acum să-l ajute financiar pe Valeriu Mircea Popa, un poet căruia, ajungând exclus din Uniunea Scriitorilor pentru poziția sa anti-Manolescu, i s-a tăiat din pensie și s-a pus poprire pe restul, astfel încât a suferit un atac vascular cerebral și nu mai este capabil să lucreze bijuterii (pentru a-și mai asigura un venit). Hyperliteratura organizează acum o campanie de *crowdfunding* (<https://www.sprijina.ro/cauze/Mojar>) pentru scoaterea unei antologii pe cinste și pe cinstite – și chiar vorbim aici de un autor meritoriu și extrem de discret, care nu a căutat să primească atenție, care nu a dat din coate să fie publicat înainte, sub odiosul regim, și nici după, când a debutat, nu a avut veleități de vedetă.

În „Regulile artei”, Bourdieu descria cum funcționează sistemul lumii literare franceze în secolul douăzeci, când era pe deplin funcțional un întreg circuit prin care scriitorii care nu vor să facă niciun compromis cu literatura comercială pe termen scurt (cea a titlurilor bestseller) au șansa de a acumula capital simbolic care, pe termen lung și cu o mare doză de risc, să însemne și bani, în urma premiilor și, deopotrivă, a aprecierilor criticii, în măsură să ducă respectivii autori către bibliografiile școlare (universitare). De exemplu, el analizează acolo vânzările editurii pariziene Les Éditions de Minuit (o editură, pe vremuri, atât de mică și de anti-comercială încât refuza orice formă de marketing), unde Samuel Beckett și Alain Robbe-Grillet vând foarte puțin la început și apoi reușesc să surclaseze definitiv un alt autor de la aceeași editură care obținuse și el un premiu,

dar a căzut apoi în uitare și n-a mai avut o așa posteritate. Firește, nici lumea literară franceză nu mai e tocmai ce a fost, editurile mari au devenit și mai mari, iar editurile mici și mai noi cred că au mai puține șanse acum, când digestia pieței literare nu prea mai este perturbată la nivel macro de tendințe care să mimeze măcar a fi în avangardă. Și, fiindcă vorbim de postmodernitate (încă), lumea a devenit așa de policentrică încât doar economicul mai unește (în același timp în care dezbină). Trebuie să-i „mulțumim” neoliberalismului că ne-a eliberat de pretenții...

Revenind la lumea literară românească, mai modestă decât cea franceză (sau decât multe altele), fiind o cultură, mă rog, „minoră” și, poate mai grav, o piață de carte aproape complet disfuncțională... șansele de redresare sunt mai mici. Vechile instituții sunt compromise, iar unii tineri își pun speranțe exagerate în piață. Apar uneori contradicții care nu știu dacă pot fi existente în alte părți... Trebuie să-l amintesc aici pe fondatorul site-ului și editurii Hyperliteratura, Andrei Ruse, care apără ideea de supremație a pieței și îi pune la zid, pentru orgoliu, pe scriitorii care se cred în vreun fel autonomi, în același timp în care actele sale – susținerea unor autori români

**«Lumea a devenit
așa de policentrică
încât doar
economicul
mai unește (în
același timp
în care dezbină).»**

**«Nu mai spun
de încurajarea
analbetismului
funcțional de către
un învățământ
pentru care
performanță
înseamnă auxiliare
tocite și meditații,
nu dobândirea
unei culturi care
să meargă și
dincolo de bazicul
cerut de ordinea
naționalistă
a valorilor
„patriotice”».**

pe care altminteri editurile profitabile nu prea ar risca – ar părea că indică mai degrabă direcția contrară. Este o disonanță care nu-mi inspiră încredere, oricât de profesionistă este treaba pe care o fac el sau cei de la Herg Benet (care au renunțat în timp la riscuri și se axează numai pe autorii care se vând bine, chiar dacă nu scriu deloc bine).

De fapt, nu ar trebui să mă mir că există asemenea mentalități (ele au produs și reveria unora din generația 2000 față de mirajul unei literaturi de consum care să fie *cool* și vandabilă în același timp). Am rămas cu sechele din perioada comunistă, cu popularitatea artificială a cenaclului Flacăra, cu tirajele acelea inimaginabile astăzi (se pare că „Poezii de pînă azi”, antologia lui Păunescu din BPT, deținea record mondial de tiraj la poezie: 155.000 de exemplare), cu bibliotecile și cenaclurile amenajate peste tot... Normal că în capitalismul prea-plinului mijloacelor de divertisment nu se mai citește la fel de mult, bineînțeles că, dacă statul taxează cărțile ca pe un produs de viciu, cărțile sunt tratate ca un lux, nu mai spun de încurajarea analbetismului funcțional de către un învățământ pentru care performanță înseamnă auxiliare tocite și meditații, nu dobândirea unei culturi care să meargă și dincolo de bazicul cerut de ordinea naționalistă a valorilor „patriotice”.

Revenind însă strict la lumea literară... Dacă ar fi loc mai punctual de îmbunătățiri, cu siguranță că ar fi în ceea ce privește mijloacele prin care se manifestă scriitorii. Nu mai merge doar cu reviste, dar și revistele acelea ar trebui să se modernizeze. Din păcate, o revistă ca „Poesis Internațional” este excepția și nu regula. Cele mai multe reviste literare de la noi (și cred că apar încă vreo 50-100!), chiar și acolo unde grafica e ceva mai modernă, suferă la partea de conținuturi, sunt reviste cu mize modeste sau inexistente, inerția e cuvântul de ordine. Cel mai grav e cu revistele USR care sunt scoase din bani publici (nici nu pot să-mi imaginez câți bani s-au cheltuit cu toate sutele de pagini din ultimii ani cu ironii și blesteme la adresa celor care au contestat oligarhia din USR, respectiv cu ode închinare lui Nicolae Manolescu și Gabriel Chifu, fiindcă banii aceștia sunt cheltuiți netransparent), iar aici un caz special este „Ramuri”. Am auzit că pentru acea revistă de un provincialism înfiorător se dau niște salarii halucinante, în timp ce eu și alți tineri pe care îi cunosc – noi care încercăm să fim la zi și să scriem informat, în loc să ne dăm cu părerea în urma unei lecturi pe diagonală, așa cum se întâmplă tot timpul în alde „România literară” – nu prea avem unde să publicăm și să mai fim și plătiți cu mai mult decât un exemplar gratuit

din revistă, darămite să avem cum să îndreptăm lucrurile. După încercarea eșuată a regretatului Mușina de a impune scrierea creativă în facultăți și licee (lucru pentru care, oricum, nu știu dacă am fi avut suficienți oameni capabili și dornici să predea așa ceva, fiindcă vasta majoritate a profesorilor de română ar fi mai bine să nu încerce să facă asta), mă îndoiesc că vom mai ajunge prea curând, sau vreodată, la o răspândire echilibrată a unui model (cvasi-)american, cu o lume poetică academică care să aibă ca fundament scrierea creativă și în care să se poată dezvolta și lucruri dincolo de ceea ce se acceptă îndeobște la LicArt, Zilele de poezie „Constantin Virgil Bănescu”, Tabăra de la Săvârșin, Institutul Blecher sau Nepotu' lui Thoreau. Desigur, există și mult carierism găunos la americani, dar editurile universitare care au colecții de poezie în toată regula (ceva ce la noi nu există absolut deloc) își permit o mai mare vizibilitate față de editurile mici, care trăiesc de pe o zi pe alta.

Revenind la România, lucrurile se mișcă mai bine acum în câmpul artelor vizuale și performative, pentru că acolo sunt mai mulți bani în joc sau pentru că există alte așteptări, o exigență mai imediată a unei practici care să se alineze cu altele din lumea artei globale. În literatură nu se prea mai întrezărește „Republica Mondială a Literelor” despre care scria Pascale Casanova, deși acum putem fi mai bine conectați ca oricând.

Am văzut că te războiești uneori cu critica literară. Cu critica? Sau cu criticii? Sau cu unii dintre critici? Ce e de imputat și cui? De fapt, hai să începem de la rolul criticii. E suficient precizat? E o legătură între un text de întâmpinare în perspectivă teoretică și decizia publicului de a citi o carte? Există o statistică potrivit căreia cronicile au o pondere de 1% în motivarea cumpărării de cărți. Câtă nevoie este de încadrarea în curent, nișă... proto-, ante-, post-, anti-? Când zicem „critici” zicem „cronicari”? Cine face teorie literară și cine face promovare literară? Pentru tine, toate aceste lucruri sunt clare?

Ca să lămuresc perspectiva din care voi enunța următoarele lucruri, precizez că am practicat

«Lucrurile se mișcă mai bine acum în câmpul artelor vizuale și performative, pentru că acolo sunt mai mulți bani în joc sau pentru că există alte așteptări, o exigență mai imediată a unei practici care să se alineze cu altele din lumea artei globale.»

doar sporadic până acum critica literară serioasă, preferând să mă risipesc în review-uri pe Goodreads sau postări pe Facebook. Am scris în câteva reviste și pe blog-ul meu personal când am considerat că se merită, despre câteva dintre volumele anilor trecuți care mi s-au părut că ar conta. De exemplu, în timp ce criticii se înghesuiau să scrie doar despre debutanții-vedetă ai momentului, postam pe blog prima cronică la „Un spațiu blând, care mă primește cum m-ar

**«... restul
cronicarilor
nu se mai preocupă
să iasă
din zonele lor
de confort.»**

„Îmbrățișa” a lui Alex Cosmescu, care a avut impact, i-a făcut pe anumiți oameni care nu mă cunoșteau și nici nu știau de autor să cumpere și să fie marcați de carte. Când am scris despre „Nordul e o stare de spirit”, Gabi Eftimie considera că am publicat cea mai bună cronică la cartea ei. Pentru mine, a contat mai mult să scriu aceste texte cu miez (rareori apărute la timp pentru a întâmpina prompt cărțile respective) decât să mențin o rubrică-foleton pentru vreme îndelungată, ceea ce aș fi făcut dacă aveam un loc stabil la o revistă potrivită. Deși încă mă simt nepregătit să îndeplinesc oficiul acesta așa cum consider că ar trebui, voi încerca în anii care urmează să fiu mai „pe fază” și, poate, chiar să scot la un moment dat o carte care să analizeze sistematic poezia „la vârf” din ultimii 10-15 ani, pe lângă monografiile mele în lucru despre istoria „grupului de la Constanța” și a „grupului rotocolarilor” din Alexandria.

Cu ideea de „critică” în sine am o relație mai complexă (cred acum că exercițiul criticii literare este o brutalitate necesară și/sau benefică, însă poate peste zece ani voi cădea de acord că pagubele și inevitabilele nedreptăți nu o justifică, poate voi recădea într-un refuz total, naumian?), dar cu criticii literari de la noi lucrurile stau așa... Mi-a plăcut, în cea mai mare parte, „Romanian Literature as World Literature”. Mi-ar plăcea să citesc mai des studii atât de riguroase și pe marginea literaturii mai noi și mă dezamăgește că unii dintre aceiași autori de-acolo, ca Mihai Iovănel (autorul unei cărți recente de o bine-

meritată importanță, „Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc”), scriu mult prea lejer în critica de întâmpinare și își permit uneori să gafeze, chiar dacă poate mai puțin decât cei care le-au fost precursori. Eu am învățat să polemizez fără inhibiții de la profesorul Marin Mincu (prin cărțile sale, fiindcă pe om nu am apucat să îl cunosc). O vreme, i-am și urmat necritic concluziile și lecturile predilecte. Acum îmi este mai greu să diger ceea ce au scris sau încă mai scriu Ștefania Mincu (care a penetrat bine multe texte ale douămiiștilor, deși astăzi nu știu dacă ar mai avea instrumentele adecvate pentru a înțelege poeticile de după 2010 care nu mai pornesc de la „autenticitate”) și Octavian Soviany (care mi-a fost un bun profesor de poezie, dar ale cărui articole m-au dezamăgit de la o vreme), dar mi se par în continuare unii dintre cei mai percutanți critici de poezie din contemporaneitate, cu toate limitele de rigoare. La o relectură critică a cărților lui Marin Mincu, sunt mai multe lucruri care mă deranjează acum, însă persistă impresia mea că nu a fost doar un critic ambițios, chiar a reușit, cu multe imperfecțiuni, să construiască. O critică cu metodă prea rigidă sau prea dusă până la ultimele consecințe, s-a zis – nu știu dacă aș fi de acord. Cert este că, analizând și promovând toate „mutațiile” și noutățile în poezia de la nou, a ocupat un rol singular pe care nu îl mai ocupă nimeni cu adevărat.

Criticii tineri și ceva mai puțin tineri tind să ocupe poziții reacționare chiar și atunci când mimează interesul față de ultimele evoluții poetice, adeseori făcând-o cu un background teoretic precar. Când un critic și editor al generației 2000 ca Bogdan-Alexandru Stănescu invocă scrierea necreativă a lui Goldsmith doar ca să dea bine în contextul unui articol despre Vlad Moldovan... nu pot să mă bucur necondiționat. Apreciez că tinerii din Cluj și din apropiere, ca Alex Ciorogar, Emanuel Modoc și Ovio Olaru, se mai sinchisesc să fie la curent cu poezia actuală și să nu ignore cu totul autori marginali, dar despre care vom mai auzi multe în anii ce urmează, ca Sebastian Big, fiindcă restul cronicarilor nu se mai preocupă să iasă din zonele lor de confort. Ceea ce am criticat de multe ori la ei este că nu scriu texte la

fel de riguroase pe cât ar putea și că își risipesc energiile între un exces de zel terminologic (Alex Ciorogar, de exemplu, folosește inadecvat termeni bombastici precum „realismul speculativ” ș.a.m.d.) și gesturi care trădează lipsa de răbdare cu obiectul analizei lor, alături de un background teoretic încă precar. Că am ajuns, de nevoie, să mă raportez la ei spune totul despre cât de precară a devenit instituția asta, a criticii literare de întâmpinare (care, pe vremuri, cel puțin reușea să bifeze cea mai mare parte a peisajului editorial relevant, ceea ce nu se mai întâmplă). Genul acesta de critici tineri, care încearcă să aibă un impact (și uneori, îmi pare rău, nu reușesc decât să atragă atenția), nu sunt decât o minoritate față de vasta majoritate a criticilor (tot mai puțini) din țară, în cele mai bune cazuri impresionisti cumiști sau cvasi-actualizați care se păstrează între anumite limite ale mainstream-ului. În realitate, cele mai multe cronici și texte de escortă (adică pentru coperta a patra a cărților) se scriu absolut interesat și fără bătaie lungă: de dragul unei relații extraliterare, de dragul dosarului de referințe critice pentru validarea în Uniunea Scriitorilor, de dragul PR-ului sau de dragul bifării unui număr de articole într-o publicație cotată (da, sunt și literatoarele de provincie care doar servesc carierismului unora și altora).

Ideal ar fi, în ceea ce privește legitimitatea, să deplasăm accentul de pe critica de întâmpinare (care, oricum, nu mai face față cantității de titluri din fiecare an) pe o critică (para)universitară cu bătaie scurtă/medie, centrată pe studierea literaturii extrem contemporane, cu toate riscurile aferente (dar și beneficiul unor perspective mai credibile). Desigur, o asemenea critică, din punctul meu de vedere, ar trebui să fie și capabilă de a depăși conservatorismul dominant din cultura noastră, însă asta s-ar încadra deja la categoria „vise”.

De promovarea literară să se ocupe cei care fac promovare, nu mercenarii siniștri ai criticii literare. Mai bine să se pună pe coperta a patra niște fraze „simpatice” sau „tâmpițele”, dar eficiente (de romanul „Teofil și Câinele de lemn al lui Cosmin Perța” îmi mai amintesc doar datorită

**«Ideal ar fi, în
ceea ce privește
legitimitatea, să
deplasăm accentul
de pe critica de
întâmpinare (care,
oricum, nu mai face
față cantității de
titluri din fiecare
an) pe o critică
(para)universitară
cu bătaie scurtă/
medie, centrată
pe studierea
literaturii extrem
contemporane,
cu toate riscurile
aferente.»**

acelei coperte), decât să se mai lanseze criticii (sau poezii-critici) de escortă în contextualizări ad-hoc. Am mai comis și eu păcatul ăsta în primii mei ani de activitate (și nu mă „adaptasem” încă așa de bine la literatura actuală, recunosc), dar mă doare capul când aceștia fac din orice carte de poezie ceva mai cuminte – cum sunt majoritatea – o gură de oxigen în mijlocul unui ocean opresiv de tineri poeți „mizerabiliști”, „minimaliști” sau „postumani”

**« „Nemuritorul
Shakespeare” –
iată o sintagmă
care trădează
esența problemei.»**

– în realitate, foarte puțini, dar suficient de vizibili (sau nici măcar) încât să constituie țapi ispășitori la îndemână. Exact același gest îl fac veleitarii adeseori când se laudă unii pe alții, și am văzut chiar și în zilele noastre inși care, ca acum trei decenii, cred că literatura națională este amenințată de „postmodernism” și „textualism” și ridică în slăvi te miri ce neo-neo-romantic pentru marele merit de a „rezista” în fața acestei decadente (ca mai toți care nu prea au mai citit poezie din școală, unii ajungând să scrie mai multe versuri decât au citit). Exact în aceiași termeni se vorbea și pe la 1900 (înaintea Marii Uniri), când cei de la revista „Sămănătorul” îi avertizau pe oamenii din țară de primejdia poeziei simboliste, de care însă nu auziseră decât puțini oameni în afara acelorași localuri bucureștene pe care le frecventau și sămănătoriștii.

Ca să răspund și la întrebarea ta, ieșită din tiparul interviurilor de genul acesta, trebuie să amintesc că sistemul unei literaturi poetice, în mod fatal, depinde în mare parte de linii de influență, grupări, curente și generații ca tot atâtea „căprării”. Aceste sertărașe fac posibilă critica/istoria literară. Numai autorii foarte pregnant individualizați (și care „fac epocă”) își pot permite să nu fie reduși numaidecât la etichetele pe care le poartă, însă acestea sunt o constantă de care doar cei invizibili nu au nevoie. Iar dacă încercăm să sondăm tărâmul vast al celor invizibili și neetichetați, vom vedea că, indiferent dacă cei cu pricina se declară a fi absolut originali și neinspirați de nimeni altcineva

(iluzie pe care, după psihanaliză, ar trebui să n-o mai putem nutri), pur și simplu întâlnim acolo melanjuri sau chiar soluții relativ „pure” din poetici deja existente, aproape întotdeauna dintre cele consumate în istoria literaturii, de recuperat numai sub conștient, sub un alibi postmodernist... (Mai simplu spus: poți să nu citești cutare model al romantismului sau al modernismului și să aterizezi pe aceleași coordonate, însă nu trebuie să reinventezi apa caldă când poți fi cititor de poezie cu creionul în mână). Pe de o parte, nu pot blama pe cine încearcă să curteze o asemenea etichetă pentru a avea mai mari șanse de a fi prins într-o istorie literară (fie și într-un context marginal sau negativ, iar exemplul suprem de veleitarism piramidal care s-ar putea invoca aici este hilara mișcare paradoxistă). Pe de altă parte, te poți trezi într-o zi că nu (mai) ai nicio afinitate față de mișcarea respectivă, dar că o să rămâi și cu eticheta aia, ca Borges despre care se menționează că avut, scurtă vreme, o legătură cu ultraismul. Când criticii/istorici literari nu sunt suficient de deștepți, îți trântesc eticheta aceasta și unde nu trebuie, cum am pățit deja cu poeziile mele lirice care sunt confundate cu poezia conceptuală.

Cât e de interesat un scriitor/poet de receptarea critică a propunerii lui editoriale? Și în ce perspectivă? A circuitului cărții sale? A locului în istoria literară? A recunoașterii sociale? Altă perspectivă?

Ceea ce pui aici sub semnul întrebării ar revolta pe mulți dintre cei care mai cultivă imaginea – sau, cel mai adesea, sunt ei înșiși convinși – că ar fi dezinteresați de posteritate, ceea ce evident că este fals. A se vedea istoria canonului... După ce oamenii au început să se îndoiească în ceea ce privește lumea de dincolo, cultura europeană a ajuns să pună accent pe memoria culturală. „Nemuritorul Shakespeare” – iată o sintagmă care trădează esența problemei. Dar când zic „memorie culturală”, mă refer aici la selecție, la canon, și nu la arhivă, care se dezvoltă în timp, de la un punct oarecum independent de ideea de selecție. Altfel spus, arhiva ajunge cu timpul să cuprindă și tot ceea ce nu ar fi „demn” pentru memoria selectivă. O consecință pozitivă a unei arhive

neselective și nonierarhice (în teorie) este tocmai această egalitate care nu lasă loc de nedreptăți (care sunt inevitabile, e o condiție inerentă canonului) sau de excluderi. Un bun exemplu este/va fi chiar „Institutul /rupere de rând”, unde, ca să fiu exhaustiv, a trebuit să renunț la orice pretenție axiologică. Chiar dacă marea majoritate a volumelor de versuri a căror apariție o consemnez nu mi se par nici pe departe poezie legitimă, nu pot să le exclud. Cele mai multe dintre ele poate nu vor fi niciodată recuperate și valorizate, însă există și un mic procentaj care are potențialul acesta. Chiar și Bacovia sau M. Ivănescu s-au aflat multă vreme în „purgatoriul” acesta. Ceea ce este negativ la o asemenea arhivă este copleșitoarea „poluare” informațională (ca să nu mai spun de poluarea efectivă care susține industria editorială, toată hârtia ieftină din care ies atâtea titluri...). Un ocean de hârtie, ca de peturi (vorba regretatului Alexandru Mușina, „peternitate”). Și când te gândești că futuriștii visau să dea foc la muzee, la orice conserva memoria culturală, pentru a se lansa în viitor, fără opreliștea vreunei tradiții...

Revenind la întrebări... Luciditatea mea nu este un caz tipic. Scriitorii, de regulă, nu citesc cine știe ce teorie literară, sociologie a literaturii, nu prea se preocupă de problemele breslei, dar sunt orgolioși, caută să-și rezerve un loc cât mai la înălțime în istoria literară, să și-l cumpere chiar. Am avut chiar o ofertă la un moment dat, dar refuz din principiu practicile de genul ăsta. În schimb, recunosc că am încercat să mă mai bag în seamă pe lângă anumiți scriitori și critici pe care îi credeam mai deschiși la așa ceva, dar m-au întâmpinat cu indiferență sau chiar ostilitate când le-am arătat manuscrisul inițial la „ulei de palmier”, o singură poetă încercând să mi-l corecteze chiar (înainte să adaug anumite texte mai noi, unde se află și greșelile stridente care au ajuns în volumul tipărit). Încă aștept un critic și o cronică unde să pot vedea o încercare autentică și cât de cât reușită de a intra în miezul textelor mele, ceea ce m-ar bucura mai mult decât zece cronici diletante. Poate părea surprinzător, dar sunt mulți poeți care neglijează importanța publicării la o editură cât de cât vizibilă, cu o oarecare distribuție. Am publicat pe banii unei edituri – Tracus Arte – care scoate multe titluri pe

**«Poezia în
modernitate tinde
către lectura
solitară, asta i-a
și permis să se
dezvolte dincolo de
inteligibilitate și,
cum să spun,
neurotipicitate.»**

an, dar reușește oarecum să le asigure distribuție, aveau într-o vreme chiar și o librărie conexasă în capitală (OpenArt). Unii autori, din principiu, nu publică niciodată pe banii lor (fiindcă asociază asta cu veleitarismul), dar mai sunt și nevoiți să închidă ochii la eventualele probleme. Există edituri de poezie care nu au site-uri actualizate și nici distribuție prea bună, uneori scoțând și pe piața „gri”, dar care s-au impus publicând fără bani autori mai prestigioși, iar pe veleitarii care voiau să fie și ei asociați cu prestigiul editurii i-a publicat cerându-le zeci de milioane, mult mai mult decât dacă ar fi scos la o editură-tipografie care nu face deloc promovare și le pun în brațe tirajul, să se descurce singuri autorii cu distribuția... A murit Păunescu, Ana Blandiana și Dinescu nu mai sunt așa de proeminenți, nu a rămas decât Cărtărescu, care însă nu mai scrie poezie – poeții nu prea mai sunt personalități publice sonore. Încă mai există comune și orașe de provincie care își au barzii lor, dar cred că vor dispărea pe alocuri, odată cu moartea generațiilor care au prins comunismul. Dar pentru că acolo sunt comunități mici, încă se mai poate obține o oarecare „recunoaștere socială” dincolo de nivelul proverbialei scări de bloc, mai ales în conjuncție cu o altă profesie. Totuși, nu

**«Poezia merge în
localuri hipstărești.
Mai poposește
uneori și în galeriile
de artă. Dar mai
ales în cele din
Occident.»**

mai e același lucru ca în epoca literaturii orale. Poeții care persistă în pășunism nu reușesc decât imperfect să mai exprime sufletul unei colectivități anume... Poezia în modernitate tinde către lectura solitară, asta i-a și permis să se dezvolte dincolo de inteligibilitate și, cum să spun, neurotipicitate (adică poezia modernă, de la Rimbaud și a sa „dereglare sistematică a simțurilor” înapoi, a fost una a devianțelor, iar acum, în poezia autobiografică, confesivă care a ajuns și la noi să fie practică de mai mulți, am ajuns la un fel de schimb, aproape omogen, de confesiuni traumatice, prin care ne recunoaștem unii altora singura „normalitate”, a supraviețuirii).

Cum își face poezia loc, cum reușește ea să ocupe un spațiu în geografia culturală? Vorbim despre acum și aici. Apoi: deși literaturii îi e mai greu decât altor arte să iasă din spațiul de limbă, cum vezi conectarea la (să zicem, doar) spațiul european?

Geografia culturală este dominată acum de imagine... Cinematografia, artele vizuale și cele performative domină categoric de vreo jumătate de secol, așa zice. Dar faptul că limbajul nu mai ocupă un loc central a fost analizat deja pe larg. În anumite sensuri pe care William Marx le explorează în cartea sa, ne-am luat „rămas-bun literaturii”. (Știu, zic banalități.) Poezia își face

loc... ca marfă de lux produsă ieftin și în cantități inutile de mari. (Are sens ce spun din punct de vedere economic? Probabil că nu.) Poezia merge în localuri hipstărești. Mai poposește uneori și în galeriile de artă. Dar mai ales în cele din Occident. La noi, abia mai de curând, vezi ODD. Probabil că nu ne traducem suficient de bine, suficient de mult, în condiții suficient de bune. Nu am știut să ne punem la punct antologii de „export”. Marele succes ICR Patapievici – Cărtărescu. Există tot soiul de festivaluri și ateliere, burse de traducere, dar nu se întâmplă întotdeauna cele mai interesante interacțiuni posibile. O antologie reușită precum cea de poezie suedeză contemporană, „Colonia poetică” (2011), mai rar apare. Pe lângă un festival destul de profesionist realizat, „Poezia e la Bistrița”, se mai găsesc prin țară o droaie de alte festivaluri internaționale unde nici traducerile nu îți se pun la dispoziție. Poezia – sau, mai precis, accepțiuni diverse și uneori antagonice ale termenului – își face și și-a făcut loc mai bine pe Internet, pe marile rețele... Ceea ce a devenit deja banal. E drept, unor oameni li se potrivește Wattpad, în timp ce eu prefer să navighez printre avangardismele din arhiva Ubu Web. Sau e o pagină de Facebook unde se postează regulat din poezia concretă a ultimei jumătăți de secol, care nu se găsește pe toate drumurile. Nu știu cum văd conectarea la spațiul european, sunt multe spații diferite. ■

«Așa cum îi spuneam unui poet care încă mai speră ca poezia să rămână o treabă serioasă și prețuită, trebuie să acceptăm faptul că de viitor (sau doar de prezent?) sunt „hipsterii”, oricât de superficial intenționați ar fi.»

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

review

David Graeber - „Bullshit Jobs” Obstinație ideologică, succes de public

DORU MĂRGINEANU

Apariția în traducere franceză, în luna septembrie, a unei cărți al cărui original în engleză a apărut doar în mai 2018 arată previzibilul succes de librărie al acestei noi scrieri a prolificului autor David Graeber, profesor de antropologie la prestigioasa *London School of Economics*. Traducerea respectivă (la editura pariziană *Les Liens qui Libèrent*) a păstrat titlul original *Bullshit Jobs*, probabil nu doar datorită contaminării actuale a tuturor limbilor cu barbarisme din engleza americană, ci și pentru savoarea șocantă a sintagmei. Căci cuvântul *bullshit*, derivat din vulgarul *shit*, este atât de

argotic încât nici nu figura în dicționarele englezești mai vechi, iar în edițiile mai noi apare indicat ca *obscene*. Expresia „bullshit jobs” a fost deja utilizată de autor într-un articol provocator din 2013, desemnând o „slujbă imbecilă”, un post atât de inutil și superflu încât nici salariatul respectiv nu îi poate justifica existența. Faptul că acel articol, apărut în revista anarhistă londoneză *Strike!* (*Greva!*) a fost ca o bombă, reluat de numeroase ziare din diverse țări și site-ul respectiv fiind vizitat de peste un milion de ori, l-a determinat pe autor să reia subiectul, dezvoltându-l în volumul actual.

Câteva tipuri de angajați din marile corporații și de funcționari de stat sunt plasate de Graeber în categoria incriminată, cu o justificare destul de variabilă: „valeții”, care doar fac ca alte persoane („șefii”) să pară importante, manipulatorii de diferite feluri (lobbyiști, televânzători, avocați de

«Adunând un mare număr de mărturii individuale de la persoane care afirmă că jobul lor „nu schimbă cu nimic lumea”, Graeber oferă exemple ilustrative din toate categoriile de mai sus, pe baza cărora face un rechizitoriu caustic societății actuale. »

afaceri), „cârpacii”, cu rol de a acoperi deficiențele colegilor sau ale organizației care îi plătește, cei a căror treabă este doar de a completa chestionare și formulare prin care organizația pretinde că are activități în fond ireale, și diverși șefuleți care nu fac decât să dea sarcini inutile altora, sau să inventeze astfel de sarcini pentru a-i ocupa. Adunând un mare număr de mărturii individuale de la persoane care afirmă că jobul lor „nu schimbă cu nimic lumea”, Graeber oferă exemple ilustrative din toate categoriile de mai sus, pe baza cărora face un rechizitoriu caustic societății actuale.

Amuzamentul anecdoticii relatate, verva și profesionismul autorului și, mai ales, atracția populismului este de presupus că vor asigura și

acestei noi scrieri a lui David Graeber o audiență la fel de amplă ca și a monografiei lui din 2011 *Debt: the First Five Thousand Years (Datoria: 5000 de ani de istorie)*, care l-a lansat. Dar, autorul poate fi întrebat, cu oarecare malițiozitate, dacă nu cumva chiar activitatea sa ar putea fi plasată printre *bullshit jobs!* Însă, David Graeber nu este doar profesor într-o prestigioasă facultate britanică, ci și un proeminent militant anarhist, cu antecedente familiale de radicalism, postură pe care el o asumă deplin, inclusiv în paginile noii sale cărți. Așa că, fără nicio malițiozitate, ci doar cu uimire, iau notă de perenitatea fascinației față de vechea filosofie politică multiformă a anarhismului, care s-a ilustrat doar prin negații, eventual spectaculoase, dar niciodată prin ceva constructiv notabil.

Incă și mai uimitoare – iar, pentru mine, și întristătoare – este obstinația de a recicla vechiul *Capital* al lui Karl Marx, învelindu-l într-un ambalaj impozant de statistici și tripotaje matematice, devenite arsenalul științei economice în secolul și jumătate scurs de la apariția bibliei comunismului. Astfel de eforturi se produc exclusiv în Occident, pe care istoria l-a menajat de aplicarea în practică a teoriei stufosului clasic. Cea mai pregnantă tentativă de acest tip este masivul opus (de aproape 1000 de pagini) *Capitalul în secolul XXI* al tânărului și scriitorului economist francez Thomas Piketty, profesor la École d'Économie de Paris. Apărută în septembrie 2013 la Éditions du Seuil și, după doar câteva luni, tradusă în engleză la Harvard University Press, acea carte impunătoare este o diatribă împotriva inegalității economice inerentă capitalismului. Concluzionând că economia de piață liberă accentuează implacabil inegalitatea între membrii societății, căci renta capitalului ar depăși sistematic rata de creștere economică, ceea ce periclitează democrația, și recomandând taxarea severă a averilor, *Capitalul...* lui Piketty a devenit noua biblie a egalitarismului economic. Succesul cărții a fost imediat, ea bucurându-se de recenzii favorabile în marile jurnale, iar vânzările imense asigurându-i autorului un frumos... capital!

După scurt timp, însă, au început să apară dovezi că abundentele date și grafice din *Capitalul...* sunt

uneori trunchiate spre a servi raționamentelor adesea îndoielnice ale autorului. Un studiu detaliat din 2016 al FMI contrazice însăși concluzia centrală a lui Piketty că în 75% dintre țările evaluate creșterea capitalului, mai rapidă decât a economiei, nu a accentuat, ci a diminuat inegalitățile (<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Testing-Pikettys-Hypothesis-on-the-Drivers-of-Income-Inequality-Evidence-from-Panel-VARs-44165>). De altfel, un volum reunind contribuții a douăzeci de economiști, fiscaliști și istorici reputați, intitulat „*Anti-Piketty / Vive le Capital au XXIe siècle!*” (Ed. Libréchange, 2015) demontează sistematic concluziile lui Piketty, arătând concret că: i) în țările dezvoltate, inegalitățile s-au redus din numeroase puncte de vedere, că ii) superbogații nu sunt rentieri, ci creatori de întreprinderi inovante care generează numeroase locuri de muncă (astfel, printre miliardarii din clasamentul Forbes 2014, 67% sunt creatori de întreprinderi și 90% dintre ei aveau bunici fără avere) și că iii) taxarea excesivă nu rezolvă problemele sociale, ci le agravează. Referitor la subiectul obsesiv al inegalității, o lectură deosebit de interesantă și stimulatorie este cartea *Les vertus de l'inégalité* a juristului belgian Marc De Vos, specialist în drept social și politică socială. Apărută în noiembrie 2017 la editura Saint-Simon din Paris, această scriere incitantă dezvoltă ideea diferenței fundamentale între inegalitatea de drepturi și inegalitatea de avere și subliniază faptul că inegalitatea inerentă diversității naturii umane este un stimulent al ascensiunii pe scara socială. Contrar redistribuirii impusă de stat a bogăției, propovăduită de Piketty și de alte somități, De Vos este partizan al egalității de șanse și al stimulării efortului și talentului personal pentru ameliorarea nivelului de trai.

Parcurgerea dovezilor concrete ale deficiențelor metodologice și de interpretare din *Capitalul...* lui Thomas Piketty dă impresia clară că, dincolo de strălucirea autorului, opusul este în fond o tentativă de reînviere a aceleiași ideologii ca în *Capitalul* lui Marx din secolul XIX, îmbrăcată în haine de secol XXI. Iar această senzație face ca succesul de best-seller al cărții lui Piketty să apară ca un simptom îngrijorător al obstinării în aberații ideologice deplorabile. Ideile comunismului,

**«„Capitalul...” lui
Piketty a devenit
noua biblie a
egalitarismului
economic. Referitor
la subiectul obsesiv
al inegalității,
„Les vertus
de l'inégalité”
a juristului
belgian Marc
De Vos dezvoltă
ideea diferenței
fundamentale
între inegalitatea
de drepturi și
inegalitatea de
avere. »**

inclusiv cele economice, au provocat în secolul trecut nenorocirea unei jumătăți din omenire pe toate latitudinile și longitudinile unde au fost aplicate și ele aduc rapid o mizerie cruntă oriunde se mai încearcă aplicarea lor, după cum ne arată și în zilele noastre cazul Venezuelei ... Mare dreptate are vechiul dicton: *Errare humanum est, perseverare diabolicum!* ■

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

arhipelagul muzeelor

Muzeul Centenarului...

VIRGIL ȘTEFAN NIȘULESCU

Poate că unii dintre cititorii mai vechi ai revistei **Cultura** își amintesc de un articol în care am povestit începutul odiseei Muzeului Național „Constantin Brâncuși”, înființat prin Legea nr. 199/2015. Spuneam, atunci, că legea în cauză a fost inițiată de parlamentari din toate partidele (mai rar, așa consens!), fără consultarea vreunui specialist în domeniu. În lipsa unui patrimoniu mobil care să dea viață instituției, parlamentarii au votat ca în muzeu să fie expuse holograme și fotografii, iar așezământul să colecționeze „documente și mărturii” legate de marele sculptor. Muzeul ar fi trebuit să fie înființat la 1 ianuarie 2016. N-a fost să fie. Nu avea sediu, nu avea buget,

nu avea nimic. În februarie 2016, Consiliul Județean Gorj a decis să acorde o mână de ajutor și să ofere Casa „Barbu Gănescu” din Târgu Jiu, drept sediu. Ministerul a promis că va analiza posibilitatea demarării unui parteneriat public – privat (legea care avea să reglementeze domeniul a fost aprobată abia în noiembrie 2016). În primăvara anului 2016, ministrul Vlad Alexandrescu a trimis un consilier să discute cu autoritățile locale. Nu s-a mai rezolvat nimic, însă. În august 2016, ministrul Corina Șuteu aflată la Târgu Jiu, promite că se va apleca asupra problemei. Până în martie 2017, când municipiul a fost vizitat de ministrul Ionuț Vulpescu, nu s-a mai întâmplat nimic. Apoi, în iunie 2017, ministrul anunță că muzeul va fi organizat în sediul oferit de Consiliul Județean. La sfârșitul anului, a fost demarat un proiect de hotărâre a Guvernului prin care să se decidă exact ceea ce se mai anunțase de două ori. Textul se află pe circuitul de avizare.

Scurta, trista și neîncheiata istorie a acestui muzeu este un exemplu despre cum nu se înființează

un așezământ muzeal. Numai că nu toată lumea învață din greșeli. La 21 februarie 2018, 12 parlamentari (nici nu contează din care partid) prezintă o propunere legislativă privind înființarea Muzeului Centenarului Marii Uniri. Nota de fundamentare este un text de o pagină, cu destule greșeli gramaticale. Citez, spre exemplificare (cu respectarea grafiei autorilor): „avem nevoie de un Muzeul al Marii Uniri, un muzeul al celui mai important eveniment național din istoria noastră. Dar scopul funcționării acestei instituții nu este doar de a organiza conferințe și expoziții, ci cel mai important, este să demarăm o cercetare amplă asupra fenomenului numit Marea Unire. [...] Muzeul Centenarului Marii Uniri trebuie să și să se bazeze pe activitatea a 20 de angajați, oameni de specialitate, bine pregătiți [...], cu disponibilitate de a cerceta documente și izvoare ale vremii, din țară și din străinătate.

În acest sens, Muzeul Centenarului Marii Uniri are obligația de a încheia parteneriate cu Academia Română [...]. De asemenea, Muzeul poate încheia parteneriate și cu asociații culturale și ONG-uri private”. Vă asigur că v-am scutit de multe exprimări hazlii, anacoluturi și vorbe fără noimă, înșirate în text. Farfuridi și Cațavencu s-ar fi simțit colegi cu stimabili. Este limpede că autorii habar nu au cu ce se ocupă un muzeu, nu cunosc nici măcar definiția legală a instituției, în România, nu vizitează muzee, nu au experiență administrativă și, în general, nu sunt prieteni cu limba și cultura română. Dar au pretenții. În textul proiectului legislativ se menționează că directorul general al muzeului ar trebui să aibă rangul de subsecretar de stat, iar cei doi directori generali adjuncți să fie asimilați consilierilor de stat. Cu totul, instituția nu ar trebui să aibă mai mult de 20 de salariați. Dacă facem abstracție de conducere, de șofer, secretară, compartimentul de resurse umane, cel juridic, cel economic, de achiziții publice și cel administrativ, cel pentru marketing și relații publice, ar mai rămâne cam șase posturi pentru personalul de specialitate, cu condiția externalizării unora dintre servicii. Dacă își imaginează cineva că cei șase istorici, sociologi, antropologi și etnografi (pentru că se menționează și ce specialități ar trebui să aibă aceștia) ar putea strânge patrimoniu, ar

**«Cum ne-am
pregătit pentru
Centenar?
Cu proiecte fără
nicio perspectivă
reală de a deveni
realitate și cu
încropeli penibile,
al căror singur scop
este „să dea bine la
electorat”?»**

organiza expoziția permanentă, pe cele temporare, ar susține activități pentru public și, în primul rând, activități educaționale, s-ar ocupa de documentare, cercetare, inventariere, digitizare, conservare, restaurare ș.a.m.d., la nivelul cerut de o instituție de importanță națională, atunci, încă o dată, e limpede că acel cineva nu știe despre ce vorbește.

Proiectul de lege, cu avize favorabile de la Consiliul Economic și Social și de la Consiliul Legislativ, a fost respins de Senat pentru singurul motiv real (evident, neprecizat în documente) că parlamentarii semnatari fac parte din Opoziție. Acum, proiectul se află în dezbaterile Camerei Deputaților.

Cum ne-am pregătit pentru Centenar? Cu proiecte fără nicio perspectivă reală de a deveni realitate și cu încropeli penibile, al căror singur scop este „să dea bine la electorat”? Așa se pare. Din păcate... ■

Despre lumi și limbaj(uri)

MONICA SAVULESCU VOUDOURI

Suntem într-o încăpere dintr-o țară străină. Mai mulți prieteni, de mai multe neamuri și limbi. În majoritate, însă, români. „Traduceți-mi tot ce vorbiți”, îmi spune un filolog aparținând unei alte limbi decât româna. „Traduceți-mi tot ce vorbiți, voi, români”. „De ce?” „Fiindcă am impresia că limba voastră e metaforă pură”.

Această observație vine după ce îi rog să mă lase câteva minute să comut televizorul pe programele românești, fiindcă vreau să văd știrile. Și, la știri, o interviuată spune la un moment dat: „Avem nevoie în guvern de altfel de oameni, nu de unii dintr-ăștia, care se-ncață cu fesul”. Românii pufnesc în hohote și nu mai conțenesc. Ceilalți nu înțeleg ce ne-a apucat. Le traduc mot à mot. Grecii se strâmbă de râs. Nici rușii nu rămân mai prejos, deși lor trebuie să le dăm câteva explicații. Dar, oricum, nu se arată străini de subiect. Francezii râd din bună creștere, dar nu par pătrunși. Dacă râd gazdele, ei respectă protocolul. Englezii nu înțeleg ce e acela fes. Le explicăm. „O pălărie, uite, așa și așa”... „Mă rog, cum să te încalți cu o pălărie?”, se arată contrariați. „O, dar în pălăria asta e o întregă istorie”, încercăm să le explicăm. Grecii, sunt, ca întotdeauna, tari la istorie: „Pe vremea... la anul...”, până când toată audiența se plictisește de patosul lor și suntem cât pe ce să scăpăm din vedere subiectul de la care am pornit. „Ce mai are de-a face guvernul vostru din secolul 21 cu toată

istoria asta a rangurilor din imperiului otoman?”, se întreabă nedumiriți unii musafirii. „Era mai simplu să spuna: guvernul nu e ok”, își dă cu părerea și americanul. Scurt și concis. Ca pe telefonul mobil. Folosim trei cuvinte: „yes”, „no” și „ok”. De unde până unde, deci, să te-ncațai cu fesul?

Noi, românii părem depășiiți de situație. Cum să-i explicit unuia, care nu e deprins cu acest sistem de gândire, că spui una, dar trimiți, spre întărire, în altă parte? Este ca și când i-ai spune cuiva să facă o broderie fără iglițe. Și, totuși, e imposibil ca limba lor, chiar cea modernă, să nu cunoască metafora. Doar în metafore au scris și marii lor poeți. Deci, se pare că nu limbajul e de vină. De vină sunt vremurile pe care le trăim. Vremuri în care nu mai știm să ne bucurăm de cuvinte, de comunicare și de bogăția lingvistică de care a dispus omul întotdeauna și peste tot.

Vorbesc cu nepoatele mele franțuzoaice, de proveniență română și greacă.

„Băgați de seamă, le spun, că dacă vă scot din vocabular trei-patru cuvinte, voi nu mai puteți comunica nimic cu nimeni. Voi nu vă mai puteți exprima nici o părere”. Mă întrebă care sunt acele cuvinte și-mi vin repede în minte: „désolée”, „moche” și „voilà”. „Ai dreptate”, îmi spun. „Désolée”.

Dimineața, le aud că se ceartă înainte de plecarea la școală. Așa că dau ușa de perete la camera lor

și spun: „Ce-i cățelăraia asta?” Vorba o știu de la bunica și vreau să-i încerc efectul asupra lor. „N-am înțeles ce spui”, se apară ele și nu fără temei. Ca să le explic, ar trebui să le spun cum trăia bunica, cu cățeaua care de-abia fătase pe prispă și cum dimineața ăia micii schelălăiau toți, fiindcă vroiau să sugă. Așa că se-mpingeau să ajungă la mameloanele mamei, care luase poziția resemnată, cu ochii pe jumătate închiși, în timp ce puii mai puțin puternici erau dați de-a berbeleacul, se ridicau scâncind și se strecurau pe brânci printre ceilalți. Care plescăiau, împingând cu labele încă trandafirii și cu unghii inofensive mameloanele, iar din gâtjele ieșeau tuturor niște sunete suprapuse, de ceartă, de triumf, de supărare trecătoare, un zgomot pe care numai cățelii mici știu să-l facă, de-o drăgălășenie de necuprins în cuvinte.

Franțuzoiacele mele româno-grecoace au și ele câine. „N-am auzit niciodată cum fac cățelii”, îmi spun. Fiindcă ele au primit câinele cadou, cumpărat pe bani buni de la un magazin. Câinele la vârsta nubilă a fost castrat. „Doar n-o să ne umple curtea de pui”, au spus părinții, așa că l-au dus la doctor. Acum stă toată ziua pe canapea. Leneș și gras. Prea arareori mai latră când aude vreun zgomot. De unde până unde să se mai cățelească cineva prin apropiere? De unde până unde o gâlceavă nevinovată să mai fie numită cu atâta tandrețe „cățelăraie”?

Ce este o țară fără oamenii ei? „Vive l'homme” a fost formula prin care și-a încheiat Macron discursul pe care l-a ținut în Bundestag. Ideea de a comemora moartea victimelor căzute de ambele părți ale baricadei în Primul Război Mondial mi se pare de mare noblețe. Oricum, un pas înainte în înțelegerea actuală a unității mult râvnite într-un continent în care țările și-au trimis oamenii să se omoare unii pe alții, secole de-a rândul, ca chiorii și au șters astfel de pe fața pământului, periodic, zeci de milioane de nevinovați. Pomenirea morților, întâi în Franța și apoi în Germania, morții unui răzoi câștigat, de a cărui victorie ei n-au avut parte și ai unui război

pierdut, pentru a cărui pierdere ei de fapt n-au avut nici o vină, fiindcă ei au plătit-o cu viața lor. Pomenirea tuturor morților, deci, este un semn de maturitate în înțelegerea faptului că țările, fără oamenii lor, nu înseamnă de fapt nimic.

Chiar mai bine decât Macron, a spus acest lucru pe la 1700 Montesquieu. „Sunt în primul rând om – scria el – și din întâmplare francez”. Asta duce la concluzia că dincolo de granițe, dincolo de interese teritoriale, care, desigur, înseamnă și ele ceva, cineva trebuie respectat. Fiindcă, dacă nu ai respect pentru om, cum poți avea respect pentru țară? Ce e țara, cu alte cuvinte, fără oamenii care trăiesc în ea?

Ideea de a transforma Europa într-o mare țară pașnică, merge și mai departe. Celebriile a 100 de ani de la sfârșitul Primului Război Mondial arată că, dacă vrei să construiești o unitate, trebuie să ai respect pentru părțile ei. Concluzia paradoxală în situația dată este că nu vom avea niciodată între noi pace, până nu vom învăța să respectăm și morții din tabăra celor care au pierdut un război. Să respectăm, cu alte cuvinte, „oamenii locului”. Și oamenii acestui loc, pe care ni-l dorim cu toții și pe care angelic ni-l propune Macron, sunt de multe feluri. Chiar de mai multe decât este el dispus să ia în considerare.

**«... dacă nu ai
respect pentru
om, cum poți avea
respect pentru
țară? Ce e țara,
cu alte cuvinte,
fără oamenii care
trăiesc în ea?»**

**«Din pricina atâtor
războaie pe care
le-am dus între noi,
ba pierdute, ba
câștigate, în fiecare
țară sunt mai
multe „țări”.»**

Democrația este un concept pentru care s-a luptat mult de-a lungul mileniilor. Ideea că ea a apărut la greci, ne servește nouă, cei convingși de supremația europeană. Grecii sunt în Europa, deci... hai și noi. Înțelesul pe care-l dădeau, însă, grecii democrației este mai puțin discutat, fiindcă nu ne mai avantajează complet. Oricum, cei care pierdeau un război la marii eleni erau tratați de sclavi, nu de egali cu învingătorii (doar că ideea de a intra în maeutica socratică nu își găsește aici locul).

Epoca noastră trece de la democrația liberală la cea iliberală, ba chiar la dematură, în ultima vreme. Este greu de susținut în ziua de astăzi ideea că poți să-i dai lumea pe mână celui care nu s-a străduit încă să învețe alfabetul, așa că se duce la vot convins că are dreptul să-i aleagă pe factorii decizionali ai planetei semnând cu un deget. Nu trebuie neapărat să fii de o culoare politică sau de alta, pentru ca faptul să ți se pară suspect. Și, dacă e să respecti în primul rând omul, oricare ar fi țara pe care o reprezintă, ajungi iarăși la întrebarea: cine trebuie de fapt respectat?

Din pricina atâtor războaie pe care le-am dus între noi, ba pierdute, ba câștigate, în fiecare țară sunt mai multe „țări”. Și când spun acest lucru nu mă gândesc doar la minorități. Generația de aristocrați ruși – care au făcut campania

împotriva lui Napoleon, și care, prin educație și prin cutume, se credeau, fără doar și poate francezi – s-a autointitulat: „copiii anului 1812”. Fiindcă atunci, în gerurile și sângele campaniei, au învățat că, de fapt, nu erau francezi, ci aparțineau țării pentru care luptau mujicii. Din această concepție schimbată despre rostul lor pe lume au apărut decembrieștii. Primii care s-au implicat în abolirea autocrației și în susținerea programelor educaționale. Din respect, cu alte cuvinte, pentru oamenii locului. Fiindcă, ce ar fi însemnat țara fără respectul pentru acești oameni, ai locului, ruși, cazaci, tătari, osetiți, armeni, și de câte feluri vor mai fi fost ei?

Din nefericire și la români a funcționat (și funcționează încă) ideea că de cum și-au trecut cărțile pe maculatoare ei au devenit altceva (de predilecție occidentali, deși marile noastre spirite, spătarul Milescu, Cantemir, Iorga etc. n-au suferit de această meteahnă). În cartea *Urma fluturului*, apărută recent, Doina Jela caracterizează această atitudine la pagina 334 într-o propoziție de a cărei concizie nu prididesc să mă mir: „Oameni nesiguri pe ei, într-o țară nesigură pe ea”.

Ca să scăpăm de diagnostic, mulți dintre noi am plecat din țară. Ideea că suntem ai altei țări este strict formală. Ideea că suntem ai țării noastre și, ca atare, suntem respectați (fiindcă ce este o țară care nu-și respectă oamenii?) este vulnerabilă. Mult mai vulnerabilă este, însă, ideea de care văd că se anină țara acum, anume că în locul nostru va fi adusă forță de muncă din alte țări. Oare știu inițiatorii acestei politici cu ce se leagă la cap? Se uită ei de jur împrejur să vadă ce s-a întâmplat cu emigranții aduși în Europa în anii 1960–70, acei muncitori cu contract care au devenit acum parte a populației creatoare de mari probleme sociale și identitare? Sunt ei pregătiți să-i respecte pe cei pe care vor să-i aducă în țară (fiindcă ce e o țară care nu-și respectă oamenii?) Au pus ei mâna să învețe și să se pregătească să-i respecte pe vietnamezi, pe cambodgieni, pe coreeni și pe copiii copiilor lor? Sau, probabil, își închipuie că vor trăi într-un dulce paradis, unde banii se vor aduna tot ca acum, la un pol al societății, iar cei aduși să-i producă „vor munci cu drag”. ■

contribuții

Poemele cenzurate ale lui Marin Sorescu în engleză sau Despre (re)interpretarea ideologică a unei traduceri

ILEANA MARIN

La scurt timp după 1989, Marin Sorescu și-a publicat poemele respinse de cenzura comunistă în două volume: *Poezii alese de cenzură* (1990) și *Traversarea* (1994). Câțiva ani mai târziu, traducătorii John Hartley Williams și Hilde Ottschowski au selectat 87 de poeme pe care le-au publicat sub titlul *Censored Poems* (2001). O comparație chiar și fugară între original și traducere atrage atenția asupra alunecărilor traducerii către o lectură saturată ideologic. Mai mult decât originalul, traducerea este impregnată de aluzii subversive la realitatea comunistă, traducerea căpătând accente politice chiar acolo unde poemele lui Sorescu nu păreau să le aibă. În prefața volumului, Williams rememorează o discuție cu Sorescu din 1990 despre comunicarea cu cenzorii de la Cabinetul II astfel: „Multe poeme îmi erau înapoiate cu explicația «nu este momentul potrivit» sau «aceste versuri ar putea fi interpretate»” (tr. n), întărind ideea că traducerea a încercat să recupereze sensul care i-a determinat pe cenzori să nu dea „bun de tipar” acestor poeme. Ceea ce surprinde la versiunea în engleză nu este efortul traducerii de a interpreta originalul sau de a explica contextul cultural, ci suprainterpretarea ideologică care denotă imposibilitatea de a înțelege nuanțele care au condus la decizia de cenzurare, adesea nevinovate.

Dificultatea traducerii lui Sorescu fusese deja anunțată în 1987, în prefața la volumul *The Biggest Egg in the World* [Cel mai mare ou din lume], de către Edna Longley, care admitea colaborarea cu o vorbitoare nativă de română și cu poeții de limbă engleză care îl cunoscuseră personal pe Sorescu: David Constantine, D.J. Enright, Michael Hamburger, Seamus Heaney, Ted Hughes, Michael Longley, Paul Muldoon și William Scammell¹. Explicând procesul de traducere din română în engleză, adesea verificat prin intermediar german sau cu ajutorul identificării rădăcinilor latine ale cuvintelor din română, Longley caracterizează modalitatea de traducere a poemelor ca fiind „interpretări sensibile, [care] tachinează nuanțele” (tr.n.), recunoscând astfel că traduceriile din volum sunt mai degrabă analize, chiar un tribut adus lui Sorescu de către traducătorii-poetii care-și descoperiseră afinități cu poetul român.

Nu este o coincidență că, tot cam pe-atunci, în descendența poststructuralismului, studiile de traducere din anii 1980-90 consideră interpretarea critică sau analiza ca parte esențială a traducerii. Marilyn Gaddis Rose, specialistă în traductologie la Universitatea New York, a mers până într-acolo încât a susținut că analiza unor texte literare dificile ar putea fi facilitată prin compararea originalului cu traducerea lui în alte limbi. În *Translation and Literary Criticism* (1997), Rose lansează sintagma „lectură stereoscopică”, adică o lectură bi-focală cu două puncte de referință: unul în textul original, altul în versiunea tradusă. Pentru

¹ Marin Sorescu. *The Biggest Egg in the World*. Newcastle upon Tyne: Bloodaxe Books, 1987.

Rose, lectura stereoscopică descoperă sensurile interstițiale dintre original și traducere, sensurile care adesea cad într-o falie a indicibilului pentru că traducerea nu are numai de înfruntat sau de depășit bariere, ci are de trecut peste praguri. Traducerea devine un proces de transmitere a unei interpretări a textului, iar lectura stereoscopică dă posibilitatea de a revela sensuri pe care originalul le-a ținut închise în așteptarea traducerii. Altfel spus, descifrarea mediată de o altă limbă are avantajul de a oferi o lectură proaspătă care aduce un punct de vedere construit într-o altă cultură.

Așa se întâmplă cu sonetul *Ei* din volumul de poeme cenzurate, pe care traducătorii îl citesc ca pe o versiune a poemului lui Kavafis *Waiting for Barbarians* tradus în 1972 de Edmund Keeley. Sonetul lui Sorescu, mai degrabă un strigăt apocaliptic în care „ei” sunt asemenea satanilor de frescă medievală cu „copite și coarne”, devine un soi de negociere între o posibilă victimă politică și trădătorii ei. Sensul se potențează prin traducerea în care trădătorul a luat locul torționarului, iar torționarul, într-un sens mai adânc, poate fi înțeles ca un luda al naturii umane. De la traducerea engleză a poemului lui Kavafis în care rațiunea politică duce la pregătirile de negociere cu barbarii – numai pentru a realiza că nu mai există barbari – la traducerea lui Sorescu din care cuvântul „barbar” lipsește, deși este sugerat de violența potențială a trădătorilor, traseul este unul digresiv intertextual, întrucât Sorescu îi evocase pe barbari într-un alt sonet dedicat lui Kavafis. Traducătorii lui Sorescu, în mod vădit știau acest poem pentru că trădătorii din *Ei*, asemeni barbarilor lui Sorescu, nu sunt în afara societății, ci parte din ea. Pentru cititorii români, însă, sugestia politică a fost mai puțin vizibilă pentru simplu fapt că referința din *Ergo Sum...*, poemul în care Sorescu îi menționează direct pe „barbari” era camuflată în șirul referințelor istorice, precum trimiterea la plata tribului către turci. Miza politică a traducerii este evidentă în acest dublu joc intertextual cu o altă traducere, aceea din greacă, și cu un alt poem în română al lui Sorescu. În vreme ce cititorii de limbă engleză aveau acces la Kavafis datorită numeroaselor volume publicate de editurile englezești și americane, cititorilor

români nu le-a fost accesibil, decât sporadic, în revistele literare la care colaborau Aurel Rău și A.E. Baconsky, traducătorii poetul grec. Deși poemul lui Sorescu a fost probabil cenzurat pentru că făcea o critică a unei lumi întunecate, subjugate de frică, traducerea a mizat pe faptul că cenzorii au dorit să elimine referința la barbarii lui Kavafis, care, pentru traducătorii englezi, era percepută ca fiind mult mai critică decât această mini-apocalipsă. Analiza stereoscopică a celor două texte (originalul lui Sorescu și traducerea) conduce la două posibile răspunsuri cu privire la ceea ce cenzura comunistă a dorit să elimine, potențând sensul poemului la câteva decenii bune după finalizarea lui.

Nu toate traducerile din volum fac acest excurs intertextual; multe preferă explicația sumară a unui concept specific culturii sau istoriei românești în locul unei traducerii rezultate dintr-un exercițiu critic sau a unei explicații într-un aparat de note. Lectura în paralel a poemului *Peisaj* și a traducerii sale pune în evidență dificultatea de a găsi echivalente culturale perfecte. Urmând calea deschisă cu secole înainte de Sf. Ieronim (*non verbum pro verbo, sed sensum exprimere de sensu*), traducătorii încearcă să traverseze distanța dintre culturile celor două limbi, transformând traducerea într-o activitate interculturală de conversie a sensurilor și de sacrificare a cuvintelor, după cum o descriu cercetătoarele nigeriene S.O. Kolawole și Adewuni Salawu de la Universitatea Ado-Ekiti în articolul „The Literary Translator and the Concept of Fidelity: Kirkup’s Translation of Camara Laye’s *L’Enfant noir* as a Case Study”. Pe scurt, argumentul lor este că limba este substanțial conectată la cultura pe care o exprimă, cuvintele reflectă realitățile aplicate lor, dar și încărcătura emoțională și bagajul istoric.

Williams și Ottschowski fac acest exercițiu de câte ori apăreau termeni precum „voinic” (*Peisaj*), „noroc” (*Săgeata*), „casap” (*Ce-ar fi...*), sau nume ca „Horia” (*Ardealul, starea mea de spirit*)². Voinicul, de exemplu, fără echivalent în engleză, este un

² Metoda interpretativă oferă ca echivalente de sens explicații minimale ale termenilor din limba sursă în limba țintă. În analiza traducerilor din Sorescu, voi folosi termenul de „explicație” pentru a distinge între interpretarea critică, literară pe care am discutat-o în secțiunea precedentă, și metoda interpretativă care, de altfel, folosește demersul explicativ în procesul de traducere.

anonim, un „eu” în context baladesc dar fără conotațiile eroice ale termenului românesc. Astfel, „Încalecă pe spaima ta, voinice, / Dă bice, cât mai poți scăpa. Dă bice!” devine „I'll saddle fear, ride it like a horse, and / spur it down the long road of escape.” Poezia amintește mai degrabă de poemul lui Coleridge *Balada bătrânului marinar* decât de legendele sau basmele populare. Dacă în balada lui Coleridge marinarul este blocat în apele înghețate, fiind ultimul supraviețuitor al unei expediții în „marea putrezită”, „voinicul” lui Sorescu este, paradoxal, ultimul călător, incapabil însă să călătorească sau să părăsească ceea ce pare a fi o Vale a Plângerii. Spre deosebire de bătrânul marinar, care a omorât albatrosul și tânjește după o pasăre care să tulbure prin prezența ei uniformitatea alb-morbidă a peisajului în care este prins, voinicul invocă un corb (probabil o referință la poemul lui A.E. Poe), dar nu pentru a accentua întunericul nopții sau deznădejdea iubitului care și-a pierdut ființa iubită, ci pentru a marca disperarea celui care nu poate țipa, nu poate călători și nu poate scăpa de spaima care-l urmărește pretutindeni.

Pentru cititorul român familiarizat cu poezia engleză, trimiterele la Coleridge și Poe sunt ușor de identificat. În traducerea engleză, însă, ele lipsesc. Fără îndoială că traducătorii englezi ai lui Sorescu nu au parcurs traducerea în română ale celebrelor poeme englezești pentru a verifica intertextualitatea sonetului *Peisaj*. Traducerea în engleză efacează astfel intertextele din lirica engleză. Preocupați de dimensiunea românească a textului lui Sorescu, traducătorii au reușit performanța de a transcrie explicativ termeni specifici discursului românesc în echivalentele lor engleze, sacrificând aluziile intertextuale la Coleridge și Poe.

Provocarea pe care o ridică traducerea unui text care a fost cenzurat este aceea de a recupera la nivel textual un moment istoric care și-a pierdut planul referențial și se afundă în uitare. Dublul sens al poemului este destul de transparent în română, ținând cont de faptul că, în epoca în care Sorescu scrie poemul, gluma despre ultimul român care părăsește România și trebuie să nu uite să

stingă lumina (aluzie la întreruperile controlate de curent electric) era pe buzele tuturor. Întrebarea „Un singur călător a mai rămas?” ar fi adus în mintea fiecărui român gluma despre emigrarea tuturor românilor. În plus, cenzorul nu putea risca publicarea sonetului care lăsa deschisă posibilitatea interpretării României ca Vale a Plângerii, iar a „voinicului” ca românul emigrant. Poate că în anii 1980 majoritatea cititorilor români ar fi interpretat în acest sens poemul, dar nicidecum cititorii străini de la începutul anilor 2000, la mai mult de 10 ani de la căderea regimului comunist. Acest fapt ar putea explica de ce traducătorii schimbă persoana a doua cu sens impersonal din română cu persoana întâi pentru a face mesajul mai puternic, pentru a-l angrena pe cititor într-o experiență opresivă exprimată esopic. La 18 ani de la traducere acestui poem, pare că se impune traducerea din română în română (explicarea) a aluziilor cândva transparente pentru publicul larg și chiar pentru cenzură, astăzi uitate în mare parte.

În efortul de a accesibiliza încărcătura ideologică a poemelor cenzurate, dar mai ales pentru a împlini orizontul de așteptare al cititorilor occidentali pentru care motivele cenzurării trebuiau să fie vădite, traducătorii lui Sorescu strecoară termeni care pot fi decodați ca aluzii politice chiar acolo unde originalul este pur literal. În *Literary Translation and the Idea of a Minor Romania*, Sean Cotter arată cum practica traducerii poate reflecta fie rezistența în fața impozițiilor culturale străine – vezi exemplul traducerii lui *Faust* de Goethe de Lucian Blaga sau stilizarea făcută de Al. Philipide traducerilor din rusă în română din anii 1950 pentru a anihila, pe cât posibil, elementul sovietic – fie asimilarea sau apropierea unui modelul cultural considerat major – cum este cazul traducerii în franceză a volumului *Lacrimi și sfinți* din 1937, tradus în 1985 în franceză de autor în colaborare cu Sanda Stolojan. După cum observă Cotter, în versiunea franceză, Cioran se străduiește să-i înfățișeze cititorului francez o altă imagine de sine și a culturii în care s-a născut, o imagine acceptabilă, lipsită de excese, repetiții și încrâncenări. Asumând un punct de vedere francez, traducătorul Cioran elimină din textul

original al autorului Cioran pariul total (totul sau nimic), precum și agrandizările ieșite din obsesia apartenenței la o cultură minoră. Versiunea franceză are un ton echilibrat și schimbă complet sensul textului original renunțând la tonul de revoltă împotriva apartenenței la o cultură minoră pentru a explora chiar posibilitățile pe care le are existența sub semnul minorului.³

În cazul traducerii făcute de Williams și Ottschowski, se poate spune că aceștia s-au deplasat către centrul circumscris politic și istoric al imaginarului național românesc al momentului în care ar fi trebuit să apară textele pentru a se apropia cât mai mult de conștiința națională reflectată de text, accentuându-i tensiunile. Astfel, poemul *De partea taurului*, care probabil a fost citit de cenzorul român ca fabulă despre situația poporului român amăgit de promisiunile fluturate asemenea capei toreadorului de către conducătorii comuniști, a devenit în engleză o alegorie politică foarte clară. Cum fabula era unul genurile studiate în școală, iar reprezentanții ei – Grigore Alexandrescu și Al. Donici – intraseră în manualele de literatură română din toate ciclurile de învățământ, orizontul de așteptare al cenzorului era pregătit pentru o astfel de lectură. Lipsindu-le însă această contextualizare, traducătorii în engleză au tradus textul ca alegorie politică în descendența unui alt gen literar, și anume moralitatea.

Pentru Williams și Ottschowski, moralitatea medievală dramatică este o cheie de lectură a poemului lui Sorescu mai apropiată decât fabula și, ca atare, accentuează diferența morală a forțelor angajate în conflict, desigur, adăugându-le tensiunea care poate fi citită ca opresiune politică atât timp cât poemul este circumscris dictaturii comuniste. Taurul din traducere nu mai este personajul slab, îngenunchiat, ci eroul care rezistă până în ultima clipă în fața unor adversari care-l depășesc. Forța și determinarea acestuia se măsoară prin forța, determinarea și numărul celor care-l agresează, traducerea prezentând taurul ca imagine a poporului român, nu animalul din coridă.

³ Vezi capitolul „Minor Prayers. The Beauty of the Diminutive in Emil Cioran” în Sean Cotter, *Literary Translation and the Idea of a Minor Romania*, Rochester, University of Rochester Press, 2014, pp. 117-143.

Câteva termeni cheie ai traducerii susțin această interpretare. Un exemplu de alterare a sensului în traducere este versul „Ești înfierbântat, nu te doare”, care în engleză apare ca „You are crazed and impervious to pain”, ceea ce sugerează transformarea de la efectul unui efort fizic, cum ar fi „înfierbântarea”, la efectul produs de o acțiune deliberată care presupune „entuziasm”, cum ar fi „crazed”. Odată cu sugestia angajării entuziaste în luptă, traducătorii englezi conferă agenție și control taurului prin adăugarea elementului uman al conștiinței. Conștiința îi dă taurului o aură tragică pe care în poemul român nu o are. Sorescu nu alege tonul tragic, probabil pentru a nu atrage atenția cenzorului către un sens mai periculos decât cel intenționat. Negocierea tacită dintre Sorescu și cenzură se face simțită în conotațiile inocente ale termenilor pe care Sorescu îi alege pentru a descrie lupta taurului. Traducătorii însă nu fac o astfel de negociere și par să traducă sensul necenzurat al poemului lui Sorescu. Ei citesc printre rânduri, mai bine zis, dincolo de cuvinte, pentru a traduce ceea ce se află dincolo de ele: sensul ascuns cenzurii care poate fi revelat la 11 ani de la căderea comunismului.

O altă accentuare de sens a traducătorilor este vădită în alegerea „tormentors” ca echivalent pentru „gonaci” care în engleză este „chasers”. Cum analiza prozodică a textului în engleză nu susține opțiunea „tormentors” ca fiind superioară celeilalte, singura explicație este aceea a aluziei la hărțuirea practică de poliția politică din România de dinainte de 1989. În plus, în poemul în varianta engleză acești hărțuitori ajung călăi în „If through an error, you regularly killed your executioners, the *corrida* would vanish”. În română însă nu apare această conexiune logică între cel care te hărțuiește și cel care te omoară: „Dacă, din greșeală, v-ați răpune mereu călăii, corida ar dispărea”. În română nu există nici o legătură între „gonaci” și „călăi”. Termenii aparțin unor serii semantice diferite și în nici un context primul nu s-ar putea transforma în al doilea. În ciuda acestei realități lingvistice, licența poetică a traducerii îi pune în clasa oprimatorilor pe amândoi.

Spre deosebire de traducătorii care au menținut tonul de moralitate politică de-a lungul întregului text, Sorescu a oscilat între două lecturi, preferând să întrețină ambiguitatea mesajului critic. Este, deci, *De partea taurului* o critică a unui „obicei barbar”? Ori este o critică a societății care acceptă să fie umilită asemeni taurului de coridă? Dacă acceptăm interpretarea cum că poemul este o critică a unei societăți umilite asemeni taurului, are cultura coridei ceva în comun cu cea română? Cu cât mesajul era mai alunecos, cu atât cenzura avea mai puține șanse să susțină o interpretare totalmente subversivă față de regim. Tocmai de aceea Sorescu nu atinge niciodată claritatea unui discurs critic, nici măcar la nivel alegoric. Sugestia unei structuri de fabulă are avantajul că, și la o lectură mai subversivă, este moralizatoare.

Chiar și atunci când opțiunea lor a fost mai apăsătoare ideologică decât a poetului, Williams și Ottschofski au adus un omagiu poetului care s-a confruntat cu cenzura și au reușit performanța de a reda atmosfera anilor în care Sorescu a creat poemele cenzurate. În încercarea lor de a marca efortul lui Sorescu de a folosi ambiguitatea poetică pentru a obține „bun de tipar” pentru publicarea poemelor sale, traducătorii au optat pentru dezambiguizare tocmai pentru a dovedi de ce poemele au fost cenzurate, înțelegând cenzura ca forță de anihilare a criticilor evident politici. Astăzi, traducerea lui Sorescu se plasează mai aproape de centrul circumscris politic și istoric al imaginarului național al momentului decât originalul. „Traducătorul trădător” a devenit „traducătorul restaurator”. ■

© PETRUȚ CĂLINESCU - PERIFERIA B

Fizica vieții și profilul unui jucător performant

TEODOR STAN

Identitatea românilor răspândiți prin lume este expusă curenților locali în care se propagă, curenți care șlefuiesc modul de a gândi, dar și spațiile în care își fiecare aduce bagajul cultural specific țării în care s-a format. Acești oameni se pot disipa, se pot enclaviza în comunități închise sau pot deveni agenți ai schimbărilor, bine integrați în societățile gazdă, oameni împliniți, recunoscuți prin excelența lor dovedită în domenii diverse și prin contribuțiile lor în arena civilizației.

Deseori narativele propagate despre cei plecați din țară sunt negative, evidențiind filonul tragic, fatalist, specific unei gândiri bizantine, gândire care e orientată spre un trecut fictiv, în care „noi” am fi fost în mai mare siguranță într-o societate închisă migrației de idei și oameni. Acel trecut fictiv al națiunii recluse ne este însă întrucâtva familiar. Tocmai de aceea este nevoie să juxtapunem acelor istoricizări fataliste portretul românului împlinit și recunoscut în arena internațională. Este un exercițiu necesar să privim transformările demografice alarmante de azi prin ochii românului bine integrat și valorizat, prin ochii românului care și-a atins cu adevărat potențialul datorită șansei de a juca într-o arenă internațională.

Cine poate reflecta mai bine asupra fluidității naturale a emigrării decât unul dintre cei mai renumiți academicieni româno-americieni, autor al Teoriei Constructale, lege fizică menită să

explice evoluția designului nu doar în natură, ci și în propagarea ideilor, cu impact inclusiv asupra studiilor umanistice și asupra artei. Profesor de inginerie mecanică și știința materialelor la Universitatea Duke din Carolina de Nord, dr. Adrian Bejan este singurul român pe lista primilor 100 cei mai citați cercetători în inginerie, membru de onoare al Academiei Române și al academiilor Europei, Mexicului și Moldovei. În luna aprilie a acestui an, Institutul Franklin din Philadelphia l-a onorat pe Profesorul dr. Adrian Bejan, conferindu-i medalia „Benjamin Franklin”. Această instituție (care a precedat în timp chiar acordarea prestigioaselor premii Nobel) recunoaște meritele oamenilor de știință, care, prin inovațiile lor, au un impact major în viața socială. Profesorul dr. Adrian Bejan intră astfel în panteonul inovației universale, alături de alți laureați ai institutului, mulți de proveniență europeană, precum Nikola Tesla, Rudolf Diesel, Pierre și Marie Curie, Albert Einstein, Claude Shannon sau Stephen Hawking.

Teoria Constructală s-a impus încă din anii 1980, sub semnătura Profesorului Adrian Bejan. Treptat, generații succesive de cercetători au preluat conceptele sale și au fost organizate chiar conferințe dedicate acestei legi a fizicii și a evoluției. Cea de-a douăsprezecea conferință internațională dedicată acestui domeniu de studiu va avea loc anul viitor. Cartea sa *Design în natură – Cum guvernează legea constructală evoluția în biologie, fizică, tehnologie și organizarea socială* a apărut în traducere în țara noastră în 2014, iar cea mai recentă carte, apărută în Statele Unite acum doi ani, *Fizica vieții*, urmează să fie tradusă și publicată anul viitor de editura Humanitas. Autor a 30 de cărți, a peste șase sute de lucrări științifice, Doctor Honoris Causa a 18 universități din 11 țări, Adrian Bejan rămâne un om generos, un suflet împlinit, modest, plin de umor și candoare.

Într-un interviu acordat în preajma ceremoniilor Centenarului Marii Uniri, profesorul Adrian Bejan mi-a vorbit despre perspectiva sa personală asupra dinamicii emigrației românești și asupra integrării româno-americanilor în societatea adoptivă.

Născut și format la Galați, a avut șansa să i se fi permis să plece din țară în 1969 pentru a-și urma studiile ca bursier în Statele Unite, la Institutul de Tehnologie al statului Massachusetts (MIT), unde își obține diploma, masteratul și doctoratul în 1975.

Își atribuie succesul modului în care a fost crescut: „Partea buna a copilăriei în România”, spune Adrian Bejan, „a fost educația, școala de mare calitate, [...] matematica, fizica, chimia, în special modul de a învăța cum să perseverezi intelectual”, dar și „școala de acasă” și „viața de vestiar”. Părinții săi (tatăl medic veterinar și mama farmacistă), ambii închiși de regim pentru „crima de a nu accepta să fie membri de partid”, i-au transmis un anumit mod critic de a gândi. Ambii proveneau de la țară și ar fi trebuit să fie exemple de succes ale regimului comunist și ale societății respective, dar aveau „marele defect al acelor vremuri de a gândi critic și de a-și apăra libertatea personală. În retrospectivă, părinții mei erau americani în gândire, voiau să fie independenți, mereu spuneau asta: să fie lăsați în pace. Spuneau: Nu mă interesează defilarea voastră, vreau să îmi cresc copiii și să îmi îngrop părinții”.

Școala era menită unei anumite forme de îndoctrinare, dar viața familială contrabalansa cu o expunere la un alt adevăr. Cele două canale educative l-au învățat să distingă „între adevăr și minciună”, să filtreze critic sursele informative. „Am crescut cu ochii deschiși și urechile de iepure”. A treia sursă a formării sale a fost atletismul. Tatăl sau, un om suferind mulți ani prin spitale, a fost mult timp absent. Tânărul Adrian a fost treptat „adoptat” de diferite echipe de sportivi din vecinătate, ajungând cu timpul jucător și membru al lotului național de baschet cu aspirații ambițioase. Acești sportivi, cu rol formator în gândirea sa, împărtășeau aceeași speranță a plecării din țară. Educația fizică i-a adus o anumită etică a muncii organizate cu precizie, i-a oferit un mediu formator ce valoriza perseverența.

Antrenamentul zilnic, cel fizic și cel mental (pregătirile pentru olimpiadele de matematică) au avut un rol fundamental în crearea unor practici de viață tipice tuturor ce doresc să exceleze.

„Educația de vestiar sportiv”, spune dr. Bejan, a avut un impact major asupra instinctului său de socializare. A deveni „om de echipă” înseamnă a fi „echitabil, nu invidios”, a fi un om de încredere, un coechipier loial, a forma relații de amicitie stabile. Aceste aspecte au avut un impact direct în procesul emigrării sale. Atunci când ești adus într-o societate mult diferită, capacitatea și mecanismele de asociere sunt esențiale. „Mi-a venit complet natural să am un spirit de echipă, să formez relații cu umor, să trec peste micile impasuri cu ușurință.” Aceeași „viață de vestiar” face ca și cel mai bun jucător să rămână modest, aspect ce joacă un rol important și în mediul cercetării științifice. „A fost foarte ușor să mă integrez, să mă afirm, să fac ceva cu tineretea mea și cu ideile mele, a fost natural și totul a fost o plăcere.” Singurul regret a fost pentru cei care nu au avut o șansă similară. „La Galați erau mulți în competiție cu mine la olimpiadă și la alte evenimente. Marea crimă a acelor ani a fost viețile celor ce s-ar fi putut afirma ca români, global, dar au fost, de fapt, închiși și li s-a refuzat șansa de a intra în stadion.”

Întrebat despre valurile succesive de români ajunși și stabiliți în Statele Unite, Adrian Bejan a ținut să puncteze o diferență majoră între cei veniți relativ recent și cei din generația sa. „Din acea generație, cei ce s-au afirmat au fost cei ce au avut marele noroc de a fi putut scăpa din țară. Românii, ca și alte naționalități din zona fostului bloc comunist, au plecat scurgându-se picătură cu picătură dintr-un robinet defect.” Acea generație s-a remarcat prin „indivizi cu contribuții unice, recunoscute în domenii profesionale diverse, care au excelat, dar care, totodată, au rămas ruși de țara de origine.” În locul cuvântului „diaspora”, Adrian Bejan preferă termenul de „expatriat”, care se referă predominant la cei ce își trăiesc viața în afara țării natale și sunt temporar sau permanent acolo datorită carierei. Acest concept ar evita discuția despre o ruptură reală de țara natală, însă este menit, totuși, doar unei elite, ale carei atuuri o poziționează pozitiv în ambele țări (natală și gazdă).

Ca expatriați, explică el, „deși nu suntem legați de destinul patriei, îi aparținem, dar avem șansa să jucăm pe stadioane internaționale. Omul care știe să joace bine poate juca sub tricoul oricărei echipe pentru plăcerea și fericirea lui, dar toți vor ști că este român. A fi recunoscut de cei din țara de origine nu este în sine un obiectiv, jucătorul joacă bine din plăcere, pentru că a avut norocul să primească mingea pe contraatac.”

Vorbind despre „propagarea globală” a românilor, o găsește ca pe o tendință naturală bazată pe talent, ingenuitate, un simț întreprinzător și dorința de libertate. Profesorul Bejan reamintește că aceasta extindere globală a fost mult așteptată de generațiile formate în timpul comunismului. Destinul nostru ca popor pare merit, în viziunea academicianului, a se împlini prin recunoașterea și apartenența sa în familia popoarelor și civilizației europene (și, prin extensie, a civilizației vestice), care a avut și va continua să aiba un impact dominant asupra umanității.

Am remarcat cuvântul „scăpat”, folosit de Profesorul Bejan în descrierea povestirii sale de viață. Termenul e important pentru că implică altceva decât nostalgia exilului, persistenta retrăire a traumei, profilul fatalist al celui neîntregit din această rupere. Cel „scăpat” are posibilitatea de a-și concepe existența ca fiind cel ales de

soartă. Rămâne astfel purtătorul unei identități românești nu doar identificându-și public originea și formarea în țară, ci și ca vorbitor fluent al limbii natale, transmisă copiilor săi alături de alte valori românești. Urmând modelul parental bine ancorat, copiii, la rândul lor, excelează academic și profesional, cu studii superioare la universități prestigioase precum Oxford, Georgetown și Yale.

Întrebat ce sfaturi ar oferi celor din generația actuală a emigrației, Adrian Bejan îi vede pe românii din „expatria globală” ca pe niște sportivi pe stadioane internaționale, sportivi al căror atu este inteligența și perseverența. Îi consideră „o forță intelectuală în domeniul creativ” care nu ar trebui înțeleasă în termenii spiritului naționalist, ci drept o recunoaștere a țării de proveniență ca sursă care contribuie la valorile civilizației. „Românii trebuie să își asculte chemarea, indiferent de domeniul în care lucrează. Să fii bun în ceea ce faci și să faci bine, să ai plăcerea intelectuală și șansa să îți urmezi și să îți îndeplinești chemarea sunt în sine o împlinire mai presus de orice ideologie. Fiecare individ are acest imbold și e important să se echipeze cu libertatea de a persevera în alegerea ce vine dinăuntru. Tendința de a copia pe cineva, de a disimula, de a se atașa unei mulțimi, unei gloate care mășcăluiește într-o anumită direcție, aceste atitudini de asociere oarbă trebuie evitate pentru că nu adaugă vreo amprentă pozitivă asupra celor ce aparțin națiunii.”

Jurnalul Festivalului de Film Românesc din Seattle

OTILIA BARABOI

A cincea ediție a Festivalului de Film Românesc din Seattle s-a desfășurat anul acesta între 2-4 noiembrie, la sala SIFF Cinema Uptown, o locație emblematică pentru publicul de cinefili români și americani deopotrivă. Inițiat în 2014 de asociația culturală non-profit American Romanian Cultural Society (ARCS), implementarea acestui eveniment de trei zile mobilizează timp de un an o echipă formată în mare parte de voluntari, sub îndrumarea membrilor fondatori Otilia Baraboi și Ileana Marin. Scopul principal al asociației este promovarea culturii românești contemporane prin intermediul programelor educaționale și al cinematografiei. Festivalul de film românesc se adresează diasporei românești din jurul orașului Seattle, dar și altor comunități cu profil și misiuni similare. O mare parte din spectatori participă la eveniment datorită colaborării dintre ARCS și SIFF (Seattle International Film Festival), o asociație non-profit din Seattle care organizează cel mai mare festival de film internațional din Statele Unite. În cei cinci ani de la înființare, Festivalul de Film Românesc a reușit să-și formeze o audiență fidelă, fără a înceta să-și promoveze obiectivele în cercuri și comunități locale și naționale în afara sferei sale de influență. Pentru a face acest lucru, s-au păstrat anumite coordonate constante, cum ar fi locația din centrul orașului Seattle, colaborările cu Seattle International Film Festival, 4culture, University of Washington și cu Institutul Cultural Român. De asemenea, datorită colaborării, încă de la prima ediție, cu graficianul Daniel Ursache, s-au creat un branding și o identitate vizuală proprii festivalului. Toate aceste aspecte vizează crearea unui produs cultural unic, o experiență interactivă la nivelul unei comunități globale.

Datorită proximității cu sărbătoarea de Halloween din ultima zi a lunii octombrie, festivalul s-a numit anul acesta „Uncanny Worlds”/ „Lumi strani”, pentru a incita interesul și a invita publicul la o călătorie virtuală în ținutul legendar al României și, în mod general, la o explorare a neobișnuitului din viața de zi cu zi, sub aspectele sale politice, istorice, culturale sau spirituale. Ca și la edițiile precedente, s-a urmărit o strategie de ancorare în universul de așteptare al publicului autohton, pentru a spori vizibilitatea culturii române contemporane dincolo de comunitățile locale ale diasporei. Tema aleasă, articulată în jurul ideii de straniețate, de nefamiliar, a permis captarea unui nou segment de audiență format de iubitorii genului *horror*, fără a îndepărta în același timp publicul loial al festivalului, construit de-a lungul celor cinci ani de existență. De altfel, dificultatea selecționării a fost să găsească în palmaresul românesc filme care să corespundă parametrilor acestui gen atât de popular în cultura americană. Numai două titluri s-au înscris perfect în această categorie, „Domnișoara Cristina” (2013), regizat de Alexandru Maftעי, și „Vânătorul de spirite” (2017) de Dragoș Buliga. „Miracolul din Tekir” (2015) de Ruxandra Zenide a fost promovat împreună cu primele filme menționate, aparținând unui gen înrudit, numit în engleză *mystery*, tocmai pentru a semnala efectul de suspans și fenomenul inexplicabilului care alimentează firul narativ – elemente în comun cu genul *horror*.

Venirea actriței Maia Morgenstern la Seattle a constituit punctul de atracție al evenimentului, nu numai pentru comunitatea de origine română, ci și pentru cunoscătorii de film americani, care au dorit să o întâlnească în persoană pe cea care a jucat rolul Mariei, mama lui Iisus, în controversatul film al lui Mel Gibson, „Patimile lui Hristos” (2004). Înainte de proiecția filmului, Maia Morgenstern a dat un interviu ziaristului Chris Burlingame, pentru publicația *Journal of Precipitation*. Acesta s-a

mărturisit profund onorat și „copleșit de emoție” în fața mării vedete, la fel cum „ar fi fost în prezența lui Meryl Streep”. De asemenea, prestigiosul non-profit Scarecrow Video, în posesia celei mai bogate colecții de filme americane și internaționale din SUA, a scris un articol despre festivalul de film românesc în care a recomandat publicului din Seattle să vizioneze „Balanța” de Lucian Pintilie, filmul de debut al Maiei Morgenstern, aflat printre cele 120,000 de titluri cu care se mândresc.

După cum s-a anticipat din reacțiile publicului de pe rețelele de social media și din presa locală, proiecția „Domnișoarei Cristina” s-a desfășurat cu sala plină, un număr mare de spectatori rămânând la sesiunea de Q&A și la Gala de Deschidere, pentru a interacționa cu legendara actriță. Aceasta a fermecat publicul cu prezența sa discretă, caldă și distinsă, răspunzând cu mult aplomb, pasiune și naturalețe întrebărilor din sală. Dialogul a gravitat în jurul interesului istoric al acestui film considerat primul de acest fel realizat în genul *horror/fantasy* în România, precedat de o ecranizare mai puțin cunoscută din 1992, în regia lui Viorel Sergovici. Publicul american a fost interesat să afle mai multe detalii despre originile folclorice ale poveștii inspirate de opera lui Mircea Eliade și despre corespondențele dintre personajul domnișoarei Cristina și figura vampirului predominantă în literatura romantică gotică a secolului al XIX-lea.

Selecția filmelor „Domnișoara Cristina”, „Vânătorul de spirite” și „Miracolul din Tekir” este inedită în această combinație în programul festivalurilor românești din diaspora. Trei documentare de interes general au fost alese pentru a încuraja explorarea ideii de neobișnuit, stranietate,

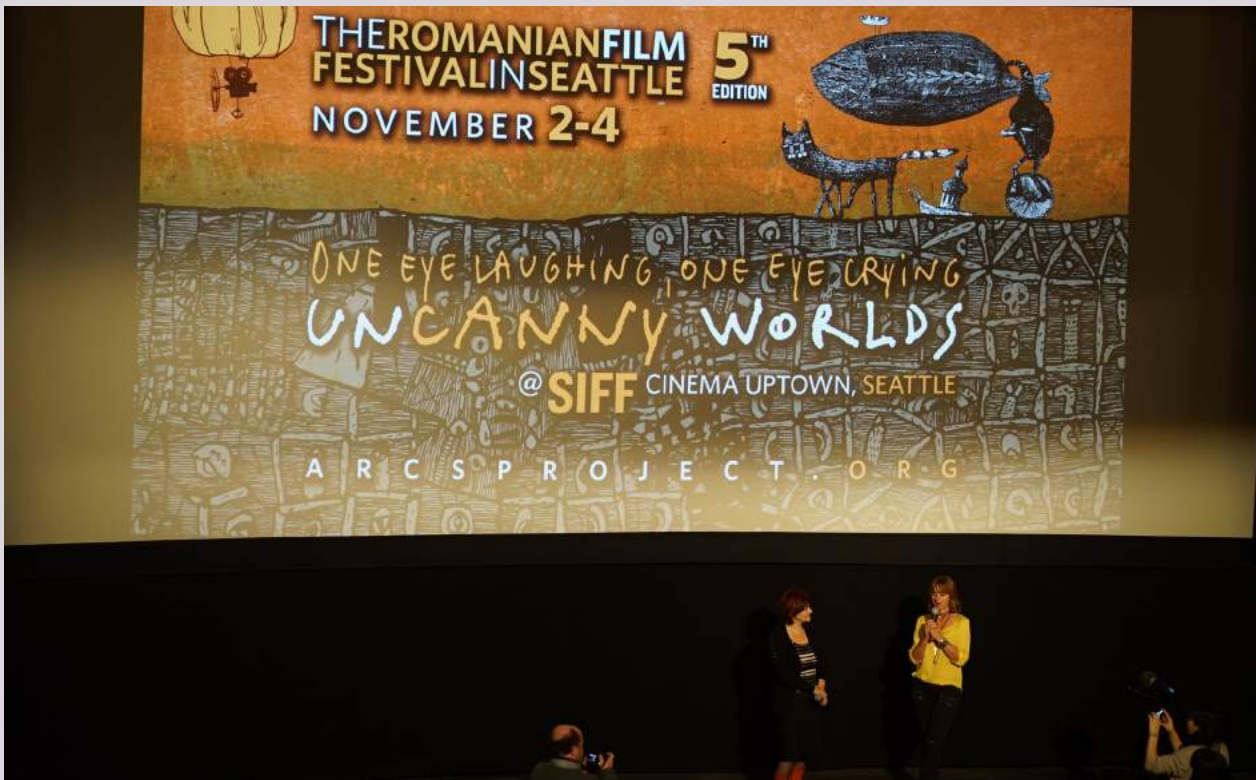
inexplicabil, mister, miracol și nefamiliar din sfera vieții de zi cu zi: „România neîmblânzită” (2017), în regia lui Tom Barton-Humphreys, „Planeta Petrila” (2017) de Andrei Dăscălescu și „Acolo” (2018), în regia lui Bogdan Darev.

Ultimele trei filme selecționate, fără a se încadra într-o anumită nișă, au fost alese în mod strategic pentru a capta interesul publicului larg. „Un pas în urma serafimilor” (2017) de Daniel Sandu (2017), „D-love” (2018) de Elena Beuca și „Comoara” (2015) de Corneliu Porumboiu. Producțiile au rulat cu sala plină în fața a peste două sute cincizeci de spectatori, lucru datorat distincțiilor câștigate la competiții internaționale prestigioase, dar și invitațiilor speciali care le-au prezentat la sesiunile de Q&A. Atât Daniel Sandu, cât și Elena Beuca s-a bucurat de o primire entuziastă din partea publicului. Deși Corneliu Porumboiu nu a putut răspunde invitației de a participa la festival, filmul său a beneficiat de un public numeros.

În seara de închidere, spectatorii rămași la sesiunea de Q&A cu Elena Beuca au întrebat-o pe regizoare dacă se gândește să facă un film în care să vorbească despre ce înseamnă să fii imigrant român în America. Răspunsul a fost că următorul său film va fi realizat în România, cu subiect „românesc”. Nostalgia față de locul de baștină a fost vizibilă în această intenție proclamată ca o promisiune-angajament în fața a două sute de oameni.

Departe de a crea o comunitate de nostalgici izolați, festivalul de film românesc s-a încheiat cu o invitație deschisă de a explora universul nefamiliar, *unheimlich*, *uncanny*, la care suntem expuși în viața de zi cu zi. ■

Variațiuni pe o temă dată Tinerii și Centenarul Marii Uniri

Fundația Culturală Augustin Buzura a lansat, în cadrul primei sale gale, un concurs de texte pentru tineri. Tema propusă a fost Centenarul Marii Uniri.

Prezentăm cele trei articole alese pentru publicare: trei pattern-uri de gândire, trei mărci stilistice, trei variante de utilizare a limbii.

Generațiile actuale ce trăiesc în România, iubesc prea puțin

Patriotismul a dispărut din sânul elitelor tinere și din rândul comunităților ce compun astăzi România.

Din păcate, prea repede amestecăm patriotismul cu naționalismul de sorginte resentimentară sau cu protocronismul prezent în cultura română din perioada comunistă, inclusiv cu reverberațiile sale împrăștiate după anii 1990.

Păstrăm discursul patriotic în sfera istoriei mute, terne, decedate pe caldarâmul unei actualități pe care o percepem obtuz sau o ilustrăm doar în sfera elitismului. A trăi în propriul discurs nu este, fără tăgadă, un semn de maturitate din partea elitelor existente, ci mai degrabă o lamentație spongioasă ce stă sub înaltul semn distictiv al neputinței, al neputinței de a iubi profund România, prin ceea ce este și nu permanent prin semnul interogației sau al declamației infame. Distrugem des prin cuvinte România, prin simple cuvinte ce vor construi viitoarelor generații, viitorilor juni, impresia că România nici nu a existat.

Concluzia sau mai degrabă radiografia brutală a Centenarului nostru parcă pendulează haotic

în multe direcții, ezitând chintesența adevărului, în măsura în care îi este dat omului să cunoască adevărul, e că nu iubim România pentru că nu o cunoaștem, că nu a mai rămas cine să ne spună cine este și de ce să o iubim. Istoria ei este fascinantă, atât în sens pozitiv, cât și negativ, iar Unirea României ce se confundă cu Centenarul ei este un miracol. Un miracol pe care tinerele generații sunt dispuse să-l calce în picioare pentru mai multe plasme și mai mult confort frenetic înșurubat și ghidat de verbul „a avea”.

Să nu uităm: Unirea României ce se confundă cu Centenarul ei este un miracol

Poate generațiile actuale ce trăiesc în România iubesc prea puțin România, pentru că o identifică nevoilor primordiale ale Piramidei lui Maslow. Faptul că suntem atât de abitir fixați pe agoniseala materialistă și opulența tehnologică nu ne face cu nimic mai speciali față de omul din peșteră. Și el sigur avea un cal, un asin cu care se deplasa pe post de mijloc de transport, și el avea o peșteră mare în loc de o locuință spațioasă, și el poate avea de dat nu știu cât la sută din vânat, noi avem credite ș.a.m.d.

Nevoia noastră de spațiu cred că vine dintr-o lărgire a golului lăuntric pe care credem că-l putem controla în afara idealului. Ne este frică să visăm, să iubim neconținut creația din jurul nostru, cum spunea Papa Ioan Paul al II-lea și pentru acest lucru ne înfometăm spiritual îndestulându-ne cu plasme și spațiu. Să fim victime ale neputinței de a

ne iubi țara? Să fie această stare o copie imperfectă a unei stări sufletești inferioare reflectată dintr-o imagine mai veche a noastră despre noi? De aici poate vine și inflația comparației cu alții pe care românii au transformat-o într-un sport național ce transcende fotbalul din oficiu și fără prelungiri adiacente.

Absența patriotismului, o absență a demnității

Școala este cel mai bun exemplu care cântărește existența unui spirit patriotic, a unui transfer de demnitate istorică la celelalte generații. Învățătorii, profesorii, cadrele didactice, cu mici și insignifiante excepții, sunt cei care întrerup acest transfer, pentru importul mult mai ofertant al unor exotice și la-ndemână - idei. Nu vom mai spune noaptea minți, ci noaptea Halloween-ului, nu vom mai putea folosi cuvinte precum răzmeriță, sorginte, alambicat, evanescent, obnubilat, pentru că rom-ingleza a devenit o vanitoasă alegere.

Îl amintesc pe Spiru Haret care cumva a înțeles că o societate nu poate merge înainte decât cu toată lumea, cu învățători educați, cu țărâni care socializează, care comunică între ei, cu elemente moderne în sat precum biblioteci, șezători, clăci, cu o viziune și o reformă modernă, organică etc.

El, totuși, a dovedit un patriotism valoros care nu este cultivat astăzi nici de unitățile de

învățământ care îi poartă numele. Nea Spiru este doar o sperietoare pentru copiii ce au fugit de matematică, dar nu iubesc româna. Acești copii sunt și cei care nu știu să iubească România, decât ca o vocabulă aleatorie pe certificatul lor de naștere. Cine să le amintească de Spiru Haret și de faptul că au toată legitimitatea să se simtă demni moștenitori ai unui spațiu îndelung moșit de elite, ce a apărut ca un miracol în 1918?

Poate absența unui patriotism autentic, organic vine dintr-o suferință spirituală, și anume absența demnității.

Aș aminti de Liah Greenfeld, o gânditoare a naționalismului, care afirmă că relația dintre demnitate și naționalitate a fost strâns legată: „Se poate spune cu certitudine că în societățile moderne oamenii nu vor accepta niciodată să fie deposezați de demnitatea lor, pe care și-au asigurat-o cu naționalitatea. Prin urmare, posibilitatea de a transcede valoarea națiunii depinde de existența unor garanții alternative ale demnității, de găsirea sau inventarea în această privință a unui echivalent funcțional al naționalității”.

**Alexandru Filimon – jurnalist,
absolvent al Facultății de Științe Politice,
Universitatea București**

Centenarul Marii Uniri

Centenarul Marii Uniri ne găsește, din păcate, într-o stare de dezamăgire socială din cauza nemulțumirilor față de situația financiară precară, a problemelor politice și a evoluției încete, ce pare a fi inexistentă, în care se regăsește România. Este trist. Tindem să devenim atât de absorbiți de prezent, încât nu ne mai gândim prin câte a trecut țara noastră în doar o sută de ani: crize economice, ruperi de teritorii și jumătate de secol de comunism. Iar ceea ce uităm să observăm este

tocmai că am ajuns într-un punct în care putem sărbători Marea Unire așa cum o simțim și o dorim, că în fața unor greutăți enorme am reușit să trecem peste acestea, cu toate că în anumite momente relele păreau să nu se mai sfârșească. Dacă acest gând nu vă încălzește inimile întristate de ceea ce vedeți în jurul vostru, atunci mă simt obligat să vă amintesc că, prin Revoluția de la 1989, ați deschis calea către modernizare și oferire a libertății de care poporul avea cea mai mare nevoie. Dar nu există schimbare de sistem prin care un stat să treacă direct la evoluție. Prezentul este complicat, chiar dureros, dar prin sacrificiul pe care dumneavoastră îl faceți astăzi construiți șansa generației de mâine, suferința ce

o simțiți acum va fi răsplătită prin ceea ce urmașii voștri vor construi deoarece aceștia învață din experiența voastră, cu bune și cu rele.

Centenarul Marii Uniri are loc odată cu sărbătorirea a 600 de ani de la moartea lui Mircea cel Bătrân (d. 1418), un domnitor ce a încercat să făurească un destin mai bun pentru țara sa. Prin sacrificiul lui Mircea cel Bătrân, a oștenilor săi și a tuturor personalităților istorice ce l-au succedat în Evul Mediu, s-a păstrat ființa acestui popor. Ieșind din această perioadă sângeroasă și sumbră și ajungând în, probabil, cel mai frumos an al istoriei naționale, 1918, vedem că, pentru înfăptuirea unirii, poporul român a trebuit să treacă prin greutățile Primului Război Mondial. Oamenii acelor vremuri s-au luptat și au murit pentru unitatea tuturor românilor, ieșind învingători în fața Puterilor Centrale. Dar, după împlinirea acestui vis, urmează o perioadă în care strămoșii noștri se vor lupta pentru păstrarea acestei unități pe tot parcursul celui de-Al Doilea Război Mondial, iar apoi, în perioada guvernării comuniste, timp de 42 de ani, se vor sacrifica pentru a păstra cultura română în fața unui sistem ce a încercat

distrugerea acesteia. Amintirea predecesorilor se vede în părinții de astăzi, ce muncesc de dimineață până seara pentru a oferi familiei o pâine, în părinții ce trec peste toate mizeriile aduse de problemele actuale și continuă să lupte pentru ca fiul său sau fiica lor să aibă un viitor. Pentru tineri, sacrificiul vostru este mai important decât al oricărei personalități istorice, pentru că al vostru este viu și poate fi văzut cu ochiul liber. Educația noii generații se face prin exemplul vostru.

Dacă am reușit să vă aduc fericirea cu aceste cuvinte, vă invit pe toți să spunem de Întai Decembrie „La mulți ani, România!” și atunci să ne amintim cuvintele Regelui Mihai I: „Nu văd România de astăzi, ca pe o moștenire de la părinții noștri, ci ca pe o țară pe care am luat-o cu împrumut de la copiii noștri. Așa să ne ajute Dumnezeu!”

**Ioan-Alexandru Vălu – 21 ani, student
Facultatea de Științe Umaniste,
Specializarea Istorie, Universitatea Valahia,
Târgoviște**

Un veac de... identitate

Marea Unire de la 1918 a fost, bineînțeles, o lecție prin care Istoria ne-a demonstrat **că se poate**, doar că tot ea, Istoria, ne-a dat ulterior de înțeles că doar înfăptuirea unui Ideal (fie el și unul Național) nu este suficient(ă) pentru dăinuirea lui.

Să fi fost o probă de maturitate, prin care curajul autorităților de la București a pălit în fața poftelor unui Imperiu, cum a fost URSS, cine știe?...

Supuși apoi „terorii istoriei”, cum o numea Mircea Eliade, românii din dreapta și din stânga Prutului, dar și cei din Bucovina și sudul Basarabiei, teritorii ce aparțin acum Ucrainei, după un nemilos proces de deznaționalizare, care a durat aproape

jumătate de secol, au acum alte griji, altele decât idealurile naționale și cinstirea lor ferventă.

Nu mai au/avem un cult al memoriei, ca „referință la trecut” (în accepția lui Jan Assmann), cea care cultivă membrilor unei societăți o anumită conștiință istorică. Fiindcă tot ne vedem viitorul în marea familie europeană, ar fi poate cazul să tragem cu ochiul pe la occidentali și să împrumutăm ceva din atitudinea lor față de trecut, „atât de mare în fapte și oameni”.

Recent, am văzut cu toții cum au fost sărbătoriți, la Paris, o sută de ani de la încheierea Primului Război Mondial. Am văzut, deci, fie și la tv, atitudinea vesticilor față de istorie.

Germanii sărbătoresc cu mare fast Ziua căderii zidului de la Berlin, pentru ei istoria e o carte de învățătură, cu ale ei bune sau mai puțin bune erori

pe care nemții nu încetează să le desconsidere. Că rușii, o știm deja, nu prea obișnuiesc să-și pună cenușă pe cap pentru ororile comise cândva, nu demult.

Cum suntem însă noi, românii, acum, în anul Centenarului?

Patriotismul nostru e doar unul de ordin afectiv (dacă este!) și mai puțin de domeniul acțiunii/acțiunilor. Excludem, firește, din ecuație „patriotismul de serviciu”.

Sunt lăudabile intențiile unor oameni de a parcurge pe jos distanța de la Chișinău și Bălți spre Alba Iulia, de a planta o sută de arbori pe ambele maluri ale Prutului, precum și alte asemenea gesturi. Dar ele par mai degrabă dovada faptului că există, totuși, o conștiință patriotică, firavă, ce-i drept, neîntinată după atâta rusificare.

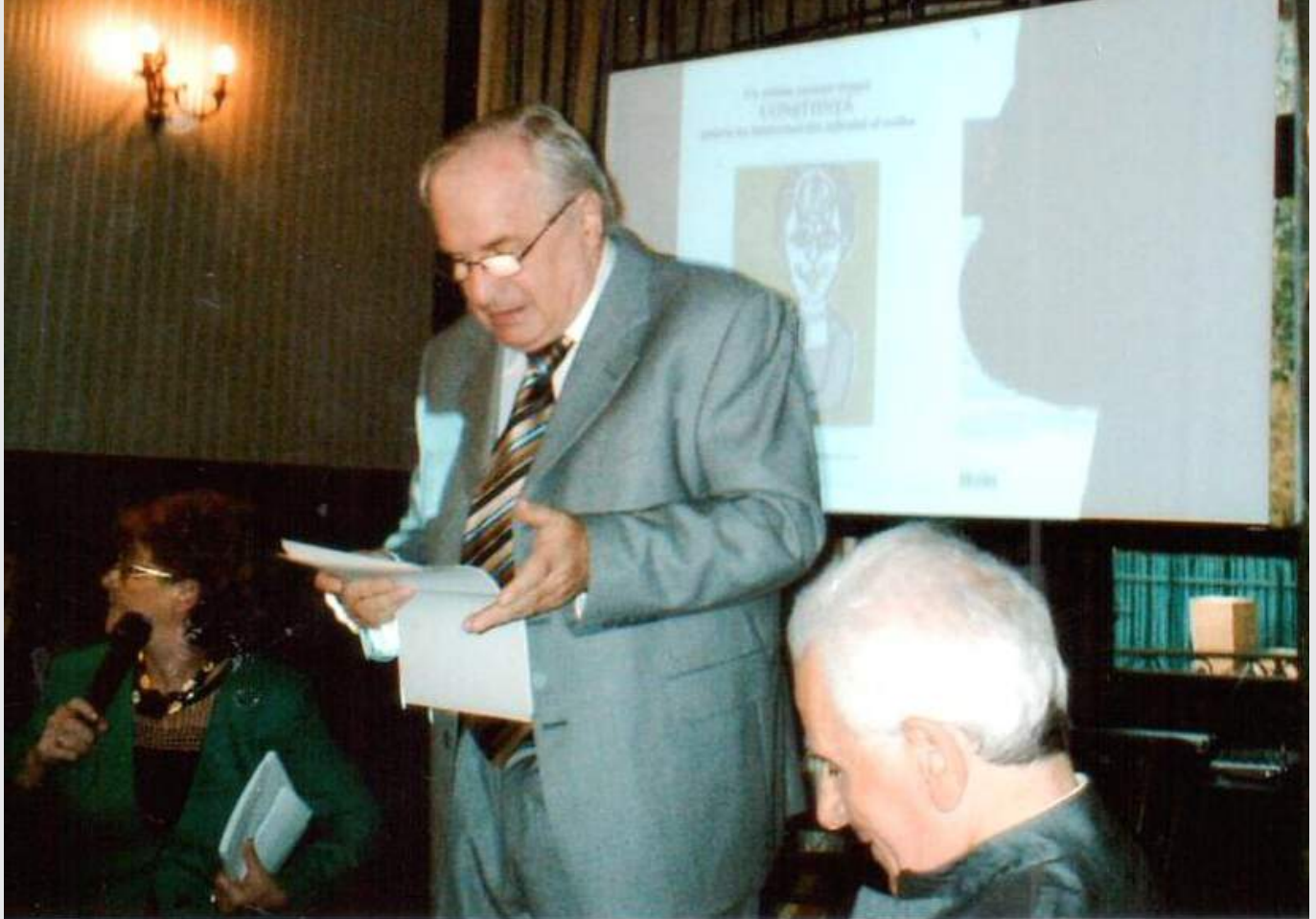
Prin urmare, cu atât mai mult, anul Centenarului ar trebui să aibă o mai mare importanță pentru Basarabia și basarabeni.

Firește, România a investit, și continuă s-o facă, în proiecte culturale, în educație și în alte domenii importante pentru Republica Moldova. Iar basarabeni trebuie să înțeleagă că doar împreună cu România au o șansă în viitor. Când vor înțelege asta, când nu vor mai și vota pentru un președinte pro-moscovit, lucrurile se vor mișca în direcția corectă.

Dar, din câte se pare, până atunci va curge încă multă apă la vale pe Prut.

**Dr. Virgil Botnaru – 30 ani,
Facultatea de Filologie
Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți,
redactor de carte, Editura PRUT, Chișinău**

La un an și jumătate de la trecerea în nemurire

Augustin Buzura, înarmat cu o dorință înnăscută de a cunoaște, străbate tinerețea fugind prin vastul ei spațiu, în căutarea unui punct de sprijin. După ani de alergătură, înarmat cu profesiunea de psihiatru, se dedică bolnavului. Colegii și măștrii săi îi descoperă talentul de a scrie. Ca doct în psihiatrie și psihanaliză, renunță la practica individului și se dedică națiunii. În narativul romanelor sale regăsim pe medicul psihanalist care descrie în fiecare personaj jocul conflictual al conștiinței provocate de dictatura comunistă, de cooperativizare, de lupta de rezistență și de revolta împotriva consecințelor ei. Înarmat cu experiența unui scriitor patriot, care a fost supus ororilor unei cenzuri paranoide, este capabil, ca în urmă cu 15 ani (2003), să devină vizionarul patriei sale de azi. Această viziune o găsim scrisă în pagina 23 a romanului „Recviem pentru nebuni și bestii”: citez „La noi convalescența este infinit mai lungă și mai dureroasă decât boala”. Cu toții

sperăm ca fiecare an care trece să fie ultimul, dar, dezamăgiți, trebuie să recunoaștem că prelungirea convalescenței este o realitate a României care adeverește viziunea Augustinului. În ultima sa carte, „Raport asupra Singurătății”, este un cântec al lebedei în care Augustinul descrie sinusoidală sa viață de la singular la social și înapoi la singular. Doctorul Cassian Robert refugiat în cabana din munți reprezintă această reîntoarcere. Impulsul permanent al singurătății în socialul omenesc sau zburciul conștiinței Augustinului, aflat în pragul unui final beethovenian. Îl numesc astfel deoarece tragedia muzicianului care-și pierde auzul, poate fi asemuită cu tragedia scriitorului care-și pierde vederea. Augustinul orb, cu o aristocratică demnitate se înapoiază în singularitatea singurătății, din care scrisul ni-l dăruise. Cei care l-au stimat și iubit poartă Augustinul cu ei până la moarte.

**Prof. Jean Askenasy MD.Ph.D Neurolog
Membru de onoare al Academiei Române**